

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 490 5 YTL.

iktisadi
düşüncenin
tarihine bakmak

dinç alada - ercan eren - hatice kurtuluş aydal - hüseyin özel
metin sarfati - ibrahim tanyeri - mehmet türkay - feridun yılmaz

1943

Yanınızda, yakınınızda

Başak Groupama

editörden 2

I.O. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.*
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi

I.O. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu

Hikmet Akçiçek, İlker Aktükün, Serhat Aligil,
Aysel Arıkoğlu, Fuat Ercan, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,
Sermin Sarıca Marangoz,
Mehmet Türkay, İşıya Uşur, Berna Uymaz

Editör Kurulu

Oztin Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İsgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satılan,
Ümit Şenese, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri

Gülner Elçik

Kapak Tasarım

Yorum Ajanş

Yönetim Yeri

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim/İSTANBUL
Tel: 0.212.250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212.255 17 73

E-Posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık,

Sas Reklam Ltd. Şti.

Baskı

Sas Reklam Ajans San. Tic. Ltd. Şti.
0216.466 11 31

Abone Koşulları

Yıllık: 50 YTL

Dye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:
(Yıllık) 40 YTL
Yurtdışı: 90\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;
görüşler yazarlara aittir.

Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar
hakem denetiminden geçer.

Yayın Türü: Yerel Sürekli Yayıncıdır.

* Hakemli dergi kuralları 2. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi: 10 Aralık 2007

hatice kurtuluş 3

kendisini değil yaptığı işi önemseyen
bir sosyoloğu kaybettik

48 ibrahim tanyeri

keynes'in efektif talep, parasal faiz
oranı, ücret ve kar analizi?

58 hüseyin özel

genel teori'ye yol açmış olabilecek
toplum felsefesi üzerine

yuvarlak masa toplantısı 5

iktisadi düşünceler
tarihinin önemi

70 feridun yılmaz

iktisat biliminin bir tarihi olacak mı?

ercan eren 21

yerleşik iktisat ortodoks müdürü?
"denge analizi"

76 mehmet türkay

kitap tanıtımı
marshall planı ve türkiye uygulaması

metin sarfati 32

smith'de bütünlük sorunu

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 490 Ekim-Kasım 2007

Fiyatı: 5 YTL

ISSN 1302 3535

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerin alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-mail adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynak yer almalıdır.

editörden

İktisatçıların büyük bir kısmı politik iktisattan iktisata doğru bir evrim yaşayan disiplinlerinin nihayet gerçek bir bilim olma niteliğine kavuştuğunu düşünürler. Bellirmek istenen yoğun matematiksel araç kullanımı ile söylemsel, edebi bir niteliğin asılıp kesin sonuçlara varmanın artık mümkün olduğudur. Çıkarımları ile yasaları ile izlediği yöntemle zaman ve mekândan bağımsız bir şekil ve içerik kazanan iktisat nihayet öykündüğü fizik bilimlerin düzeyine ulaşmıştır.

İktisatçı artık uzmanı olduğu alanda tereddütsüz yol göstericilik yapabilir, reçete yazabilir. Bilimden beklenen işlevsel ve öyle ise preskriptif olması olduğuna göre iktisat nihayet uç yüz yıllık düşünce gerçekleştirmiştir. Önerilen araç beklenen sonucu vermemişse sorun ya siyaset düzeyindedir ya varsayımsaldır. Önemli olan artık iktisatçının dünyasındaki belirsizliğin aşılmış olması ve belli sınırlar dışında "düşünebilmenin" bu durumda artık disiplinin sınırları dışında, alanı dışında olduğunun ilan edilmesidir. Bu durumda "iktisadi düşünce"ye de tarihine de gerek olmaması doğal bir gelişme olmuştur. Hatta İktisadi Düşünce tarihçisi Blaug'un da işaret ettiği gibi çok yetenekli olmayan özellikle matematiksel tekniklere hâkim olmayan ve bu nedenle "gerçek ekonomi" yapmayan kişi olarak görülmüştür. İktisadi Düşünce tarihinin bu durumda genel olarak -yakın bir zamana kadar- dünya üniversitelerinden ve hiç kuşkusuz onların hızlı takipçisi olarak bizim öğretim programlarımızdan çıkarılması bu yaklaşımın kaçınılmaz bir sonucu olmuştur.

Bilim felsefecilerinin, ilerlemenin doğasında bir uyumun ve sürekliliğin olmadığını, bilimsel devrimlerin, epistemolojik kesintilerin süreci belirlediğini, bilimsel realiteye ilişkin düşünce farklılıklarının ilgili ekollerin bakışlarında somutlaştığını ileri sürmelerine rağmen iktisatçı günümüzde artık bu endişeden tümü ile uzaktır. İktisatçı -ekonomi politik biliminin kurucularının aksine- sürekli ve kesintisiz bir ilerlemenin bilimsel süreci belirlediğini ve ona denk düştüğünü ileri sürecek ve dünyaya bakışında artık kuşkuculuğu bir yana bırakacaktır.

Hâlbuki "edebiyat yapı" tarihsel sürece baktığımızda bilimin tanımında dahi farklılıklar olduğu görülür; Smith'e göre ekonomi politik öncelikle "Ulusların Zenginliği'nin nedenlerinin ve doğasının araştırılması" iken Marx'a göre "Kapitalizmin işleyiş yasalarını ortaya koymaktır". 1870'lerden itibaren marjinalistlerle ise "veri amaçlara ulaşmak için alternatif kullanımlı ender araçların tahsisi"nin araştırılmasıdır. Klasik iktisat teorisi makro ve mikroyu içerirken; Neoklasik teori mikro yaklaşımı, Keynesçi iktisat ise makro ağırlıklı olmuştur.

Ayrıca bilimin tanımı ile birlikte iktisatçının kimliği de bir uzlaşma sağlayamamıştır; iktisatçı kendi dışında belirlenmiş politik hedefi a priori doğru varsayıp ona ulaşma enstrümanlarının hazırlayıcısı mıdır yoksa belli toplumsal kesimlerin çıkarlarını meşrulaştıran kişi midir? Sayısı artırılabilir sorular bizi iktisadi davranışı açıklayan mutlak bir doğru olmadığı sonucuna götürür. Zaman ve mekândan bağımsız teoremin gerçeğin kavramasındaki işlevi de tartışmalıdır bu durumda. Muhafazakârlık bugünü görmezden gelmek değildir sadece, an'a odaklanıp dünü inkâr etmektir de... Yaşanan sıkıntılar düne de bakmayı her zamankinden çok gereksindirmektedir.

İktisadi düşünce tarihi insanlığın entelektüel tarihi ile sıkı sıkıya bağlantılıdır; politik felsefe ve moral felsefe ile birlikte iktisadın anlam kazanacağını ve iktisadi süreçlerin kavranabileceğini öngörür. Bu anlamda ayrıca çok heyecan vericidir.

İktisadi düşünce insanlığın tarihinin içinde, onun bir unsuru olarak belirleyicisi veya belirleneni olmuştur. Alternatifler düne bakmayı, İktisadi Düşünce tarihine bakmayı şart koşmaktadır.

Metin Sarfati

kendisini değil yaptığı işi önemseyen bir sosyoloğu kaybettik

Mübeccel Kiray 1923 yılında İzmir'de dünyaya geldi. Doğum tarihinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılına denk gelmesi onun yaşamı boyunca savunacağı modern toplumsal ve bilimsel değerler açısından hoş bir tesadüf olarak görülebilir. Ancak Kiray'ın çocukluğundan itibaren "modernleşme" "ilerleme" ve "değişmeye" dair fikirlerle donanması bir tesadüf değil, içine doğduğu ve büyüdüğü aile, toplumsal çevre ve kent kadar ülkenin içinde bulunduğu sosyo-mekansal ve politik inşa süreçlerinin olası sonuçlarıdır. Bu nedenle bu unsurlar, Kiray'ın soysal bilim yaklaşımında olduğu kadar, akademik kişiliği üzerinde de belirleyici rol oynamıştır. Kiray'ın yaşam öyküsü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve bilimsel üretimin refah ve kriz evreleri arasındaki bağlantı, Türkiye'de

dönemde lise çağındaki genç kızlar meslek liseleri ve kız enstitülerine yönlendirirken, Kiray'ın normal lisede okuması ve ardından da pek çok akranı gibi kız enstitüsüne gitmek yerine üniversiteye gitmesi bu etkinin yanı sıra bilime olan yatkınlığının bir sonucuydu.

Kiray'ın modern değerleri benimsemiş olan ailesinin yanı sıra İzmir Kız Lisesinde biçimlenen analitik düşünme yeteneği, DTCF'de üniversite öğrencisi olduğu yıllarda hocaları tarafından da keşfedilecek ve bilim insanı olmaya yönlendirilecekti. Kiray'ın lise yıllarında içinde bulunduğu elverişli eğitim ortamı üniversitede de devam edecek ve 1940'lı yıllarda Türk Sosyal Bilimine büyük katkı yapabilecek potansiyeldeki hocaların yer aldığı DTCF'de okuyacaktır. Bu yıllarda DTCF'de sosyal bilimler alanında ders veren hocalar, özel-

Hatice Kurtuluş*

sosyal bilimin gelişme tarihine ışık tutacak pek çok anahtar barındırır. Kiray'ın Türk Sosyolojisine yaptığı eşsiz katkı, geç sanayileşen-modernleşen ülkelerdeki tarihsel-mekânsal özgünlükleri toplumbilimsel analize katan, saha araştırmasına dayalı "sosyoloji yapma geleneği"dir.

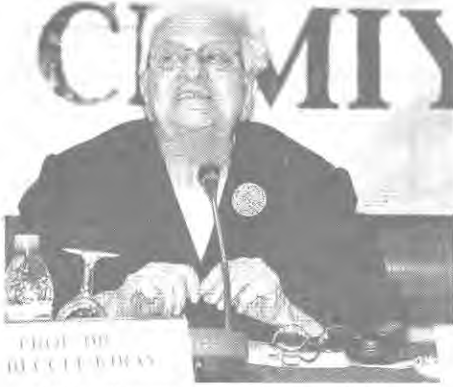
Yeni bir sosyoloji yapma tarzı

Kiray, 19 yüzyılda Girit'den İzmir'e göç etmiş bir ailenin üçüncü çocuğu olarak doğmuştur. Babası İstanbul Mühendis Mektebinde ve Fransa'da eğitim almış bir mühendistir. Kiray, Milli Mücadeleyi babası gibi bu mücadeleye katılmış canlı tanıklardan dinlemiş, ulus devletin kuruluş dönemini yakından hissettiği ve tanık olduğu bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Kiray lise yılları (1936-40) için şöyle demektedir. "O devre içerisinde Türkiye hala büyük atılımlar yapan, Batıya dönük, her işi açık yüreklilikle ileriye bakarak düşünen bir ülkedydi. Lise öğrencileri olarak çok kendinden emindik, her şeyin daha iyi olacağını düşünürdük. ... Bu ortam benim yapmak istediklerimde çok önemli bir etki yaptı." Bu

likle sosyolojiyi, İstanbul Üniversitesi'nde Ziya Gökalp'in kurmuş olduğu ve az sayıda çeviri eserin (ağırlıklı Durkheim) okutulduğu Sosyoloji Bölümünden çok farklı bir noktaya taşıyorlardı. Aralarında Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Nallı Boratav, bilim felsefecisi Nusret Hızır ve Etnolog W.Eberhart'ın bulunduğu bu akademik kadro, Türkiye'yi, Türkiye'nin toplumsal yapısını, folklor çalışmalarından halk bilimine, toplumsal yapı araştırmalarından sosyal psikolojiye, geniş bir perspektiften ve dünyadaki yeni yöntemsel araçlar yardımı ile kavramaya çalışıyorlardı. Kiray'ın pek çok kez ifade ettiği gibi, çok değerli bu hocalar arasında Kiray'ı en çok etkileyen kişi şüphesiz Doçent Dr. Behice Boran'dı. Bu etki açık bir biçimde, Türkiye'de yeni bir "sosyoloji yapma tarzı"nın doğmasında Kiray'a öncül rolünü vermiştir. Yukarıda sözü edilen ve Tekel'in ifadesiyle Türk sosyal biliminde çok önemli bir "niteliksiz sıçrama" yaratan bu kadro ile birlikte Boran'ın da 1940'ların sonunda, üniversitelerden uzaklaştırılmasıyla, onun başlattığı bu yeni sosyoloji yapma tarzı Kiray tarafından ve hiç de

Doğum tarihinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılına denk gelmesi onun yaşamı boyunca savunacağı modern toplumsal ve bilimsel değerler açısından hoş bir tesadüf olarak görülebilir.

* Doç. Dr.
Çiğdem Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi.

kolay olmayan şartlar altında sürdürülecektir. Kiray DTCF'deki lisans eğitimini 1944'de bitirmiş ve ilk doktorasını yine aynı fakultede "Ankara'da Tüketim Normları" başlıklı tezyle, Boran'ın danışmanlığında 1946'da tamamlamıştır.

Kiray'ın doktorasını tamamladığı 1946 yılından itibaren, DTCF'nin, kendi tarihi içinde bir daha hiç bir zaman yakalamayı başaramayacağı bir bilimsel sıçrama büyük bir baskı ile yok edilmişeye başlamıştır. Bu bilimsel sıçramayı yaratan hocalar haksız suçlamalarla üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Bu akademik kıyım sadece DTCF'nin içini boşaltmakla kalmamış, Türk Sosyal Biliminin 1960'lı yılların ortalarına kadar karanlığa gömülmesine neden olmuştur.

Kiray, Behice Boran ve Muzaffer Şerif'in desteği ile ABD Northwestern Üniversitesine giderek ikinci doktorasını sosyal antropoloji alanında ve bu alanın tanınmış ismi Herskowitz danışmanlığında yapmıştır. Kiray'ın daha sonra Türkiye üzerine yapacağı toplumbilimsel çalışmalardaki derinlikli ve katmanlı kavrayışında, çoğu kez yanlış yorumlandığı gibi Chicago Okulunun pozitivizmi değil, sosyal antropolojiden gelen ampirik araştırmaya yakınlığı belirleyici olmaktadır.

Kiray 1951'de Türkiye'ye döndüğünde Ankara'da değil İstanbul'da akademik bir olanak aramıştır. Kiray iki doktora ve bir yabancı dile rağmen 1950'lerin Türkiye'sinde akademi dışında bırakılmıştır. Akademiye iş bulamayan Kiray, Amerikan Haber Bürosunda çalışırken, kendisinden İngilizce ders alan Dr. İbrahim Kiray ile tanışmış ve evlendikleri 1952'den İbrahim Kiray'ın öldüğü 2002 yılına kadar yarım asırlık ilişkilerinde her zaman sevgi, dostluk ve paylaşım içinde bir çift olmuşlardır.

Kiray, 1952-1960 yılları arasında akademi dışında olmasına rağmen doçentlik tezini yazmış ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine vermiştir. Bu sırada yeni kurulmuş olan ODTÜ'den teklif alacak ve nihayet 1961 yılında akademiye girebilecektir. 1962-1972 yılları arasında ODTÜ'nün en popüler hocalarından biri olacak ve ODTÜ'nün unutulmaz hocaları arasında yerini alacaktır. ODTÜ'de yaratılan yeni akademik ve demokratik kültürde Kiray'ın önemli bir rolü olmuştur. Bu yıllar içinde DPT'nin desteği ile yapılan Ereğli ve Turizm Bakanlığının desteği ile de Söke ve Safranbolu çalışmaları başta olmak üzere bir dizi geniş ölçekli toplumsal yapı araştırmasını gerçekleştirmiştir. Kiray, London School of Economics'e misafir hoca olarak gittiği 1968 yılında Moutons

yayınevinden basılan "Social Stratification in Mediterranean Basin" başlıklı kitabı derlemiştir. Londra'dan döndüğünde, yeni kurulmuş olan Sosyal Bilimler Derneği çerçevesinde, çok sayıda akademisyenin birlikte gerçekleştirdikleri bir araştırma kapsamında İzmir çalışmasını yapmıştır. Türkiye sosyal biliminde bugün hala etkili kurum olan Sosyal Bilimler Derneğinin kurucusundan biridir. Kiray'ın ODTÜ'de iken gerçekleştirdiği son çalışma ise Hollanda'da yayınlanan (Türkçe çevirisi Bağlam Yayınları tarafından basılacak) Adana'nın 4 köyü üzerine kırsal yapı araştırmasıdır.

"arkasına dönüp bakmadan"*** hatırlayan bir bilim insanı

Kiray, ODTÜ'den ayrılarak önce İngiltere'ye LSE'ye misafir öğretim üyesi olarak gitti. Ardından da İstanbul'a yerleşerek 1974-1987 yılları arasında önce İTÜ sonra da Marmara Üniversitesi'nde ders verdi. 1971'den 1979'a kadar olan dönemde çalışma hayatındaki belirsizlikler, üniversiteye, bilimsel araştırma ve çalışmalara, kuşkuyla bakılan baskı ortamı doğal olarak Kiray'ın bilimsel verimliliği üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Buna rağmen özellikle 1978 yılında Yalova'nın (Kastamonu'nun) Tasköprü kasabasında yaptığı ve patronaj ilişkilerini sorgulayan çalışması Türkiye'de bu konuda yapılmış en değerli ve özgün çalışmalardan biri olarak toplum bilim yazınına girmiştir. Yine aynı dönemde İstanbul merkezli iş alanının biçimlenme süreci ile ilgili olarak başlattığı çalışma ile ikinci Ereğli araştırmalarını, kendi akademik tutum ve değerleri ile bağdaşmayan pek çok unsurun devreye girmesi sonucunda tamamlanamayı tercih etmiştir.

Kiray'ın İTÜ ve Marmara Üniversitesinde verdiği dersler de ODTÜ'de olduğu gibi öğrenciler tarafından en çok takip edilen dersler olmuştur. Üstelik Marmara Üniversitesinde sınıflar ODTÜ ve İTÜ'de olduğu gibi 15-30 kişilik küçük sınıflar değil 100 kişiden fazla öğrencisi olan sınıflardır. Bu kalabalık sınıflarda Kiray'ın dersleri büyük bir ilgi ile izlenmiştir. Bu ilginin asıl nedeni, Kiray'ın sosyoloji derslerini, sadece modern düşünce tarihi dersi olmaktan çıkaran, öğrenciyi yaşadığı toplumdaki üretim ilişkileriyle, mekânsal yapılarla ve değişme süreçleri ile temas ettiren bir tarz içinde yürütmesidir.

Ancak Kiray, üniversiteden ayrılmasına rağmen, üniversitede olan iki kuşak öğrencileri onu akademik dünyadan çekilmesine fırsat vermemişlerdir. 2000'li yılların ortalarına kadar çeşitli bilimsel konferanslara, seminerlere, panellere, jüriye ve açılış derslerine davetli olarak katılmıştır. Öğrencileri Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli üniversitelerinde onun çalışmalarını öğrencilerine okutmaya devam etmektedir. Üniversite'den ayrıldıktan sonrasını da kapsayan dönemde pek çok başarı ve onur ödülü almıştır. 1995'den itibaren Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesidir. "Hayatın'da Hiç Arkaya Bakmayan" Mübaccel hoca, bu kez arkasında doldurulmaz bir boşluk bıraktı.

*** Hayatında Hiç Arkaya Bakmadım/ Mübaccel Kiray ile Söyleşi/ Bağlam/2001

Not: Üçüncü sayfadaki fotoğraf için Cumhuriyet Gazetesine teşekkür ederiz.

Öğrencileri Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli üniversitelerinde onun çalışmalarını öğrencilerine okutmaya devam etmektedir.

iktisadi düşünceler tarihinin önemi

Dergimizin iktisadi Düşünce sayısı için Prof. Dr. İşaya Üşür yönetiminde yapılan yuvarlak masa toplantısına Prof. Dr. Ercan Eren (Yıldız Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Dinç Alada (İstanbul Üniversitesi), yayın kurulu üyelerimizden Yrd. Doç. Dr. Metin Sarfati (Marmara Üniversitesi) ve Dergi editörler kurulundan Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu (Marmara Üniversitesi) katıldı.

İşaya Üşür: Efendim, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi adına bu "açık-kapalı toplantı" adını verdiğimiz toplantıya teşrif ettiğiniz için hepinize teşekkür ediyorum. Önümüzdeki sayılardan birinin konusu "Hazırlanmakta Olan İktisadi Düşünce Gelişmeler, İktisadi Düşünceler Tarihinin Tarihi veya Önemi" ele alınacaktır.

Sizi bu toplantıya çağırmanın temel nedenlerinden biri değerli görüşlerinizi almak, "İktisadi Düşünceler Tarihi"ni gerek bizatihi konu olarak, gerek ders programı olarak eski bir deyim kullanmama izin vererseniz, anlam ve önemini nasıl meşru kılabiliriz veya temellendirebiliriz tartışmak ; esas itibarıyla toplantımızın konusu bu olsun isterseniz. Hazırlanmakta olan derginin sayısının bünyesine uygun olacaktır zannediyorum.

Dilerseniz, önce şöyle bir soruyla başlayayım esas konumuza: İktisadi düşünceler tarihi, eminim birçoğunuz biliyorsunuzdur aşağı yuka-

rı 1980'lerden bu yana, yani bir başka deyişle neoliberalizmin çok hakim bir konuma gelmeye başlamasıyla birlikte iktisat tarihi ya da iktisadi tarih, iktisadi düşünceler tarihi bizim disiplinin, bizim bilim dalmızın tarihiyle ilgili ne tür disiplin el çalışma varsa, ülkemiz üniversitelerinde de, dışardaki üniversitelerde de pek itibar görmeye başladı. Örneğin, iktisat tarihi ve iktisadi düşünceler tarihi bunun başında yer alıyor. Dolayısıyla zannediyorum, birçoğumuzun kafasında şöyle bir soru da gündeme geliyor: İktisadi düşünceler tarihi okutulmalı mıdır? Bunun anlam ve önemini nasıl meşrulaştırabiliriz, nasıl haklı veya haksız kılabiliriz?

1980'lerden bu tarafa öne sürülen temel tez, özetlemek gerekirse zannediyorum şu şekilde ifade ediliyor, deniliyor ki "İktisat çok teknik bir bilimdir, analitik bir bilimdir. Halbuki düşünceler tarihi belki yararlı olabilir, iktisat eğitimi veren fakültelerde yer almamak lazım gelir. Eğer bu işe çok merak duyan insanlar varsa, örneğin, beşeri bilimsel fakültelerinde bir ders olarak konulabilir. İktisat öğrencileri de çok meraklılar, gider beşeri bilimlerden diyelim ki tarih bölümünden iktisadi düşünceler tarihi diye bir ders alabilirler, meraklarını öylece tatmin ederler. Ama biz iktisatçıyız, tarihçi değiliz. Dolayısıyla bir iktisatçının tarih okunmasının, kapitalizmin bugünkü aşamasında düşünceler tarihi türünden derslerin, konuların çok da itibar kazandıracak, para

İşaya Üşür

İlk sorumuz şudur: İktisadi düşünceler tarihi okutulacaksa niçin okutulmalı; okutulmayacaksa niçin okutulmamalıdır?

getirecek -hele birçok şeyin ölçüsü hâlâ para olarak duruyorsa- bir tarafı da yoktur. Düşünceler tarihinde dünyanın en güzel şeyini yazsanız, kimse size düşünceler tarihi hakkında proje vermez. Dolayısıyla pek itibar kazandıracak bir şey değildir.”

İlk sorumuz yukarıda da belirttiğim gibi “İktisadi düşünceler tarihi okutulmalı mıdır, okutulmamalı mıdır? Okutulacaksa niçin okutulmalıdır, okutulmayacaksa niçin okutulmamalıdır?” Bu soruyla başlamak istiyorum.

Ercan Bey, dilerseniz önce sizden başlayalım.

ercan eren: Sizin de söylediğiniz gibi 20-30 yıldır -belki 1950'lere kadar götürmek lazım- iktisatta nicel tekniklerin kullanılmasında çok hızlı bir artış var ve “İktisat teknik bir bilim haline geldi” görüşü yaygınlık kazandı. Tabii özellikle bizim lisansüstü programlarımıza işletmeyle birlikte iktisatla mühendislerin ve diğer fen bilimcilerin artan ilgisi söz konusu. Dolayısıyla öğrencilerin de önemli bir kısmı lisansüstünde iktisat dışı öğrenciler, hatta sosyal bilimler dışındaki gelen öğrenciler ve bunların ilgi alanları da değişik. Bunların önemli kısmı akademik amaçtan ziyade özellikle finansal piyasalarda kendilerini yetiştirmek için iktisat programlarını tercih ediyorlar. Dolayısıyla programlardan beklentilerde önemli bir değişiklik hali söz konusu. Para ve finans konularına da önem verildi. Bunlarda finansal yöntemlerde belirsizliğin, riskin, olasılığın, getirinin ölçülmesine yönelik tekniklerin de yaygınlık kazanması, dolayısıyla talebin mühendislik öğrencilerinden gelmesi arzında kısmen bu tarafa doğru yönelmesine neden oldu. Bu talep yanında iktisadın kendi içindeki gelişmeler de bunda etkili. Örneğin İktisadi düşünce tarihinden önce iktisat tarihi iktisat bölümlerinde daha az yer almaya başladı, hatta birçok yeni kurulan üniversitelerde iktisat tarihi söz konusu bile değil. Bunun yanında iktisadi düşünce tarihiyle ilgili dersler fazla yok veyahut da çok tali durumda.

Tabii yine belki iktisadın nicelleştirilmesi yaklaşımıyla bağlantılı olarak iktisat tarihi belki de arşiv tarihçiliğinin yerine geçti. Örneğin, zaman serileri analizi gibi yöntemleri kullanarak, iktisat tarihi ekonometrisi gibi gelişmelerin ve iktisat tarihiyle ilgili periyodiklerin çoğunda bu yöne doğru kaydığını yavaş yavaş Türkiye’de de bu tür iktisat tarihçilerinin yetişmeye başladığını görüyoruz. Dolayısıyla iktisat tarihinde de bir bakış açısında, yaklaşımında farklılık söz konusu, yani tarihçilikte bu değişim söz konusu, ekonometrinin ve istatistiğin tarihte kullanılması söz konusu. Tarihinin tarihteki yaklaşımında değişiklik var, mühendislerin iktisada olan talepleri söz konusu ve geleneksel taleplerinde de-

şiklik var.

İktisadi düşünce tarihi daha çok, ben lisansüstü programlarına da baktığım zaman Batıda daha çok politik iktisat alanlarındaki programlarda yer aldığını, pür iktisat programlarında çok fazla yer almadığını görüyoruz. Şunun da bir etkisinin önemli olduğunu düşünüyorum: Yerleşik iktisat pür neoklasik iktisat çizgisinin, özellikle son 20-30 yıldır kurumsal iktisadın önemli bir kısmını kucaklamasının, Williamson gibi neoklasik kurumsal iktisatçıların çıkmasının. Yine politik makro iktisadın ortaya çıkışının ve politik iktisadın, yine yerleşik iktisadın bir parçası haline gelmesinin bunda önemi var. Çünkü eskiden iktisat okulları, iktisadi paradigmalara kavramı çok önemliydi.

işaya üşür: Ercan Hocam, bu aşamada sözünüzü balla kesmiş olayım. Politik iktisat diyoruz, bu bir başka alanda politik iktisatla karışıyor. Birbirine karıştırılan husus şudur: Ben çok arzu etmediğim halde, istemediğim halde zaman zaman biraz daha berrak hale gelsin diye yabancı dil karşılıklarını kullanmak zorunda kalıyorum ve şimdi de böyle bir zorunluluğu hissediyorum.

“Political economy” diyor ve Türkçe’ye “siyasi iktisat” veya “politik iktisat” diye çeviriyoruz. Bir de esas itibarıyla 80’lerden itibaren “economy politics” diye İngilizce’de bir deyim var ve makro iktisatta çok kullanılıyor. Dolayısıyla ikisini de Türkçe’ye “ekonomi politik” olarak çeviriyoruz. ikisi bir ve aynı şey değil, yani İngilizce’lerini söylemek durumunda kaldığım kavramların Türkçe’de de “ekonomik politik” diye ifade ettiğim şeyin bir ve aynı şeymiş gibi Türkçe söylenişinden ötürü sorun çıkıyor. Dolayısıyla bu ikisinin aynı şey olmadığını, hem tarihi olarak, hem ampirik bir gerçeklik ya da gerçek gerçeklik olarak ortaya koymamızda yarar var düşünceler tarihi açısından.

Bizim bildiğimiz Smith’den, hatta Ricardo’dan ve tabii Marks’tan bu tarafa geliştirilen ekonomik politiklerle de bağlantısı ve ilgisi yoktur. Ama Türkçe söylenişinden ötürü sanki ikisi bir ve aynı şeymiş gibi algılanıyor ve bir sürü yanlışlara da yol açıyor. O nedenle tam sırası gelmişken sözünüzü kestim, kusura bakmayınız, buyurunuz efendim.

ercan eren: Teşekkür ederim.

İsaya Hoca iktisat programına hem katkıda bulundu. hem de birtakım eleştiriler getirdi. Aslında bu önemli bir konu.

Politik iktisat kavramı, tabii klasik iktisadın karşılığı bir kavramdır. Fakat, esasında 1992 yıllarında siyaset ekonomisi “political economy, political macro economy” gibi alanlar değişti. Tabii ana kökenleri anayasal iktisadın kamu ter-

Ercan Eren

İktisadi düşünce tarihi belki de iktisadın nicelleştirilmesi yaklaşımıyla bağlantılı olarak arşiv tarihçiliğinin yerine geçti.

cihine dayanır, ama onu da aşan bir kavramdır. Bunun klasik anlamdaki politik iktisatla benzerliği şu: Politik değişkenleri ekonomik değişkenlerle açıklamak. Dolayısıyla bunu iktisadın nicelleştirilmesinde bahsettik. Fonksiyonel anlamda söylersek, politik değişkenleri, ekonomik değişkenlere bağlı değişken hale getirirsek bu klasik anlamda politik iktisatla fonksiyonel anlamda aynı anlama gelir. Yoksa tabii bu klasik anlamda, politik iktisat anlamında kullanılmıyor, ama kavram politik iktisat "political macro economy" politika ekonomisi, siyaset ekonomisi gibi kavramlardır. Bunun klasik anlamda neoklasik iktisat geleneğinde iktisat teorisinin hayata geçirilmesi, iktisat politikası kavramına sempatiyle bakmama, ekonomiye müdahaleye sempatiyle yaklaşmama gibi geleneksel tutumla ilgisi var, tabii politik makro iktisatla, politik iktisatla neoklasik iktisat, yerleşik iktisat bu çizginin dışına çıkıyor. Dolayısıyla ekonomik değişkenleri açıklarken politikadan, politik değişkenleri açıklarken ekonomiden faydalanma, yani klasik anlamda politik iktisattaki benzer bir davranışa neden oluyor.

Bu tabii biraz önce söylediğim, daha önce rekabet halindeki iktisat okulları yaklaşımından daha öne çıkan bir yaklaşımdı. Yerleşik iktisat kendine geleneksel anlamda rakip iktisat okullarını, yeni kurumsalcı iktisat gibi başlıklarda, politik makro iktisat gibi başlıklarda kendi potası içinde eritme sürecinde. Bunlar da tabii ekonometrinin, istatistiğin ve matematiğin çok yaygın kullanılmasıyla geldiğiniz zaman geleneksel anlamda iktisadi düşünce tarihinin önemini azalttı gibi gözüküyor. Yani her şey var, buna teknik kattığımız zaman biz iktisadi olayları gerekli teknikleri kullanarak açıklayabiliriz. Bundan dolayı, bu yaklaşımın egemen olduğunu, hem iktisat bölümlerinde, hem lisans düzeyinde iktisat tarihi ve iktisadi düşünce tarihi derslerinin azaltıldığını, hatta birçok programda -özellikle lisansüstü programlarında- olmadığını görüyoruz.

Benim tespitim şimdilik bu kadardır. Teşekkür ederim.

İşaya üşür: Çok teşekkür ederim, sağ olun. Buyurun Dinç Alada.

dinç alada: Benim eğitimde iktisadi düşünceyle ilgili deneyimim sınırlı. Dersini vermiyorum, ama sürekli ilgi alanımdır. Bu konuda ilk söyleyeceğim, tabii ki iktisadi düşünce tarihinin okutulması gerektiğidir. Belki burada bir iktisadi düşünce tarihçisinin bir sözünün üzerinden gitmek yararlı olacaktır. Mark Blaug şöyle diyor: "İktisadi düşünce tarihi iktisat biliminin bir alt dalı değildir" Alt dalı değildir derken makro iktisat gibi, mali iktisat gibi bir dal yerine tam aksine ayrı ve âdeta iktisadın yanında ayrıca ko-

numlandırılması gereken ve geliştirilmesi gereken bir dal olarak görüyor ve anlamını büyütüyor diye düşünüyorum.

İktisadi düşünce tarihinin okutulmasını önemsiyorum. Elbette 1950'ler ve 1960'larla birlikte başlayan iktisatla formalizmin büyümesiyle birlikte iktisadi düşünce tarihi derslerinin, iktisadi düşüncenin de zayıflatılmaya başlandığı, üniversitelerde daha az okutulmaya başlandığı, derslerinin azaltılmaya başladığı doğrudur. Bundan iktisadi düşünce tarihçilerinin de şikâyetçi oldukları yazdıkları makalelerinde yer yer görülmektedir.

Tabii daha yakın bir tarihe geldiğimiz zaman, biraz önce bahsedildiği gibi yerleşik iktisadın kendi içindeki 80 sonrası evriminde, özellikle iktisadın içine diğer sosyal bilim dallarını da dahil ederek yan dallar oluşturma çabası -yeni kurumcu iktisat, hukuk ve iktisat, anayasal iktisat ve diğerleri gibi- tabii bu iktisadi düşünce tarihini ve ilgisini başka bir mecraya götürdü. Bu aynı zamanda daraltıcı ve karşıtlığını da yaratan bir durum. Evet, geçici olarak iktisadi düşüncede bir gerileme var, ama ben geleceğe dönük olarak iktisadi düşüncenin bir açılım içinde olacağını düşünüyorum.

Bir diğer yaklaşım, sadece iktisadi düşünce tarihiyle sınırlanmamak gerektiğidir. İktisadi düşünce tarihi dediğimiz zaman eskiden düşüncülerin söylemiş oldukları fikirlerin bugüne aktarılmasını anlıyoruz; bu da biraz hatalı. "İktisadi düşünce", "İktisadi doktrinler" adı o bakımdan daha önemli.

İşaya üşür: Affedersin, burada benim kafamı kuralayan bir durum var. Bence çok isabetli noktaya değindiniz. Burada genellikle Türkiye'de ve Batıda iki isim altında okutulur iktisadi düşünceler tarihi, yani iktisadi düşünceler tarihi veya iktisadi doktrinler tarihi olarak.

İktisadi düşünceler tarihiyle iktisadi doktrinler tarihi bir ve aynı şeyi mi kastediyor? Ya da şöyle söyleyelim: İktisadi düşünceler tarihi doktrinler bir biçimde mi okutulmalı ya da okutuluyordu? İkisi arasındaki ilişkisi böylece bu son soruda ortaya koyabilmiş olabiliyor muyum bilmiyorum. Yani hakikaten beni çok düşündüren bir husus. Şimdi değindiniz ve bence çok isabetli.

Ne dersiniz Dinç Bey?

dinç alada: Ben aslında kelimeler ve kavramların içini açarak tartışılmasından pek yana olan biri değilim. O bakımdan benim açımdan buradaki doktrin mi düşünce mi farklılaşması çok önemli değil, ama belki ikinci bölüm yani tarih kısmı. Demek istediğim şu: İktisadi düşüncenin tarihi belki önemli, ama bunun anında...

metin sarfati: Dinç Bey, pardon, işaya Ho-

Dinç Alada

Geçici olarak iktisadi düşüncede bir gerileme var, ama ben geleceğe dönük olarak iktisadi düşüncenin bir açılım içinde olacağını düşünüyorum.

canın dediğine ben de bir katkıda bulunmak istiyorum.

İşaya Hocam, bence düşünceyle doktrin arasında ciddi farklar var. Doktrin bir eylem kılavuzu diyebiliriz. İktisatta bunun karıştırılma nedenleri zannediyorum iktisadın -birazdan değineceğim- sosyal bilim mi, fizik bilim mi, pozitif bilim mi olduğu tartışmasından kaynaklanıyor. Pozitivizm mi egemen, normativizm mi egemen? Zannediyorum oradan kaynaklanıyor bu.

İşaya Üşür: Bir de ideolojiyle bağlantıları var.

metin sarfati: Evet, doktrin daha çok ideolojiyle bağlantılı, ama düşünceyi ideolojiden ne kadar ayırtabiliriz; onu da bilemiyorum. Dolayısıyla düşünce, doktrin, normativizm, pozitivizm, iktisat biliminin ve genelde sosyal bilimlerin bir türlü kendini sıyıramadığı bir problem ve bence fizik bilimlere oranla sosyal bilimlerin dekadansının ciddi bir nedeni.

Bu konuya daha sonra değineceğim, öyle bir katkıda bulunmak istedim.

dinç alada: İktisadi düşüncenin önemini vurguladıktan sonra belki bir diğer nokta, iktisadi düşünce, siyasi düşünce veya sosyal bilimler düşüncesi arasındaki bağın kurulması gerekliliğidir. Belki iktisadın formelleşmesi ve yerleşik iktisadın dallanması sonrasında ortaya konabilecek bir tepki veya alternatif sadece iktisadi düşünce veya iktisadi doktrinler içinde kalarak alternatifleri aramak yerine bunun yanında "sosyal bilimler düşüncesi" diyebileceğimiz daha bir geniş alanda düşünmemiz ve her şeyi buna göre aslında yeni baştan kurmamız lazım.

Boland diye bir iktisadi düşünce tarihçisi var. İlgilendim ne okutuyor diye, web sayfasını taradım, iktisada giriş dersi veriyor. İktisada giriş dersindeki materyali Sokrates'in iki eseri, Goethe'nin Faust'uyla başlıyor, bir de iktisadi düşünce tarihinin bir yazarını da listesine dahil etmiş. Dolayısıyla biz sadece iktisadi düşünce tarihini değil, ama aynı zamanda iktisadi sosyal bilimlerin bütünlüğü içinde düşünmemiz gerek-

tiğini söylemek istiyorum.

Son bir not olarak belirteyim, iktisadi emperyalizm fikrini en azından kavram olarak ortaya attık, bunun sosyal bilimlerin bu bütünlüğünü ortaya koyan düşünürlerle ilişkisini şöyle kurabiliriz. Fransız tarihçi Braudel, zannediyorum 1960'larda yazdığı ve Türkçe'de İmge Yayınlarından çıkan "İktisat Tarihi Üzerine Yazılar" adlı kitabında sosyal bilimlerin bütünlüğünü tartışırken orada iktisat ve diğer sosyal bilimlerin emperyalizminden bahsediyordu.

İşaya Üşür: Dinç Bey'e ben de teşekkür ediyorum.

ercan eren: Yerleşik iktisadın kurumsalçı iktisatla politik iktisadi kucaklaması Dinç'in de söylediği gibi hukuku içermesi, sosyoloji, siyaseti içermesi önemli bir nokta, fakat aynı zamanda başka bir gelişme daha var. Ben daha sonra iktisatta son 50 yılda neler olduğuna daha çok ayrıntılı değinmek istiyorum, ama son 10 yılda en fazla gelişen alanlardan bir tanesi neoeconomics, sınırlı ekonomisi, nöroloji ve ekonomi bir arada; bu da iktisadın nasıl diğer sosyal alanlara açılmasıysa, iktisat tıbbı açılıyor.

Davranışsal iktisat, en fazla gelişen alanlardan bir tanesi, dolayısıyla iktisadın yine başka bir alana, yine sosyal bilimlerinin yanında ötesinde, özellikle fen bilimlerine tıbbı doğru yönelmesi, onunla bir bağlantı kurulması veya ikisinin katkısının karşılıklı hale gelmesi söz konusu.

Daha çok iktisatçılar nörologlarla çalışmaya başladı, psikologlarla çalışmaya başladı. Nobel iktisat ödülleri alındı. Deneysel iktisattaki gelişmelerde davranışsal iktisattaki gelişmeler iç içe, burada fen bilimlerinin, laboratuvar yönteminin iktisatta kullanılmaya başlanması, bilgisayar simülasyonlarındaki gelişmeler, dolayısıyla teknolojideki gelişmelerin, elektronikteki gelişmelerin iktisada yansması, iktisadi modelleme tekniği olarak kullanılması, dolayısıyla teknik iktisat gelişirken kendi içinde hem diğer sosyal alanlara yönelmesi ve bunları da nicelleştirmesi, teknik hale getirmesi, aynı zamanda tıp ve fen bilimlerindeki gelişmelerin, özellikle nörolojideki gelişmeleri iktisada yansıtması, iktisadın, iktisadi insanın, bireyin davranışlarının, hareketlerinin, risk karşısındaki tutumunun ölçülmesi gibi alanlarda nörolojiden faydalanması gibi gelişmeler söz konusudur. Dolayısıyla yaygınlaşma sadece sosyal bilimlerdeki alanların iktisadın içine alınması ve onun nicelleştirilmesi değil, aynı zamanda diğer alanlarda da gelişmeler eşanlı olarak ve hızlı bir şekilde yaşanıyor.

dinç alada: Ercan Beyin söylediğinde zannediyorum bir nokta var. O da buradaki açılımlar yaygın iktisadın varsayımlarını ve çerçevesini değiştirmeden yapılıyor. Yeni iktisat dediğimiz aslında bu. Oysa benim söylemek istediğim

İşaya Üşür

"İktisadi emperyalizm", iktisadın mantığını, metodunu ve metodolojisini diğer sosyal bilimlere uygulamaktır.

İktisadın varsayımlarını da tartışarak sosyal bilimlere açılmaktı. Bu farklılık önemli diye vurgulamak istedim.

İşaya üşür: Tabii çok önemli bir şey söyledi. Ben biraz da doğru mu, yanlış mı anladığımı anlamak için, Ercan Bey'in kendisini tam ifade edebilmesi için bir müdahalede de ben bulunmak ve Dinç'in kaldığı yerden devam etmek istiyorum; "İktisadi emperyalizm" lafını ya da "İktisadın emperyalizmi" deyişini kullandım, ama orada kast edilen tam da Dinç Alada'nın bize anlatmaya çalıştığı şeydir. Birincisi, deyim yerindeyse, mantığını; ikincisi, metodunu ve metodolojisini, diğer sosyal bilimlere uygulamak. Örneğin, anayasal hukukta bunu çok net görüyoruz. Nero economics de bunu çok görüyoruz. "Yeni kurumcu İktisat" denilen şeyde çok net görüyoruz. Hepimizin daha birinci sınıflardan itibaren öğretmeye başladığı şey şu: Bir tarafta kıt kaynaklar var, diğer tarafta arz var, istekler var ki, Türkçe'de yanlış olarak bu ihtiyaçlar olarak belirtilir, o çok doğru değil, bu arada onu da parantez içinde söyleyeyim. Dolayısıyla bir alternatif kullanım alanları arasında dağıtma söz konusu; yani cezayı şuna mı vereceksiniz, buna mı? Hatta bu o kadar ileri gitti ki, adama nobel edebiyat ödülü bile verdiler. Çok akademik bir şey konuşuyoruz, kullanacağım deyim için özür dilemem gerekmiyor, bunu seksolojiye de uygularsınız.

Dolayısıyla sosyolojiye de uygularsınız, tarihe de uygularsınız, "Yeni İktisat Tarihi" denilen bir şey var, bunu uygularsınız ona. Dolayısıyla bu bilim anlamında değil, bir teknik anlamında olduğu için, hatta öyledir ki, 1950-1960'ların sistemlerin yakınlaşması, yakınsaması, -konveryans- tam da buna dayanıyor. Ne olacak? Sosyalisttim o zamanlar, sosyalist sistemle kapitalist sistem üç aşağı, beş yukarı aynı sorunlar peşinde koşuyorlar. Yani İktisatlar birbirine yaklaşıyor ve ekonomiler de birbirine yaklaşıyor. Bir İktisat bilimi var, bize lazım olan da budur. Bunu meşru göstermek için, yerleşik İktisadi meşru göstermek için çok ideolojik -bana göre- bir söylem geliştirdi, geliştirildi; bilerek, istenerek de yapıldı, o konulara girmek istemiyorum.

Buradaki soru şu: İktisat diğer sosyal bilimlere diye bilinen alanlara girdiği zaman genişletiyor mu, bünyesine bir şey olarak zenginleştiriyor mu, tam aksine öteki bilim disiplinlerinin araştırma konularını da mı kısırlaştırıyor? Benim açımdan doğrusu ciddi bir sorundur. Biraz da kendinizi daha tam ifade edesiniz diye bunu söyledim, ben de biraz sonra bu konuda düşüncelerimi söyleyeceğim.

ercan eren: Burada çok önemli bir noktada kaldığımız için Metin Bey'e geçmeden bir-iki noktaya açıklık getirmek zorundayım.

İktisadın psikolojiye, davranışsal bilimlere, nörolojiye açılması, burada sık sık kullanılan İktisadın emperyalizmi durumundan tam olarak farklı bir durumdur. Bunlar İktisadi değiştiriyorlar; çok önemli bir şey söylüyorum. Mesela İktisatta neoklasik kuram insanların rasyonel olduğu ve rasyonellik çerçevesinde faydalarını maksimize ederek davrandıkları varsayımı altında analizlerini yapıyor. Halbuki İnsan beyindeki araştırmalar gösteriyor ki, insanlar iki türlü hareket ediyorlar. Hareketlerin, davranışların bir tanesi kontrollü hareketler, ikincisi otomatik süreçler ve başka açıdan hareketleri bilinçsel hareketler ve efektif hareketler. Biz yerleşik İktisat geleneğinde İktisadi ele aldığımız zaman, insanların kontrollü ve bilinçsel hareket ettiklerini varsayarak rasyonel diyoruz. Halbuki, nöroloji diyor ki, insan davranışlarının çok önemli bir kısmı daha çok otomatik süreçlerdir, efektiftir. Kızgınlık, açlık, tokluk çerçevesinde ve otomatik hareket eder ve bunların önemli bir kısmı genetik bir mirastır. Dolayısıyla nöroloji, neuro science, neuro economicteki gelişmeler, klasik anlamda, insanların rasyonel olduklarını, kontrollü hareket ettiklerini, düşünerek hareket ettiklerini, doğruyu, yanlış seçerek hareket ettiklerini söyleyen neoklasik İktisadın olmazsa olmaz temel varsayımını eleştiriyor ve gerçek insanın davranışlarının daha çok otomatik davranışlar olduğunu bize gösteriyor. Tabii nörolojide deneysel anlamda da yapmak mümkün olduğundan dolayı burada tam tersi, İktisadın emperyalizminden ziyade diğer bilimlerdeki gelişmelerin İktisadın anlamını, içeriğini değiştirmesi sürecinden bahsediyoruz. Mesela, oyun teorisindeki gelişmelerde de benzer bir durum söz konusudur. Dolayısıyla aslında tersi bir süreç var.

İşaya üşür: Metin pek köşede kaldı, ama köşede kalman daha az konuşacağın anlamına gelmiyor. Epey üzerinde konuşulacak malzeme de birikti, buyurun efendim.

metin sarfati: Ben tartışmaya hemen girmeyeceğim. Çünkü girince İşaya Hocanın asıl sorusuna cevap vermemiş olacağım, ama zannediyorum konu içinde oraya zaman zaman değinme fırsatım olacak. Çünkü zannediyorum konu, çok ilginç olmasına rağmen, İktisadi düşünceden çıktı.

İşaya Hoca "İktisadi düşünce okutulmaya devam edilmeli mi veya devam edilsin mi veya okutulsun mu?" diye sordu. Ben soruları biraz şöyle açacağım, hazırlanmışım, kendi kendime başlarken, "bu İktisadi düşünce nedir, sonra İktisadi düşünceyle ilgilenenler birer antikacı mıdır, İktisadi düşünce artık belki biraz Ercan Hocaya uyararak bir antikite sorunu mudur? Dolayısıyla ilgilenen İktisatçı değil, antikacı mıdır?" diye sormuştum.

Ercan Eren

İktisadın psikolojiye, davranışsal bilimlere, nörolojiye açılması, burada sık sık kullanılan İktisadın emperyalizmi durumundan tam olarak farklı bir durumdur. Bunlar İktisadi değiştiriyorlar.

ercan eren: Ben antikacı demedim, sonra benim üzerimde kalmam.

metin sarfati: Bu iktisadi düşünce, modern mikrodan, modern makrodan, bunlardan tümüyle kopuk, öğrencilerin kimi için can sıkıcı bir konular bütünlüğü, iktisatçıların bir kısmı için bir mezarlıklar ziyareti midir? Smith, Ricardo, Keynes, vesaire. Bu iktisadi düşüncenin çağımızın sorunlarıyla, nöro ekonomiyle, vesaireyle bir ilgisi var mıdır, yok mudur? Nihayet çok faydacı düşünen çağın insanıyla ve öğrencisiyle ilgili soruyorum, işlevselliği var mıdır? Ben öğrencilerden çok duymuşumdur, "hocam ne işe yarar, niye bunu okuyoruz?" diye.

işaya üşür: Hepimiz aynı soruyla karşılaşırız.

metin sarfati: Demek ki, ben kabahati biraz kendimizde de görüyorum, demek ki anlatamıyoruz. Suçlu olan onlar değil. İktisat politikasının bir anlamı var, bir işe yarar, biliyorsunuz, parayı şöyle yapınca böyle olur, parayı azaltınca böyle olur, enflasyon böyle olur, borsada şöyle oynarsanız böyle olur. Peki, Smith'in hayatını okuyunca ne olur veya herhangi bir şey olur mu?

Biraz evvel söyledim, şurada bir alıntı yapmıştım. Fransız kaynaklarından alıyorum, dolayısıyla doğru olduğunu düşünüyorum, Fransa'da profesörlük verme sınavlarında İktisadi düşünce -Ercan Hocanın hoşuna gidecek- konusu çıkarıldı, öyle bir konu yok. Yine Fransa'da akademisyenlerde..

ercan eren: Benim hoşuma gitmez.

metin sarfati: Ben öyle düşünüyorum, seni tanıdığım kadarıyla, Fransa'da şöyle diyor:

işaya üşür: Arkadaşı töhmet altında bırakma.

metin sarfati: Benim arkadaşım, istediğim gibi laf atarım Ercan'a şöyle diyor: "Fransa'da iyi bir akademisyen iktisatçının iktisadi düşünce konusunda bir yanlış yapması akademik çevrelerde normal karşılanıyor, ama eğer birtakım matematiksel hesaplamalarda yanlış yaparsa ciddi bir eleştiriye tabi tutulur."

işaya üşür: Bu farklı anlamlarda yorumlanabilir. İktisadi düşünceler tarihinin "iktisat eğitiminin"; çok daha zor, çok daha ciddi bir şey olduğunu, bu ciddiyetle yaklaşmadıklarını da gösterir. Ben olsam öyle yorumlarım.

metin sarfati: Belki; İşaya hoca iyimser, ben karamsar tabiatlı olduğum için...

Bunlara bakmak çok uzun, ama bence iktisadi düşünce tarihi, iktisat teorisi, iktisat politikası ilişkilerine bakmak lazım. Bunun için daha önceden birazcık iktisat biliminin niteliğine bakmak lazım, daha önce sosyal bilimin ne olduğunu bakmak lazım ki, orada biraz önceki tartış-

maya gelmek gerekecek. Tabii, bunlara bakamayacağım, birtakım satırbaşlarıyla geçeceğim.

Blaug şöyle diyor: "Biz tarihçi değil, ekonomistiz."

işaya üşür: Ama onu tırnak içinde söylüyor.

metin sarfati: Evet espri yapıyor. Diğer bir iktisatçı şöyle diyor: "İktisadi düşünce tarihi hiçbir işe yaramayan çelişkiler yumağından başka bir şey değildir. Modern iktisat teorisi açısından bir zaman kaybidir, üzerinde niye kafa yoralım ki?" ama espri yapmış. Tabii, her şakanın ne kadarında doğruluk payı var, bilemiyorum.

Dolayısıyla mesele biraz evvel dediğim gibi başka şeylerden kaynaklanıyor. Sosyal bilimlerin niteliğinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla orada Ercan Hocaya, onunla aynı fikirde olmadığımı ifade edeceğim, belki daha sonra zaman gelirse açarım. Bu, sosyal bilimlerin niteliğinden kaynaklanıyor. Niye? Çünkü, önce artık iktisat bilimini tarif edemiyoruz. İktisat sosyal bilim mi değil mi? Nörolojinin metotlarını kullanırsa, matematiğin metotlarını kullanırsa, sosyal bilimi olmaktan çıkar mı, fizik bilimi mi olur? İktisatçılardan büyük bir kısmı buna özeniyor, ama orada ben hemen eleştirim yapayım, unuttukları bir şey var. Fizikçilerin veya nörologların ilgi konuları madde, iktisatçının ilgi konusu insan veya "mi?" diye sormak lazım. Bence aslı hatası oradadır. İnsanla mühendisin maddeyle olan ilişkisini, insanla insanın ilişkisini...

işaya üşür: Nörologların da konusu insandır.

metin sarfati: Değil tamam, ama sinir denilen bir madde ölçülebiliyor, ama psikoloji aynı şey değil. Nörolojiye hiç girmeyelim, o konuyu bilmiyorum. Ama bir mühendisin ilişkisi direkt maddeyle, dolayısıyla madde üzerinde nötr kalabilir. Ama bir iktisatçının ilişkisi, ilgi konusu eğer insansa, -değilse artık değiştiyse o ayrı bir konu- insanı bir demir, bir çelik parçası gibi nötr, laboratuara kapatıp inceleyebilir ve evrensel a-priori ve absöütist birtakım genel-geçer yasaları ortaya çıkarıp koyabilir.

Konumuz iktisat bilimi değil, ama iktisadi düşünce tarihine bakarken, o baştaki sorularla ilişkili olarak aynı şekilde bakmak gerekecek. Bunun için de hepinizin bildiği gibi acaba bu iktisadi düşünce tarihine rölativist gözle mi bakmalı, absöütist bir gözle mi. Herkes biliyor, ama madem Dinç Bey "yani" dedi. İzninizle iktisadi düşünce tarihine bakarken, iktisadi olguları zaman ve tarih konteksti içine yerleştirelim mi? Dolayısıyla iktisadi olguyu bir zaman ve tarih konstestki içinde mi inceleyeceğiz, yoksa absöütist bir gözle, perfeksiyonist bir gözle bilimi, yanlıştan doğruya, kötüden iyiye giden bir süreç olarak yani bilimsel teoriyi de o an içinde ahis-

Metin Sarfati

Artık iktisat bilimini tarif edemiyoruz; iktisat sosyal bilim mi, değil mi?

torik ve absölitist bir gözle mekan dışı bir ko-
numda mı inceleyeceğiz? Eğer teörinin içi baş-
tan sona kadar matematiksel olarak tutarlıysa o
zaman mesele yoktur. Rölativist gözle bakacak-
sak, o zaman ciddi meseleler var, o zaman ikti-
sadi düşünce tarihi bambaşka bir anlam kaza-
nacaktır.

Biraz evvel Ercan Hoca'nın dediği gibi, ora-
dan biraz ayrılacağım, Dinç Bey başta Aris-
to'dan falan bahsetti, eğer iktisadi düşünce tari-
hi ve iktisadi politik felsefe bir yandan, moral fel-
sefe bir yandan eğer onlarla birlikte bakacaksak
iktisadi olguya, o zaman çok şey değişir. İyi ve-
ya doğru anlamında söylemiyorum, çünkü bi-
razdan daha rölativist bakışın büyük zafiyetlerini
söyleyeceğim, ama gerçekten eğer sosyal bilim
olarak öyle bakacaksak veya mutlakiyetçi bir
gözle bakacaksak, absölitist bir gözle bakacak-
sak ciddi farklılıklar göreceğiz. Önce ona karar
verelim. Ben çok uzatabilirim, ama Ercan Hoca
bir şey söyleyecek.

İzlen verirsen bir örnek daha vereyim; çok il-
ginç bir şey var, Clark'ın şöyle bir tespiti var, di-
yor ki, "Ricardo -yanılıyorsam herhangi biriniz
düzeltilen- değer teörisini ilk inşa ettiği dönemde
sabit fiiks kapital, çok fazla kullanılmadığı için
emek değer teörisini çok büyük bir ısrarla sa-
vunmuştur. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra bu
süre içinde makineleşme ivme kazanınca Ricar-
do teörisini tekrar gözden geçirmeye başlamış-
tı". Bu acaba rölativist düşünçenin iktisat teöri-
sinde ne kadar ağırlıklı egemen olduğunu gös-
termez mi? Sonra devam edeceğim.

Teşekkürler.

İşaya üşür: Teşekkürler, ben burada küçük
bir hatırlatma yapayım. Metin belki daha sonra
açarsın ama. Saniyorum, Clark'tan aktarmayla
değindiğiniz sorun, bu rölativizme ilgili değil, da-
ha çok başka bir şeyle ilgili, bu rölativizm mese-
lesi üzerinde biraz duralım.

ercan eren: Benim ve sizlerin konuşmalar-
ından aslında kafaların karışık olduğunu görü-
yorum. "İktisadi düşünce tarihi, iktisat bölümlerinde
niye kaldırılıyor veya daha az okutuluyor
veya önemi niye azaldı? Önemi azalmalı mı?"
sorusunu sorduk. Esas sorun bence şundan
kaynaklanıyor: Yakın zamana kadar neoklasik
iktisat ve yerleşik iktisat eşanlamlı kullanılıyor-
du. Bu neoklasik iktisat dediğimiz zaman ne an-
lıyorduk ve yerleşik iktisat dediğimiz zaman ne
anlıyoruz, ona değinmek istiyorum.

İktisadi düşünce tarihinin nispi önemindeki
değişmeler veya gelişmelerle bu çok yakından
bağlantılı. Biz neoklasik iktisadi ele aldığımız za-
man iktisadi insanı, kurumlardan, sosyal ko-
numlardan bağımsız olarak hareket eden insan;
egoist, kendini düşünen, rasyonel insan olarak

Ercan Eren

**Ekonometrideki,
davranışsal
iktisattaki
gelişmelerin ve
nörolojinin
iktisatta
kullanılmasının
bilgi ekonomisi
üzerinde
etkileri
olmuştur.**

ele alıp bu çerçevede iktisat bilimini, veri kay-
naklarının en iyi şekilde kullanılması, kit kaynakla-
rının en iyi şekilde kullanılması olarak tanımladık.
Bu analizde azalan fayda ve azalan getiri, bu
analizi tamamlayan çok önemli varsayımları ve
bütün analizlerimizde miktar arttığı zaman fay-
danın azalacağı, girdi miktarı arttığı zaman diğer
değişkenler sabitken getirinin azalacağı gibi
denge temel analizimizde dengeye ulaşacağını,
yani yöntem olarak bireyin temel alınmasını ve
fayda maksimizasyonu çerçevesinde bireyin ele
alınmasını ve dengeye ulaşacağını varsaydık.

İktisatta birtakım önemli gelişmeler oldu;
Mesela Keynes iktisadi içindeki gelişmeler, den-
genin sorgulanması, dengesizlik, belirsizlik ana-
lizleri, ekonometrinin ortaya çıkması, gelişmesi,
ekonometriye başta ilk zamanlar Keynes olmak
üzere şüpheyle bakılması gibi. Bilgi ekonomisinin
değişmeler, asimetric bilgi kavramının
1960'ların sonunda, 70'lerin başında ortaya çı-
kınca asimetric bilgi konusundaki gelişmelerin
apayrı, muazzam, çok hızlı gelişmesi ve asimetric
bilginin bugün özellikle başta mikroiktisat,
makroiktisat, iktisat politikası her alanda iktisat
anlamı konusundaki temel araçlardan biri haline
gelmesi... Tabii asimetric bilgide bizim neokla-
sik iktisat tanımında yaptığımız tam bilgi varsay-
ımımızı zaten hemen bir kenara bırakıyoruz.
Asimetric bilgiden bahsettiğimiz zaman temel
varsayımlarından bir tanesinden kolayca vaz-
geçmiş oluyoruz. Dolayısıyla Lacatos'un söyle-
diği öyle sert çekirdekler iktisatta pek sert değil-
miş, çekirdekler kolay kolay terk edilebiliyor.
Bunlardan bir tanesi bu. Başka biraz sonra bah-
sedeceğim, artan getirmesi, azalan getiri yerine;
bu da hemen ki neoklasik iktisadın olmazsa ol-
maz varsayımlarından biri. Bu da kolayca he-

men terk edilebiliyor.

Yani iktisatta bilgi ekonomisi konusunda, ekonometrideki gelişmeler söz konusu. Denge ve dengesizlik kavramlarındaki eleştiriler -ki bu önemli bir alanı oluşturdu- ve biraz evvel bahsettiğim başka gelişmeler, son zamanlardaki gelişmeler, davranışsal iktisattaki gelişmeler, nörolojinin iktisatta kullanılması, deneysel iktisatta gelişmeler çok önemli, çünkü biz neoklasik iktisadi tanımladığımız zaman veri kaynaklar, veri zaman ve zamansız modellerden bahsettik. Halbuki deneysel iktisatla yapay dünyada somut zamanda analizler yapıyoruz. Dolayısıyla temel varsayımlarımızdan bir tanesi özellikle zaman sorunuyla ilgili tartışmalar, deneysel iktisattaki gelişmelerle birlikte bir başka mecra izlemeye başladı diyelim. Yani temel olmazsa olmaz veya iktisatta tanımladığımız şeyler gibi deneysel iktisatta yapay dünya yaratıyoruz, yapay dünyada somut insan davranışlarını ele alıyoruz, dolayısıyla zamanı analize katıyoruz. Yani soyut zamanlı değil, somut zamanla çalışıyoruz.

Journal of Economics'te, bir makalede "heterodoks iktisat, ne oluyor, ne anlama geliyor?" gibi benzer soruları soruluyor. Deniyor ki, yaklaşık iktisat, bu deneysel iktisat, davranışsal iktisat, ekolojik ekonomi, vesairedeki gelişmeler bir başka yerleşik iktisadi ortaya çıkartıyor. Biz artık yerleşik iktisat dediğimiz zaman neoklasik iktisat dışında bir başka iktisattan bahsediyoruz. Ben ona bir "eklektik süreç" diyorum, siz isterseniz "çorba" diyebilirsiniz. Bu daha ilk konusmamızda benim ve Dinç'in bahsettiği kurumların -anayasanın, hukukun- ekonomiyeye girmesi, vesaire ilişkilerinden, politikanın iktisada girmesi çerçevesinde farklı bir iktisadın tanımlanmasından, belki de o farklılıkta da şu anda şudur diyemeyeceğimiz bir süreçten bahsediyoruz.

Bu iktisadi düşünce tarihinin görece önemini azaltan şeyler, bütün bu gelişmelerin bir parçasıdır. İktisadi düşünce tarihinin görece önemini azaltan noktalar, farklı bir yerleşik iktisadın ortaya çıkmasıdır.

dinç alada: Ercan'a katılmadığım nokta daha önce neoklasik iktisatla yerleşik iktisadi tam birebir örtüştürdü. Mesela, Jevons Pigou, Marshall'ı tam olarak ben yerleşik iktisatçılar olarak tanımlamıyorum. Onların bazı açılımları yerleşik iktisat olarak tanımladığımızdan farklı .

metin sarfati: İsterseniz yerleşik iktisat kavramını bırakıp, neoklasik veya marjinalist akım desek doğru olur.

dinç alada: Bu ayrımda hassasım. Keynes elbette klasik değil , ama Marshall Pigou gibi iktisatçıları yerleşik ya da hakim iktisat içinde görmek eğiliminde değilim. Neoklasik iktisatçıları

tam anlamıyla ve hepsini yerleşik iktisatçılar içinde tanımlamak bazı hatalar doğurabilir.

Bir diğer konu, ilgimi çeken nokta, Metin'in sözünü ettiği hayat hikâyeleri, Smith'in hayatını okumak ne kadar önemli, bunu ben çok önemsiyorum. Eğer Smith'de para, Smith'de belirsizlik, Smith'de dengesizlik, büyüme gibi fikir arayışları içine girmişsek, Smith'in hayatı ister istemez bizim ilgi alanımızın içine giriyor. Örneğimi John Stuart Mille'den vermek istiyorum, John Stuart Mill'in Harriet Taylor'la evliliği başlı başına iktisadi düşünce tarihinin bugün bile bence çok önemli bir konusunu teşkil etmektedir. Nitekim Hayek, John Stuart Mill'in fikirlerini eleştirmek üzere "John Stuart Mill ve Harriet Taylor" adlı bir kitap yazmıştır, henüz kitaba ulaşamadım, eski bir kitaptır, araştırmak istiyorum. Çünkü, Harriet Taylor'un önceden başka bir evliliği vardır, eşi öldükten sonra evlenirler, Taylor'un özellikle sosyal ve siyasi konularda John Stuart Mill üzerinde büyük etkisi var.

Bu önemli, çünkü Hayek bunu ciddiye alıyor ve Mill'i ekarte etmek üzere kitap yazıyor. Bu bakımdan hayat hikâyeleri çok önemlidir.

dinç alada: Belki ilgi çekici olan bir nokta, iktisadi düşünce tarihinde okulları biraz daha açmak, biraz daha deşmek gerekir. Okulculuk anlayışını biraz sarsmak ve onları tartışmaya açmak gerekli diye düşünüyorum. Bu da iktisadi düşünce içinde belki yapılması gereken bir noktadır. Biraz açayım; Marx'la Smith, Smith'le Keynes, Keynes'le Marx'ı ayrı kutuplar olarak elbette kullandıkları terminoloji bakımından ayırtmamız mümkün, ama ortak temalarda onları nasıl bir araya getirebiliriz de biraz düşünmek ve geliştirmek gerekir diye düşünüyorum.

işaya üşür: Sözümona başkan olmanın bazı avantajları var, çok zaman da dezavantajları var. Fakat ben başkanlığı genellikle şöyle algıları: Biraz dostların da anlayışına sığınarak kötüye kullanırım. Siz konuştunuz, konuştunuz, ben konuşmadım, fakat başkanlığı kötüye kullanacağım, biraz daha uzun konuşacağım, buyurun.

metin sarfati: Demirel Cumhurbaşkanlığı gazeteciler sıkıştırınca "Cumhurbaşkanıyım, konuşamayacağımı düşünerek beni sıkıştırıyorsunuz, şurama geldi, bana eski günlerimi hatırlatmayın" demişti. İşaya Hocam da bana.

işaya üşür: Aman kıyaslama...

metin sarfati: Ben bu rölativist bakışla mı, yoksa absoltivist bakışla mı yaklaşacağız, buna çok önem veriyorum. Rölativist bakışın ciddi bir mahsuru var, ona zannediyorum Ercan da kesinlikle katılacaktır. Bu sefer o rölativist bakış, iktisadi düşünce tarihinin teorisinin kendi içsel mükemmeliyetini gözden geçiriyor. Tarihle, sosyalle ve felsefeyle uğraşırken teorisinin kendi

Dinç Alada

**Neoklasik
iktisatçıların
hepsini
yerleşik
iktisatçılar
içinde
tanımlamak
bazı
hatalar
doğurabilir.**

içsel bütünlüğü, tırnak içinde güme gidiyor. O zaman ne yapacağız? Bir ciddi mahsuru daha var. Rogan'ın dediği gibi, rölativist bakış bizi, ideoloji doktrinine de götürcektir. Peki, o zaman ne yapacağız? Orada zannediyorum tek şeye bakmak lazım; iktisat bilimi özellikle yine Ercan Hoca ne diyecek bilemiyorum, amoral olabilir mi, eski bir kavram, ama bence hep nöro economics'le veya ekonominin başka alanlarla etkilenmesiyle yine de bu konu tekrar gündeme gelmeli, olabilir mi, Myrdal'ın cevabını hepimiz biliyoruz, olamadığını söylüyor. Teorinin postülalarla yüklü olduğunu söylüyor. Postülasız teori mümkün değil, nörolojiyi pek bilmiyorum, ama zannedirim onlar da birtakım postülalarla işin içine girmeden bilemiyorum nasıl, hangi yöntemle çalışıyorlar, ama bilen biri bizi aydınlatırsa o konuyu da anlayabiliriz.

Dolayısıyla Myrdal biliyorsunuz ekonomistlerin iktisadi kültürünün olmayışından da ciddi bir şekilde yakınıyor. Tekrar ediyorum, bütün mesele iktisadi düşünce tarihine bakarken olaya bir biyolojist gözüyle mi bakacağız, yoksa bir mekanist gözüyle mi bakacağız? Biyolojist gözüyle bakacaksak, insan bedenini bir biyolog olarak tanımlayacaksak, iktisadi düşünce tarihinin anlamı ve yeri de iktisat biliminin anlamı ve yeri de başka olacaktır, eğer bir mekanik, bir mühendis gözüyle bakacaksak başka olacaktır. Ne istersek, iktisat bilimini etkilemesi, iktisadın emperyalizmi veya nörolojinin emperyalizmi, hangisini istersek diyelim, sonuçta buradan başlamak gerekiyor. İktisatçı, gözlem altına aldığı, laboratuara yatırdığı insanı bir biyolog gözüyle mi değerlendirecek, mekanik bir mühendis gözüyle mi değerlendirecek?

İşaya üşür: Affedersin, böyle açıklamamız mümkün olabilir mi, biyolog gözüyle deyince farklı şey, evrimci bir bakışla mı bakacağız, evrimcinin kendisi de tartışmaya açık olmasına rağmen, yoksa mekanik bir bakışla mı şeklinde koymak biraz daha isabetli olabilir. Evrimciliğin kendisi de eleştiriden ayrı değil, ama en azından biraz daha anlaşılır, biyoloji biraz daha farklı, bizden ben de söyleyeceğim, özellikle nöroloji meselesine gelince, biyoloji deyince ben bu biyoloji lafı geçen her yerden biraz ürkerim. Bu, ırkçılığa falan da gider.

metin sarfati: Öyleyse şunu kabul etmek lazım; aprioriyi kabul etmek lazım. Apriori kavramlar, bilimsel düşüncenin, özellikle sosyal bilimlerin özünde var. Asıl cevaba gelmeye başlıyorum. Blaug'un deyişi ciddi Dinç Bey. Blaug diyor ki, apriorileri ayıklamak -Ercan Hocaya da soracağım- iktisadi düşünce tarihinin işidir. Bunu ciddi söylüyorum. Apriorilerden kalkarak bilimsel analizlere varılıyor. Blaug'un deyişle apriorileri çektiğimiz zaman bilimsel analiz ne

olur? Apriorisiz bilimsel analiz mümkün değildir, apriorili bilimsel analiz yanlış bir analiz olabilir, öyleyse diyor Blaug, apriorileri kaldıralım, çünkü apriorisiz bir bilim adamı bana gösteremezsiniz diyor, özellikle sosyal bilim alanında, öyleyse apriorileri kaldıralım, bakalım ne olacak diyor. Mark'ın apriorisini kaldıralım, Ricardo'nun apriorisini kaldıralım, önemli olan ondan sonra kuramının ne olduğu, yoksa apriorisi var diye reddetmek değil, Blaug bunu kim yapacak diyor, ki ben de katılıyorum, bunu iktisadi düşünce tarihçisi yapacak. Ercan Hocaya soruyorum; bu iktisat biliminin **vardığı yer** bu sorunun cevabının ilgisidir, **vardığı yer** artık iktisadi düşünce tarihinin önemini azalttı dedin biraz evvel, niye olduğunu anlamadım. Mutlaka **vardığı yer** iktisat bilimi açısından yararlandırmak, ama bu **vardığı yerin**, bu temel sorunu halletmekte nasıl bir anlamı var, bilemiyorum.

Son bir şey daha, sonra tekrar devam edeceğim. Sosyal bilimcinin ciddi bir sıkıntısı var. Neredeyse ele aldığı konuların tümünde değişken çok, parametre yok ve iktisadında bence ciddi sıkıntısı budur. Myrdal'ı tümüyle savunmuyorum, ama bir gerçek apriorisiz bilimsel inceleme başlanamaz, çünkü insanız. Hayal etmek ayrı bir şey, olanı olduğu gibi görmek ayrı bir şey, o zaman sosyal bilimci ne yapacak? Bence sosyal bilimin özellikle son 50 yılda teknik bilimlere karşısındaki ciddi zafiyeti ve gerilemesi bu kadar büyük, kürsüler, yayınlara rağmen adam geliyor, başarı elde edebildi mi, pek söyleyemezsiniz. Sosyolojide olsun, psikolojide olsun, Freud çöpe atıldı, yerine neyin geldiği belli değil, iktisatta olsun, peki ne yapacağız, daha sonra devam edelim.

İşaya üşür: Metin Beye teşekkür ederim. Gerçekten önemli konular açıkladı, ama o arada Ercan Bey de önemli bir atıfta bulundu. Dilerseniz şöyle yapalım, Ercan Beyin belki bu aşamada cevap vermeyi uygun bulduğu yerler olabilir. O cevabını versin, bana izin verirseniz ben biraz konuşayım.

ercan eren: Kafalar karışık, karışmaya de-

Metin Sarfati

Sosyal bilimcinin ciddi bir sıkıntısı var: Ele aldığı konuların neredeyse tümünde değişken çok ve parametre yok. Bence iktisadının ciddi sıkıntısı da budur.

vam ediyor, aslında benim de kafam karışık. Ben biraz evvelki konuşmamda yerleşik iktisat-taki gelişmelerden bahsettim ve bu yerleşik iktisadın neoklasik iktisattan farklı bir yerde olduğundan, tanımladığımız, insanların rasyonel oldukları veri kaynakları, veri kaynakların etkin şekilde dağılımı gibi, kıtlık kavramı gibi, ki büyümeyi içermeyen bir kavramdır, zaman kavramı gibi birçok gelişmelerden bahsettik.

Bugün iktisadın sosyal bilimler yanında bahsettiğim psikolojiden, davranış bilimlerinden, nörolojiden karşılıklı etkilenmesi hem yerleşik iktisat için geçerlidir hem de heterodoks iktisat için geçerlidir. Bunu da dipnot olarak belirtiyim. Mesela, Metin'in çok sevdiği otistik iktisattaki bütenler, özellikle evrimci oyun teorisine çok atıfta bulunur ve oyun teorisinin özellikle rasyonellik, maksimizasyon gibi neoklasik iktisadın temel varsayımlarını eleştirmesinden öte, özellikle onların rekabetçi bir ortamda olmadığı yer alır. Dolayısıyla teknikler gelişiyor, yöntemler gelişiyor ve bu hem yerleşik iktisadı etkiliyor, hem de başka iktisatları etkiliyor. Oyun teorisi bunların başında ve iktisattan ne anlaşıldığı sürekli değişiyor. Daha önceki olmazsa olmaz varsayımların kabulleri de değişebiliyor. Mesela, azalan getiri, onun yerine artan getiri kavramı, denge kavramı, bugün hemen hemen özellikle son 10-15 yıldır en çok kullanılan kavramlardan biri olan çoklu denge ve dengenin kararsızlığı, bugün mainstream iktisadın, yerleşik iktisadın temel kavramıdır. Bu oyun teorisinden çoklu dengeye ulaşabilirsiniz, lineer fonksiyonlardan çoklu dengeye ulaşabilirsiniz, deneysel iktisattan çoklu dengeye ulaşabilirsiniz, zaman tutarsızlığından çoklu dengeye ulaşabilirsiniz. Bu çoklu denge konusunu belki daha düşünce tarihinden de faydalanılarak dengesizlik tartışmalarına, denge tartışmalarından, koordinasyon tartışmalarına kadar da götürebilirsiniz. Halbuki biz çoklu dengeden bahsettiğimiz zaman, dengenin kararsızlığından bahsettiğimiz zaman, tanımladığımız neoklasik iktisat=yerleşik iktisattan çok farklı bir yere gelmiş oluruz. Dolayısıyla ön kabullerimiz, varsayımlarımız, postülalarımız da sürekli değişiyor.

metin sarfati: Bir şey sorabilir miyim? Teori diyorsunuz...

ercan eren: Hayır, kolayca bunlardan vazgeçilebiliyor.

metin sarfati: O zaman dediğim aynı şey mi, bu postülaları, bu apriorileri kim ayıklayacak? Ben Blaug'u referans alırken eski veya yeni ayrımı yapmadım. Yeni bir postüla geldiğini kabul edelim, orasını tartışmıyorum, onları ayıklamak kimin işi olacak? Bilimsel ve bilimsel olmayan ayrımını bize kim yapacak? Ben diyorum ki, iktisadi düşünce tarihçisinin işi budur.

ercan eren: Buna katılıyorum. 2006 yılında iktisatta bunlardan bahsediyorum, herhalde 2036 yılında yazılan bir iktisadi düşünce tarihi kitabında bir başka bakış açısıyla yazılacağını, şu andakinden farklı olarak süzgeçten geçeceğini düşünüyor ve kabul ediyorum.

metin sarfati: İktisat teorisinin aynı iktisat teorisine çeşitli dönemlerde varılan ayrı sonuçlardan birtakım örnekler gösterecektim Friedman'dan vesaireden. Bunun nedenleri nedir? Yani teori aynı, aynı dönemlerde değişik sonuçlara varıyoruz.

Blaug yine "iktisadi düşünce tarihi geriye ve ileriye doğru salınımlarla sürekli oluşumlarla iktisat teorisinin anlaşılmasıdır. Pigu'suz Keynes'i, Keynes'siz Friedman'ı anlamak mümkün değildir" diyor. Tekrar söylüyorum ve onunla bağlamak istiyorum: Ancak iktisadi düşünce tarihi sayesinde sadece onunla ideolojik olanla, ideolojinin ağır bastığı teoriyle ideolojik olmayı veya ideolojinin daha az yoğun olduğu veya kavramı sıkılaştırmak için metafizikle bilimin sınırını, iktisat biliminin sınırını anlayabiliriz. Blaug söylüyor, ben de aynı fikirdeyim.

İktisadi tekniklere dayalı yeni bir iktisadın başlangıcını öven Schumpeter dahi kendi yapıtında, o önemli üç ciltlik "Histoire de l'Analyse Economique"te hepimiz biliyoruz ki, yapının büyükçe bir kısmını, kendisi değerini savunmasına rağmen iktisadi tarihe ayırdı. Schumpeter şöyle diyor, "İktisat dört bölümden oluşur. Bunların arasında tarih var, hiç biri bir değerinden üstün değildir, ama illa ki bana birini birinden üstün tut dersiniz - Schumpeter'i özellikle örnek olarak veriyorum, kantitatif iktisadi savunduğu için - ben tarihi savunurum. İktisat teorisinin tek anlamı vardır, ileriye tahmin etme imkanını bize vermesidir. Tarihsellikten koparırsak iktisat teorisi bu işi yapamaz, dolayısıyla işlevsiz kalır" diyor.

İktisadi düşünce tarihinin nasıl yazılacağı sorununa giremedim. Bir önerim var: Düşüncelerimden kalkarak, iktisat öğretim programlarında mutlaka, en azından ilk iki yılda mutlaka iktisat eğitimi, felsefeyle ve moral felsefe dersleriyle özellikle moral felsefe dersleriyle tamamlanmalıdır. Bildiğim kadarıyla moral felsefe alanında doğru dürüst bir tane bile yazılmış kitap yoktur. İktisatçıları ve dolayısıyla iktisat teorisini moral felsefesiz anlamak bütün yeni gelişmelere rağmen mümkün değildir. Bütün aşırı ihtisasslaşmaya rağmen iktisat teorisindeki bütün matematiksel aletlerle ulaşılan perfeksiyonizme rağmen mümkün değildir. Dolayısıyla iktisat eğeri insan ilişkilerini irdeliyorsa, iktisatçı da bunu yapan insansa bir bilim insanının sezgisiz olması mümkün değildir. İktisatçı sezgisini her seye rağmen bence iktisadi kültüründen, iktisa-

Metin Sarfati

İktisadi tekniklere dayalı yeni bir iktisadın başlangıcını öven Schumpeter dahi -kendisi değerini savunmasına rağmen yapının büyük bir kısmını iktisadi tarihe ayırdı.

di tarihinden alacak, aksi takdirde teorisi zarfediyorum ileriye tahmin edebilme yeteneğinden mahrum kalır. Çok kısaca söyleyeceklerim bu kadar.

İşaya üşür: Teşekkür ediyorum. Bu değerli konuşmacılar, değerli fikirlerini ortaya koydular. Ercan arkadaşımız sanıyorum üç kez şöyle bir cümle sarf etti: "Kafalar karışık". Ben şöyle demeyi tercih ederim: Galiba çözmeye çalıştığımız problemlerden daha çok başka problemler, yeni problemler ortaya çıkardık. Bu kapalı açık oturum adını verdiğimiz açık oturumda bu problemleri çözmeye ve büyük ölçüde cevap yetiştirmeye çalışmayacağım, ama sorumuz şuydu: İktisadi düşünceler tarihi okutulmalı mıdır, değil midir? Ben biraz o soruya sadık kalarak ve yıllardan beri düşünceler tarihini okutan biri olarak çok kısa olarak ve hemen peşinen kararımı açıklayarak söyleyeyim, evet okutulmalıdır. Niçin okutulmalıdır? Benim kendimce çok basit gerekçelerde, ama çok esaslı gerekçeleri olduğuna inandığım basit gerekçelerde kalıyor.

Düşünceler tarihi bilim yapan insanların alanıdır. Eğer bilim yapmıyor, teknik yapıyorsaniz düşünceler tarihi okumanıza da gerek yoktur, okutmanıza da gerek yoktur. Neden? Dikkat ettiğiniz üzere ben iktisadi düşünceler tarihi demedim, düşünceler tarihi; aynı şey dolayısıyla fizik için de söyleyebilirim, kimya için de söyleyebilirim, psikoloji için de söyleyebilirim, bir diğer deyişle bilimin diğer bütün disiplinleri için söz konusu edebilir.

Benim yıllardan bu yana yaptığım bir ayırım vardır. Bilim başka bir şeydir, teknik başka bir şeydir, ama bilim insanı tekniği bilmez diye bir sonuç buradan çıkmaz, öyle bir şeyi de ifade etmiyorum. Çok basit bir örnekle bu düşüncemi açıklayabilirim. Örneğin, DPT-Devlet Planlama Teşkilatı-de veya İstatistik Enstitüsünde çalışan bir arkadaş istatistik bir araştırma yapıyor ve oradaki planlamada çalışan bir arkadaşımız da çok güzel bir çalışma yapıyor; enflasyon üzerine yapıyor, büyüme üzerine yapıyor vesaire... Fakat gelin, görün ki, bilim insanı demiyoruz, ama bir şekilde repetite yapan arkadaşta teknisyen diyoruz, Merkez Bankasındaki arkadaşımıza teknisyen diyoruz, ama üniversitede bir şekilde yer almış bir arkadaşımız bir çalışma yapsa, "bilimsel çalışma" diyoruz. Bu bilimin kendisi biraz da fetiş haline geldi. Bulduğunuz kurumla ilgili bir şeymiş gibi geliyor.

Bilimin bir teknik tarafı var, ama bilimin kendisi teknikle özdeşleştirilemez ve korkarım ki, bu iş birbirine karıştırılıyor ve aşağı-yukarı bu neoliberalizmin -iki, üç kez ben de kullandım bu liberalizm ve neoliberalizmi- gelişmeye başlamasıyla biraz daha yoğunlaştı. Yaklaşık 25-30 yıldır bu teknik meselesini bilimle özdeşleştirme

çok yoğunlaştı. Eskiden yoktu anlamında söylemiyorum, ama özellikle şu son 20-25 yıl içinde biraz daha yoğunlaştı. Bunda çok ideolojik bir yönün olduğunu düşünüyorum. Açıkçası zamanımız olursa mikrofon açıkken veya kapalıyken tartışabiliriz, tartışmamızda da yarar var.

Demek ki, düşünceler tarihi öğrenmek ve öğretmek bilim yapmanın vazgeçilmez demesek bile bana göre ön koşullarından biridir. İki; basit bir soruyla başlayalım: Ben sizlere şurada gördüğünüz sadece beyaz ekmeği ikram etsem, siz ne yapacaksınız? Eğer karnınız açsa, bir zorunluluktan ötürü o ekmeği yemek durumundasınız o ekmeği yiyeceksiniz, ama senaryoyu şöyle düzeltelim: O beyaz ekmeğin yanında ben size mısır ekmeği vereyim, çavdar ekmeği veya başka ekmeğin türlerini de versen ve size şöyle sorsam, buyurun o beyaz ekmeği en iyi biçimde yapmaya çalıştık, çavdar ekmeğini de en iyi biçimde yapmaya çalıştık, vesaire, siz bunlardan herhangi birini seçer misiniz, seçmez misiniz? Seçmek özgürlük demektir. Dikkat edin, ekmeği size fiilen ikram ediyorum, hayali bir şeyden söz etmiyorum, pozitif demokrasiden bahsediyorum, negatif demokrasiden değil, pozitif demokrasi olarak ben bu seçenekleri önünüze koyuyorum, bunlardan herhangi birini seçin dediğimde sizin özgürlük alanınız genişler mi daralır mı? İki; özgürlük alanının genişlediği yerde mi bilim daha iyi yapılır, yoksa özgürlük alanlarının daraldığı yerde mi yapılır? Demek ki, iktisadi düşünceler tarihi çok kısa ve basit yüzeyde ifade etmem istenilirse diyorum ki, özgürlük alanının genişletildiği bir yerde iktisat tarihi, iktisadi düşünceler tarihi veya genel olarak düşünceler tarihi başka hiçbir nedenden olmasa dahi salt bu nedenden ötürü okutulmalıdır ve okunmalıdır, ama bu 115, el kaynaklardan değil, doğrudan doğruya birinci el kaynaklardan okunmalıdır.

Bakın, gelişme fikri denilince düşünceler tarihini anlamaya başka bir şey daha, bir üçüncü veya dördüncü neden daha çıkıyor. Ercan arkadaşım çok da kısa sayılmayacak konuşması esnasında yerleşik iktisatla neoklasik iktisat arasında bir ayırım yapmaya çalıştı. Doğrudur, isabetlidir, değildir; o ayrı bir tartışma, ama sürekli geliyor, hatta bizim bazı şeyleri bırakmamız lazım, ama belki zamansızlıktan, belki anlatmak istediği şeyi biraz daha vurgulamak için, altını daha kalın çizgilerle çekmek için, bu gelişmenin gerçekleşmesinin âdeta boşlukta olduğunu söyledi ya da söylediklerinden -belki öyle söylemedi, düzeltiyorum- böyle bir anlam çıktı. Bu Ercan arkadaşımın bilerek isteyerek yapıp-yapmadığını doğrusu şu anda iyi anlayamadım, hakkını da yemek istemem, eleştiri şeklinde asla söylemiyorum, ama bu biraz da teorinin anlaşılmasıyla ilgili bir şey.

İşaya Üşür

Son 20-25 yılda bilimin teknikle özdeşleştirilmesinin çok ideolojik bir yönü var.

Burada Metin'e referansta bulunabilirim, Metin'in yaptığı, benim yıllardan beri birkaç yazımda da değindiğim bu görelilik ve mutlakçılık arasındaki ayırım. Mutlakçılıkta gelişmelerde - ben ona "evliyalari tarihi" de diyorum- şu vardır: Oradaki şey şudur: Bir evliya çıkar, her evliyada olduğu gibi nereden geldiği bilinmeyen, bir ilham gelir, gece rüyasında görür, nereden geldiği çok da önemli değildir, bir şey söyler, doğru olur, yanlış olur, sonra bir başka evliya çıkar, bunu düzeltir, geliştirir, sonra bir üçüncü evliya çıkar başka bir şey söyler, bir tür duvar inşası gibi konula, konula bugünkü yere gelir. Fakat teoriyi bu şekilde anlamamız gerekmiyor. Teoriyi belirli koşulları görelilikçi anlamda, onun başka problemleri var, daha derinde problemleri var, ona maalesef değinemeyeceğim, şöyle de anlayabiliriz: Tarihsel ve mekânsal dedi, ama ben onu şöyle ifade etmeyi tercih ederim: Ortam nasıl, bu ortama zamanı koyabilirsiniz, bu ortama mekanı koyabilirsiniz, bu ortama felsefi düşünceleri koyabilirsiniz, ortamın içine estetik düşünceleri koyabilirsiniz, Hegelyen bir şey söylemek istiyorsanız zamanın ruhunu koyabilirsiniz. Örneğin, bir Marksist olarak feodalizmde ücretli emek ilişkisinden bahsettiğiniz zaman size gülerler, o çok bilinen bir şeydir. Dolayısıyla feodalizme ilişkin teoriniz o dönemi açıklayabilir, ama o ortamın değişmesiyle birlikte teorilerde de değişme yapma ihtiyacı çıkar. Bakın; burada birincisinde evliyalıktan kurtulduk, birey bayağı yemek yiyen, tuvalete giden bir insan olarak içinde yaşadığı koşullarda, içinde yaşadığı sınıftan, içinde yaşadığı etnisitesinden, cinsiyetinden, vesairenden, herhangi birinden etkilenmiş biri olarak varolan iktisadi düşüncelerden birine katılabilir, onu eleştirebilir, sempati duyabilir, sorduğu sorulara buna göre sorabilir. İktisadi düşünceler tarihi okutulacaksa bunun için okutulmalıdır. Kim, neyi, niçin söylemiş, hangi koşullarda söylemiş, bunun arkasında yatan dinamikler nedir, odur. Bu başka bir şey diyor. Toplumu anlamak istiyorsanız, toplumun tırnak içinde, iktisadi yönünü anlamak istiyorsanız bir toplum ve toplumsal değişme-gelişme teorisine sahip olmanız gerekiyor. Bunun dışında cevap olsun diye söylemiyorum, nörolojiye müracaat edebilirsiniz, davranışa müracaat edebilirsiniz, biyolojiye müracaat edebilirsiniz, ama demin espi olarak söyledim, ben özellikle biyolojiye referansla yapılan tartışmaları, özellikle ilk dönemlerinde çok özenle ve çok dikkatle izlememiz gerektiğini düşünürüm. Bir şeyi ima etmek için söylemiyorum, lütfen yanlış anlamayınız, aklında 1920'lerde yapılan tartışmalar var ve aklında o tartışmalardan sonra ortaya çıkan Hitler var.

metin sarfati: İshaya Hoca izin verersen bir şey düzeltmek istiyorum. Hızlı geçmekten bazı

şeyleri anlatmak mümkün olmuyor, biraz Ding de beni bunun için yanlış anladı, ben hızlı anlattığım için yanlış anlattım. Burada da şöyle bir şey var; biyolojiden bahsederken genetiği değil, şunu anlatmak istedim: Rölativist bir görüştür. Nasıl ki, biyolojiden bahsederken insan tümüyle ait olduğu döneme, tarihe, koşullara ait bir organizma olarak inceleniyorsa ondan bahsettim.

İshaya Üşür: O zaman "biyoloji" lafını kullanmamak gerekir. Çünkü biyoloji daha farklı bir şey. Biyoloji deyince oralar biraz karanlık ve kırıllı işlere doğru gidebilir, öyle bir olasılığı vardır.

Demek ki bir toplumu anlamamız için burada yöntem sorunları gelir, onlara da girmek istemiyorum. Ama bunları çok önemsiyorum, o nedenle de, toplumu anlamak, açıklamak ve tabii başka bir şey daha söyleyeyim, değiştirmek istek ve iradesini de ancak düşünceler tarihi okuduğunuz takdirde sahip olabilirsiniz. Yoksa, diğer söylediğim gerekçelerle de bağlantılıdır bu son söylediğim mesele. Size verilen şeyle yetinmek durumunda kalabilirsiniz.

İkincisi, düşünceler tarihi gelişmiş ülkeler için gerekli olduğu kadar, belki de ondan daha fazla bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için çok daha fazla gereklidir. Neden? Çünkü iktisadın, ister buna yerleşik iktisat diyelim, ister neoklasik iktisat diyelim, ne dersek diyelim, bunu tartışmaya belki burada açamayız, ama çok ideolojik bir yönü olduğunu aklımızdan çıkarmayalım.

IMF'yi düşünelim, Dünya Bankasını düşünelim, DTO'yü düşünelim; Ercan dostumun söylediği aşağı-yukarı bütün teknikleri orada çalışanlar kullanıyorlar ve onlar dönüyorlar bize model olarak sunuyorlar ve "bunların mutlak sonsuz doğrular olduğunu" söylüyorlar. Ne söylüyorlar? Öz itibarıyla tekrar söylenmeye gerek yok. "Bunları uygularsanız katılırsınız" deniliyor. "Peki siz?" diyorsunuz. "Biz de bunları uyguladık. Bakın; bir ayırım yapmıyoruz, gerektiğinde bunu İngiltere'ye de söylüyoruz, Amerika Birleşik Devletleri'ne de". Söylüyorlar mı, söylemiyorlar mı ayrı bir şey. Eğer bilim yapıyorsanız, normal olarak aklımıza gelecek olan şey şudur; Düşünceler tarihi ve tarih kısmı. Gerçekten bunlar tarihlerinde böyle yaptılar da mı bugün ulaştıkları düzeye geldiler. Yani, IMF reçetelerine benzer reçeteler uygulanmak suretiyle mi bugünkü gelişmişlik konumuna geldiler, yoksa başka bir şey mi yaptılar? Bilim yapmak budur; bilim yapmak kavramak demektir, bilim yapmak izah ve tahlil etmek demektir; bilim yapmak demek değiştirmek demektir. Eğer bu yoksa bilimci olmazsınız, teknisyen olabilirsiniz. Gelişmekte olan ülkelerde bilim adamının değil, daha çok teknisyenin önemi vardır. Bizim çok iyi mühendislerimiz var, ama çok iyi bilim insanlarımız maalesef yok. Sosyal bilimlerde de aynı şey var.

İshaya Üşür

Bilim yapmak kavramak demektir; bilim yapmak izah ve tahlil etmek demektir. bilim yapmak değiştirmek demektir!

Amerikan sosyolojisini çok iyi bilen arkadaşlarımız var, ama Türkiye'yi hiç anlamayan arkadaşlarımızın da maalesef varlığını biliyoruz.

O söz konusu ettiğimiz delikli tüfeğin çıkıp mertliğin bozulması gibi bilgisayarın çıkmasıyla garip bir şey oldu, araştırmacının şahsiyeti de ortadan kalktı. Şahsiyetsiz iktisatçılar, şahsiyetsiz sosyal bilimciler çıktı anlamında söylemiyorum. Çünkü veriyorsunuz bilgisayara, bilgisayar size bir şey veriyor. Bu ne düşünüyor, bu hangi düşünceye sahiptir, kız mıdır, oğlan mıdır, bilim insanı mıdır, teknisyen midir; bu da ortadan kalkıyor. Bu anlamda söylüyorum; yani modernizmin ilk döneminde ortaya çıkan bir tür binalar gibidir bunlar ve o binayla bu bina arasında fark yoktur. Elinizde kesin adres yoksa o binayı bulamayabilirsiniz demektir.

Düşünceler tarihi, demek ki, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde, bir diğer deyişle bağımlı ülkelerde, bağımsızlık eğer bir değer ise, eğer bu ülkelerde adaletle ilişkin bazı sorunlar olduğunu düşünüyorlarsa, gelişmekte olan ülkelerde mutlaka ve mutlaka okutulmalıdır. Tekrar altını çizerek söylüyorum, gelişmiş ülkelerde okutulmasına gerek yoktur anlamında kesinlikle bir şey söylemiyorum, ama bizim gibi ülkelerde o bağımlılıktan kurtulmanın, yüzünü açmanın, örtüyü üzerinden sıyırmanın da, bilim yapmanın da önemli duraklarından biridir. Tabii farkındayım, bunu okuttuğunuz zaman her şey güllük güllüstanlık olmaz ve bütün sorunları çözemezsiniz, onu da söylemiyorum, ama bir başlangıçtır ve uygun ortamı verirsiniz.

Düşünceler tarihi ne işe yarayacak, işte bunları ayırmaya yarayacak. Sonuç itibarıyla düşünceler tarihi toplumsal olanı gündeme getirmektir. Toplumsal olanın içine eğer felsefe giriyorsa, felsefeyi; eğer politikaya giriyorsa politikayı; estetik giriyorsa estetiği gündeme getirmektir. Ekonomi politisinin ima ve telkin edebileceği üzere ekonominin bir şeyi var, onu politikayla birleştirilm. Bu çok naif yorumlarından olabilir olsa olsa, yani ekonomi politisinin kurucu öğelerinden biri olduğunu doğrusu ben düşünmüyorum.

Fazla uzatmak istemiyorum. Ben bunu burada kesip, eğer sizin bu söylediklerime cevabınız, itirazlarınız varsa, kısa olması kaydıyla rica edeyim. Benim biraz önce çok farklı bir bağlamda da olsa dile getirdiğim adalet meselesini de tartışıp, bu açık oturumu kapatmak istiyorum efendim.

kuvvet lordoğlu: Biraz açıktan gazel atmak oluyor ama bir hususu sorabilir miyim? Ben toplantının başında bulunmadığım için tersinden yola çıkarak soracağım, mefhumu muhalifinden yola çıkarak okutulmaması gibi bir tartışma var. Bu noktada tarih düşüncesinin, tarihin

bir bilim olarak okutulmaması nasıl sonuçlar ortaya çıkartabilir? Bunu herhalde paralelindeki düşünce tarihinde veya sadece düşünce tarihinde de görebilmek mümkün. Belleğin yok edilmesi, belleğin olmamasıyla eşanlımlı, ha dolayısıyla Tarlabası'nı silip süpürmüşsün, istimlak etmişsin, tarih okutmamışsın, bunun gibi benzeri sonuçlar doğurmaz mı?

İşaya üşür: Aynen, katılıyorum, bakarsınız bugün anlarsınız, "o Tarlabası denilen şey hiç olmamıştır" dersiniz.

kuvvet lordoğlu: Dolayısıyla ben sanki bu noktada ortak belleğin harekete geçip böyle bir şeye izin vermemesini ya da böyle bir şeyi ortada tartışma olarak bile gündeme gelmemesini sağlayacağını, harekete geçireceğini düşünüyorum. Belki iyimser bir tavırla söylüyorum da, düşünce tarihinin de ortadan kaldırılması, kalkması noktasında benzer bir muhalefetin ortaya çıkabileceğini, bunun dayanaklarının da olduğunu düşünüyorum. Çünkü siz, tarihi ortadan kaldırdığınız zaman yerine ne koyacaksınız? Koyacağınız bir şey yok; bugünü koyacaksınız veya geleceği koyuyorsunuz veya bilgisayarı, ekonometriyi koyuyorsunuz filan... Benim sorum buydu, yani bu noktada tarih bilimiyle olan bağlantılarının koptuğunu mu düşünüyorsunuz?

İşaya üşür: Hem onu düşünüyorum, bir adım daha ileri giderek çok güzel bir noktaya temas ettiniz, çok teşekkür ediyorum. O kullandığınız deyim çok yerinde bir ifadeydi. Belleklerin yok edilmesi süreci, kimliklerin yok edilmesi süreci, gelişmiş, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler ayrımını da biraz onun için yapma ihtiyacını duydum. Eğer bellekleri yok ederseniz, size verilen her şeyi olduğu gibi almaya hazır olursunuz. Tıpkı bugün IMF, Dünya Bankası, vesalrede olduğu gibi, buraya nasıl geldiğimiz, niye geldiğimiz meselesini tartışmaktan uzak kalırsınız. Bilim yapmama değişimini o biçimde niteleyişimin nedeni de budur. Bunu yapmadığımız takdirde bilimin toplumsal sonuçları diye bir sorunu tartışabiliriz. Getirmek istemiyorum; ama peki, bilim neye yarayacak, özellikle toplumsal bilim ne işe yarayacak?

metin sarfati: İşaya Hocam, izin verirsen ben Kuvvet'e biraz seninkinden daha teknik bir cevap vermek istiyorum. O dediğine cevap şöyle; birincisi iktisatçılar diyor ki, "iktisat tarihi - bunlar benim katıldığım görüşler değil, bir tek cevap veriyorum- tarihçilerin işidir". Bana çok da yanlış gelmiyor, bilmiyorum İşaya Hoca bana nasıl bir yardımda bulunur. İktisatçılıkla tarihçilik aynı mesleklerdir. İktisatçı tarihçiliğe soyunduğu zaman metodolojik olarak yanlış yapar.

İkinci neden, aynı şey, iktisatçı formasyon olarak tarihçi değil, rölativist görüş -yine ben katılmıyorum, ama- doğruluk payı var- ideolojik

Kuvvet Lordoğlu

Tarihin bir bilim olarak okutulmaması nasıl sonuçlar ortaya çıkartabilir? Belleğin yok edilmesi, belleğin olmamasıyla eş anlamlıdır.

amacı ön plana taşır. Dolayısıyla tarihi görmek istediğiniz gibi görebilirsiniz ve o zaman bilim olmaktan da sıyrılabilirsiniz. İki temel iktisadi düşünce tarihine ağırlık verilmemesini savunan görüşlerin -İşaya Hocanın dedikleri ayrı-ayrı teknik olarak verdikleri iki tane yanıt bunlar, ki ben üzerinde düşündüm, bilemiyorum Ercan Hoca veya İşaya Hoca bunlara ne der, ben katılmıyorum, ama bu iki neden çok da yanlış değil gibi geliyor. Bunlara ben ikisinden de bir katkı bekliyorum.

İşaya üşür: Tabii izin verirseniz, ben o görüşlere itibar da etmedim, onun için dile de getirmedim. Mesela, bunu söyleyenler isimleri büyük olabiliyorsa önemli değil. Tarihçiliği bilmiyorlar, dolayısıyla iktisadi düşünceler tarihinin ne olduğunun farkında değiller. O aslında daha çok ideolojik bir şey, ona çok kısa olarak vereceğim cevap: Tarihçiler böyle çalışmaz, tabii düşünceler tarihçileri hiç öyle çalışmaz ki, ideolojiji ön plana çıkarıyorlar, meselenin kendisi çok ideolojik bir şeydir.

İdeolojiji de "tu kaka" hale getirmenin bir anlamı yok. Newton'un kendisinin ideolojisi yok muydu, Einstein'ın kendisinin, Blaug'un kendisinin ideolojisi yok muydu? İdeolojinin tanımını farklı biçimlerde yapabiliriz. Dolayısıyla ideoloji retoriği tutturup gidiyoruz ve bizim ülkemizde de, genellikle az gelişmiş ülkelerde de ideoloji dediğiniz zaman çok kötü bir şey algılanıyor. İdeolojik olan kötü bir şey değildir, bunun ismini koyalım. Normatif-pozitif ayrımı birinci sınıflarda hepimizin çocuklara öğretmeye çalıştığımız şey de buna dayanır. Değer yargılarını işin içine kattığınız zaman da bilim yapmamış olursunuz gibi bence hiçbir tutanağı olmayan şeyle gidersiniz. Dolayısıyla ben o eleştirilere, o argümanlara çok itibar etmem, katılmam, ama böyle bir düşünce de var.

metin sarfati: Senin söylediklerinin paraleli olarak çok küçük bir şey söyleyeyim. İktisatçıların iktisatla ilgilenmesi, tarihçilerin tarihle ilgilenmesi kulağa çok hoş geliyor. Uzaktan baktığınız zaman sanki biraz uzmanlık alanına önem veren, önemseyen, öne çıkartan, dolayısıyla her bilim ayrı ayrı bilim alanını doğurur. Ama tarih herhalde sadece olayların kronolojik olarak alt alta sıralanması değildir. Yani İktisatçı da bakarken böyle bakmıyordur muhtemelen, başka bir çerçevede, başka bir kontekste bakması gerekir. Bu kadar kesin ayrım getirdiğiniz zaman sosyal bilimlerde bence çok ince bir alana dalmış oluruz. Elbette bunun da yararları vardır, ama bu kadar spesifik bir hale sokmanın sıkıntıları ortaya çıkıyor.

İşaya üşür: Evet, Ercan arkadaşımın tavrından söyleyecek epeyce bir şeyleri olacağını anlıyorum, ama çok uzatmayacağım, buyursunlar

efendim.

ercan eren: Siz dediniz ki, iktisadi düşünce tarihi dersleri İktisat bölümlerinde azaldı, neden kalkıyor? Ben baştan beri konuşmalarında bunun nedenlerini açıklamaya çalıştım. Benim görüşlerimden ziyade şu tespitleri yapmaya çalıştım: "neler oluyor, neler geliyor, neoklasik İktisat ne oldu, yerleşik İktisat ne oldu, nelerden beslendi, kapsamı nasıl gelişti, araçlarda nasıl gelişmeler var, araçların kendisi nasıl gelişti, matematik, ekonometri 1950'lerde nasıldı, 2000'li yıllarda nasıl, oyun teorisi 44'de nasıl, 2006'da nasıl, bu gelişmeler İktisatta nasıl yeni gelişmelere neden oldu. Dolayısıyla kapsamdaki gelişmeler ışığında 30'larda yapılan tanımlarla 2000'li yıllarda İktisadi tanımlamaya devam edebilir miyiz, ne tür gelişmeler oldu, bu gelişmelerin buna yansımaları nelerdir?". İktisadi düşünce tarihinin önemini yadsımdan ziyade neler oluyor ve bu bize nasıl yansıdı? Benim esas yapmak istediğim vurgu bu oldu. Tabii, orada örneğin, İktisat tarihçiliği de Türkiye'de özellikle Şevket Pamuk'la beraber açılan yol var. Biliyorsunuz ekonometriyi kullanarak Osmanlı'da enflasyonu analiz etti. Türkiye'deki İktisat tarihine bakış açısındaki değişme açısından veya dünyadaki gelişmeleri yansıtmaya açısından çok önemli bir şeydir. Tarihçilik arşivcilik midir, İktisat tarihçisi nasıldır? "İktisat tarihçisi tarihsel verilen alıp, özellikle zaman seyirlerini kullanıp buradan birtakım sonuçlar çıkaran bilim insanı mıdır" yaklaşımı ve tarihçilerin kendi içindeki de yaklaşım, İktisat tarihinde de Şevket Pamuk örneğindeki gelişim, yaklaşım öne çıktı. İktisat tarihiyle ilgili son zamanlarda dergilere, makalelere baktığımız zaman benzer bir gelişmeyi görebiliyoruz. İktisat tarihine bu kadar yansıdıktan sonra, İktisada, İktisat öğretimine daha da dikkatli bir şekilde yansımaması kaçınılmaz gibi görünüyor. Çünkü bunların kendi içlerinde de benzer tartışmalar söz konusu ve benzer tartışmalarda ana yaklaşım kantitatif teknikleri kullanan arşivciligi tarihçilere bırakır, ama İktisat tarihçisini aynı zamanda ekonometrik teklifleri bilen, onu kullanabilen insan olarak tanımlar. Bilmiyorum Metin, bu senin soruna da herhalde biraz cevap oldu.

İşaya üşür: Evet, bu konuda belki Dinç arkadaşımızın söyleyecek sözleri olacak. Sözü ona verip arkasından ikinci bir soru yöneltmek istiyorum, buyurun efendim.

dinç alada: Burada tabii, bir dizi konuyu açıyoruz, konu konuyu açıyor, bu yararlı. Ben biraz daha geriye giderek Metin'in bir açılımına dayanarak bir geçiş yapmak istiyorum. O da Blaug'un bir sözü "İktisatta a priorileri ayıklamak... Düşünce tarihinin görevi budur". Bu söz anlamlı, ama ben konunun biraz felsefe ve bilim

Ercan Eren

Ana yaklaşım
kantitatif teknikleri
kullanan
arşivciligi
tarihçilere
bırakır; İktisat
tarihçisini aynı
zamanda
ekonometrik
teklifleri
kullanabilen
insan olarak
tanımlar.

felsefesine taşınan boyutuna dikkati çekmek istiyorum. Burada Blaug oldukça saf bir yanlışlaşmacılık anlayışını açıklıyor; zaten açık olarak da bunu benimliyor. Popper'in görüşlerini saf yanlışlaşmacılık anlayışı içinde değerlendiriyor. Popper Türkiye'de hak ettiği çizgide tartışılan bir düşünür olamadı. Popper'in düşüncesinde 'ön bilgilerin' veya arka plan fikir ve tutumların önemi büyük. İşaya'nın belirttiği tehlikeleri kafamızda tutarak Popper'de ön bilginin genetik unsurlar taşıdığını ancak bu arka plan düşünce ve bakış açılarının yanlışlanabilirliğe açık olduğunu vurguladığını biliyoruz. Dolayısıyla, ideoloji elbette iktisat düşüncesinin içindedir, ama düşüncenin kapalı olmaması için yeni önermeler geliştirmeliyiz. Hatalar yapsak bile, hatanın yapıldığını kabul etmek, bilmediğini bilmek, Sokrates'e geri dönmek, biraz çağrısı budur Popper'in. Bu noktaya doğru dönmek istememin nedeni Popper'in belki öne çıkarmaya çalıştığı düşünceyle iktisadın uzun süredir çözemediği bir konuyu birleştirmek ve oradan adalet kavramı üzerine dönmek istiyorum. O da belirsizlik konusu, Popper'in özellikle amprisizme getirdiği eleştiri konusuyla, denemeler ve yanılgılar fikri, ama yanılgılar bu ön bilginin yanılması şeklinde ortaya çıkan, bekleyişlerin problemler karşısında hayal kırıklığına uğraması şeklindeki bir açılım getirmektedir. Burada kova kuramıyla ışıldak kuramını karşı karşıya getirmektedir. Aynıntısına çok fazla girmek istemem, ama bu önemli bir tartışmadır. Blaug'un özellikle bu tartışmadan biraz kaçmaya çalıştığını düşünüyorum. Aynı şekilde Hutchison da Popper'in buradaki vurgusundan uzaklaşma eğiliminde olduğunu kabul edebiliriz.

Bir üçüncü önemli bilim felsefecisi L. Bolland'ın yaklaşımı biraz daha buna yakındır ve Sokrates - Popper çizgisini iktisada taşımak istemektedir. Adalet kuramının, adaletle yaklaşımın bununla ne alakası var? Bu yaklaşımı "iktisada, sosyal bilimlere nasıl taşırsınız?" sorusunu karşılamak için gündeme getirmeden önce adalet fikrinin basit anlamda kamu hizmetinin tedariği, kamu hizmetinin karşılanması olarak tanımlanması gerektiğini düşünmek istiyorum.

İşaya üşür: Aman bunu söylemeyin, neoliberraller çok kızar.

Diñç alada: Ben zaten kızsınlar diye söylüyorum. Burada kamunun rolüyle belirsizlik dediğimiz olay arasındaki ilişkiyi aslında Popper'e onun ışıldak kuramına dayanarak kurabileceğimizi düşünüyorum, ama ışıldak kuramının da bazı kökleri var, Popper'den de gerilere düşüyor, Alman Karl Bühler ve Otto Selz gibi 20. yüzyıl başlarındaki psikoloji bilimi ile ilgili düşünürlere kadar geri gidiyor, belki Sokrates'in diyaloglarına, Sokrates'ten de önceye gidebili-

riz diye düşünüyorum.

Önemli olan şu biz ne algılıyoruz? Burada ben adalet çerçevesinde sadece şu mekanizmayı söylemek istiyorum. O da kamu fikrinin ya da kamu hizmeti tedarikinin ya da insanların ihtiyaçlarını karşılamak, insanların yapabilirliklerini güçlendirmek üzere sürecin öncesinde veya sorunların doğrudan karşılanması süreci içinde kamunun bu rolü ortaya konulduğunda belirsizlik dediğimiz kavram ya da hadise, hatadan öğrenme, bir bilgi formuna dönüşebilmektedir. Kapasitelerimiz ve yapabilirliklerimiz güçlü olduğu ölçüde - bu illa ki girişimci kapitalist değil, işçi, yoksul veya mağdur kesimler için de, Amartya Sen'den aktarırsak - belirsizlik bir bilgi formuna dönüşüyor, hatadan ders alma veya tersi. Negatif anlamda varolan potansiyellerin gerilemesi, kamu hizmetinin daralması süreci ise bu kez belirsizliği negatif bir etki yaparak çözümsüzlüğe doğru itmektedir.

Bu açıdan baktığımız zaman, bunu bir çerçeve olarak kabul edip düşünce tarihine bu gözle baktığımız zaman bazı ilginç karşılaştırmalar karşımıza çıkabiliyor. Örneğin bu karşılaştırmayı, Hayek, Marx ve Smith açısından üçlü yapabiliriz. Arzu ederseniz deneyeyim, tartışalım.

Hayek Popper'le çok yakın teması olan bir düşünür, ama kanaatimce tam anlamıyla aynı düşünsel çizgide değiller. O da Sokrates'ten bahsediyor, "Constitution of Liberty"i Sokrates'le açıyor, çok ilginçtir. Sonuçta kamu hizmetinin küçültülmesi ve sosyal devletin eleştirisi fikrini geliştirecek ama oradan başlıyor. Dolayısıyla belirsizliği ya da bilgisizliği bir metafor halinde kullanıyor. Bunu "kendiliğinden düzen" fikrinde zaten görüyoruz. Hayek'in özellikle yasa önünde herkesin eşitliği, hukuk önünde herkesin eşitliğini ön süreç, kamusal bir süreç olarak kabul etmesi bir yana, ama bunun dışında

Diñç Alada

**Marx'ın
Kapital'inde
kamu fikri, kamu
hizmeti, devlet
fikri yok diye
okudum önce.
Ama daha dikkatli
farklı bir açıdan
bakıldığında
aslında burada
negatif kamu
anlayışı var.**

gelir bölüşümü gibi diğer sosyal problemlerde ise tamamen insanı kendi haline bırakarak, şansına ve becerisine bırakarak ve görünmez elin sonucundaki oluşuma bırakan bir noktaya taşıyor. Dolayısıyla burada belirsizliğe dikkat edin; negatif bir anlam yüklüyor. Hayek'in o tanımlamasında, sosyal konuları açtığı bölümde belirsizlik demin söylediğim gibi bir bilgi formu değil, bir bilgisizlik formuna dönüşüyor.

Smith'le karşılaştırdığım zaman; Smith'de yasa önünde eşitlik, teşebbüste adalet fikri elbette burada Hayek'le örtüşüyor, ama ayrıştığı nokta, özellikle eğitim gibi ya da sağlık gibi konularda kamunun rolünü önce ortaya koymuş olmaları arasında kamu insanı onaran, kapasitesini güçlendiren bir forma taşıdığından, belirsizlik fırsatlara dönüştürebilecek bir hadise haline dönüşebiliyor. Felsefi olarak Astronomi Tarihi adlı eserinde bazı ipuçları verdiği kanaatindeyim, Hayek'in kamuya bakışıyla Smith'in kamuya bakışının farklı olduğunu düşünüyorum. Moral Sentiments'de daha ayrıntılı açıklamalar var, sadece insanın iktisadi çıkarları ile ilgili değil bu eser.

İsterseniz tartışmamı Marx'la tamamlayayım. Kapital'i okuduğumda ve değerlendirdiğimde şöyle bir şeyle karşı karşıyayım: Marx'ın Kapital'inde kamu fikri, kamu hizmeti, devlet fikri yok diye okudum önce ama daha dikkatli farklı bir açıdan bakıldığında aslında burada negatif kamu anlayışı var. 1834 yoksul yasalarının sonuçlarının değerlendirilmesi bakımından negatif kamu anlayışı var. Dolayısıyla kamu var, ama kamunun yaşanan sürece el koymamasının dolaylı eleştirisini görüyoruz ve bu bağlamda, kapitalist gelişme süreçlerinin sonucunda mülksüzleşme, sömürü özellikle 25 ve sonrasındaki bölümlerde ele alınmaktadır.

Ayrıntıya girmemeyim ama önemli. Sonuç ve çözüm bakımından Marx burada süreci ütopyaya devrederek kapatıyor, ütopyada çözümlüyor. Sosyalist bir rejimin gelecekte olmasını düşündüğü ve çözümünü bu yönde mücadele edilmesi gerekli olan alana taşıyor. Bu anlamda sosyal demokrasiden ayrılıyor.

Söylemek istediğimi toparlarsam, burada bilim felsefesinden yola çıkarak ortaya koyduğumuz çerçevede bu düşüncüler her ne kadar

okulları içinde ayrışsa da, hepsini bir potada değerlendirmek ve tartışmak gerekiyor diye düşünüyorum. Toplumsal adalet fikrinin gerisindeki kamu anlayışı, kamu hizmetinin niteliği bir yazardan diğerine değişmeyecek yapıdadır.

İşaya üşür: Dinç Alada'nın yaptığı bu değerli katkılarından ötürü teşekkür ediyorum. Tabii, bu adalet konusunun iktisadi düşünceler tarihiyle bağını kurmak istersek söylediğim şeyle hemen bağlayayım, havada kalmasın, kendisi de bırakmak istemedi. Zaten eğer düşünceler tarihi okumuyorsanız, örneğin, Hayek'in bir adalet kavramını alırsınız, bunu mutlak doğruymuş gibi öğrencilerinize sunabilirsiniz, kürsüyü doktrinel biçimde kullanırsınız ya da Smith'in ya da Marks'inkini anlatabilirsiniz.

Hepiniz uygun buluyorsanız, eğer söyleyeceğiniz, gerçekten söylemesem çok canım sıkılır diyeceğiniz bir şeyiniz yoksa burada kapatmak istiyorum. Söyleyeceğiniz, ekleyeceğinize bir şey var mı?

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına ben, sizlere burayı teşrif ettiğiniz için hepinize çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, sizler ve kendim adına da, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine böyle bir olanağı bize sağladığı için ayrıca teşekkür ediyorum. Bu büyük bir olanaktır, büyük bir zarafettir ve zannediyorum, kendimize prim vermek adına söylemiyorum, iktisadi düşünceler tarihi ve onun etrafında dönen sorunlar Türkiye'mizde hemen hemen hiç dile getirilmiyor. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti birçok konuda olduğu gibi bu konuda da söylediklerimiz ne derece önemlidir. Onu okuyucular takdir buyursunlar, onların takdirine bağlıdır, ama böyle bir olanağın sunulması başlı başına önemli bir şeydir diye düşünüyorum. Zannediyorum sizler de öyle düşünüyorsunuz.

Tekrar sizler ve kendim adına, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine, onun değerli üyelerine, değerli yönetim kuruluna hepimiz adına çok teşekkür ediyorum, sizlere de bir kez daha teşekkür ediyorum, sağ olun, iyi ki varsınız. Bunları formel cümleler olarak söylemedim, samimi kanaatim olarak söyledim. Çok sağ olun, siz de sağ olun, bu büyük bir olanak. Dediğin gibi söylediklerimiz ilk olacak, galiba Türkiye'de ilk olacak.

İşaya Üşür

**Galiba
söylediklerimiz
Türkiye'de
ilk olacak.**

yerleşik iktisat ortodoks mudur?:

“denge analizi”

Yerleşik iktisadî, ‘şu anda’ geçerli doğruların ifade edildiği iktisadî yaklaşım bütünü olarak tanımlayabiliriz. Özellikle güncel ders kitaplarında ki iktisattır. Modern iktisattır.

Hangi iktisat yerleşik iktisattır? Veya hangi iktisat okulları yerleşik iktisadın bir parçasını oluşturur? İki sorunun yanıtları biraz farklılık göstermektedir. Bu makalede bu sorulara doğrudan yanıt vermekten çok, başka bir yol izlenecektir.

Yerleşik iktisadın kalkış noktası olarak Neo-Klasik iktisadın alınması konusunda görüş birliği olduğunu söyleyebiliriz. Bugünkü yerleşik iktisat, Neo –Klasik iktisat mıdır? Yerleşik iktisattaki gelişme ve değişimler Neo-Klasik iktisat içinde değerlendirilebilir mi? Yoksa eklektik bir süreç içinde “değişik” bir iktisat oluşmuş mudur? Neo- Klasik iktisat değişerek evrimleşmiş midir? Başkalaş mıdır? Bu makalede eklektik sürecin önemine vurgu yapılacaktır.

Eklektik süreç bütün yönleriyle ele alınmayacaktır. Sadece iktisadî araçlardaki (matematik, ekonometri, oyun kuramı, deneysel iktisat) gelişmelerin ve diğer disiplinlerin (psikoloji, davranış bilimleri, biyoloji, nöro bilim) iktisadın kapsam ve içeriğine¹ etkileri kısaca incelenecektir.

dengein kararlılığı ve tekliliğinden dengein çöküşü ve kararsızlığına giden süreç²

Yerleşik iktisat denildiğinde kalkış noktası Neo- Klasik iktisattır. Neo- Klasik iktisat içinde Jevons- Walras geleneği hâkim çizgiyi temsil etmektedirler. Menger, Avusturya Okulu çizgisi, Heteredoks iktisat içinde kabul edilmektedir. Neo-Klasik iktisat kavramını ilk defa 1900 yılında Veblen kullanmıştır. (D.Colander, 2000)

Neo –Klasik iktisatta metodolojik olarak öne çıkan noktalar; yönetsel bireysellik, yönetsel enstrümantalizm (fayda maksimizasyonu) ve yönetsel dengeliktir. Birey, fayda maksimizasyonu ve dengein gerçekleşmesi temeldir. Bu çerçevede ele alınan birey homo ekonomik insandır. Bağımsız olarak hareket eder (atomizm), bencildir (egoizm) ve rasyoneldir (sübjektif rasyonellik).

Kısaca, Neo klasik iktisadın temel kalkış noktaları;

1. Veri zamanda kaynakların dağılımı,
2. Faydacılık,

3. Marjinalizm
4. Rasyonellik,
5. Yönetsel bireysellik,
6. Genel denge’dir.

Buna göre veri zamanda kıt kaynakların fırsat maliyetlerini yansıtacak biçimde dağıtılması (etkinlik sorunu), iktisadın kapsam ve içeriğini oluşturur. Modeller zamansızdır. Büyümeden söz edilmez. Bireyler faydalarını maksimum kılacak biçimde hareket ederler. Azalan fayda ilkesi geçerlidir. Kalkülüs (matematik) yoluyla (türev, entegral, diferansiyel gibi) marjinal değerler hesaplanır. (S.Dow, 1999) Bireyler rasyoneldir. Sıralı muhakeme yaparlar. Herkesin değiştirmeye gerek görmediği (genel denge) duruma ulaşmak hedefidir.

Bugün (2007) anlatılan, tartışılan iktisat yerleşik iktisat, yukarıda temel özellikleri belirtilen Neo Klasik iktisattan çok farklıdır. Bir anlamda her yaşayan organizmanın başına geldiği gibi, Neo- Klasik iktisat aşamalı olarak ölürken, onun içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerle kapsamı ve içeriği sürekli değişen ve gelişen ‘bir başka iktisat’ oluşmaktadır.³ Değişim süreci dinamiktir, sürekli.

Bu aşamada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Bir başka iktisat kavramı, tamamen farklı anlamında kullanılmamaktadır. Önceden belirlenemeyen, öngörülemeyen yönde, yerleşik iktisattaki içerik kaymasını ifade etmektedir. Bu süreç, eklektiktir. (D.Colander, R.Holt ve B.Rosser: 2003) Oyun kuramı, matematik, istatistik ekonometri ve deneysel iktisattaki gelişmeler, eklektik sürece önemli katkıda bulunmuşlardır.⁴ Ayrıca iktisadın, diğer disiplinlerle ilişkisi, “yeni” içerik kazanmasına katkıda bulunmaktadır.⁵

Modern iktisatta öne çıkan noktalar,

1. Zaman analize girmiştir. Zamanın analize girmesi birçok açıdan önemlidir. Özellikle son yıllarda öne çıkan alanlardan bir tanesi olan deneysel iktisat ile birlikte somut zaman analize girmiştir. Deneysel iktisat, laboratuvar ortamında somut zamanlı model kurulmasına olanak sağlamaktadır.

Ayrıca büyüme kuramları, kaynakları veri olmaktan çıkarmıştır. Veri kaynaklar varsayımı terk edilmektedir.

2. Faydacılık. Modern kitaplarda faydacılıktan fazla söz edilmemektedir,

Ercan Eren*

Neo- Klasik iktisat aşamalı olarak ölürken, onun içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerle kapsamı ve içeriği sürekli değişen ve gelişen ‘bir başka iktisat’ oluşmaktadır.

3. Marjinalizm. Matematikte kalkülüsün yerini set kuramı ve topoloji almaktadır. Modern lisansüstü kitaplarda kalkülüsün yerini oyun kuramı almıştır. Ayrıca fraktal geometri, bilgisayar simülasyonları gelişimi ile birlikte yeni açınımlar sağlamıştır.

4. Rasyonellik. Faydacılık- rasyonellik ilişkisinin yerine sınırlı rasyonellik, norm temelli (norm-based) rasyonellik (evrimci oyun kuramı) ve ampirik olarak tanımlanmış rasyonellik kullanılmaktadır.

5. Yöntemsel bireyselcilik. Yöntemsel bireyselcilik yanında komplekstik kuramlar, evrimci oyun kuramları, yeni kurumsalcılık çerçevesinde yeni yöntemsel arayışlar söz konusudur.

6. Genel denge. Çoklu denge öne çıkmıştır.

Gelişimi iki çizgide ele almak olanaklıdır;

A. Genel denge kuramı sürecinde, evrimci oyun kuramı, deneysel iktisat, çoklu denge.

B. Komplekstik kuramı. Bu kuramda dinamik ve tekrarlayıcı (iterative) süreç birlikte ele alınmaktadır. Bilgisayar simülasyonları ayrıca önemlidir.

Yeni katkı alanları ile yerleşik iktisatta öne çıkan konular, (D.Colander, R.Holt ve B.Rosser, 2003)

1. Evrimci oyun kuramı,
2. Ekolojik ekonomi,
3. Psikolojik ekonomi,
4. Ekonometri,
5. Komplekstik kuramı(kaos kuramı, genel dengenin yeniden tanımı)
6. Bilgisayar simülasyonları,
7. Deneysel iktisattır.

Bu alanlardaki gelişmeler ayrıca birbirini etkilemektedir. Örneğin çoklu denge kavramına kaos kuramından, doğrusal olmayan dinamiklikten, davranışsal iktisattan, deneysel iktisattan, oyun kuramından ulaşmak olanaklıdır.

Gelişim çizgisinde önemli bir içerik kayması veya değişme denge analizdeki gelişmedir. Denge iktisadı denildiğinde daha çok Neo klasik iktisat anlaşılmalıdır. Klasik iktisatta da denge arayışı söz konusudur. Özellikle iktisada kıt kaynakların dağılım sorunu çerçevesinde yaklaşıldığında denge sorunu öne çıkmaktadır. Bilgi, zaman ve büyüme sorunun içermeyen modellerde, dengenin gerçekleşmesi ve kararlılığı kolayca kanıtlanmıştır.

Bugün ise kullanılan kavramlar çoklu denge ve dengenin kararsızlığıdır. Yerleşik iktisatta dengenin tekliği ve kararlılığı yaklaşımının yerini dengenin kararsızlığı ve çoklu denge almıştır.

Merkez Bankasının bağımsızlığı, enflasyon hedeflemesi gibi güncel para politikası stratejilerinin arkasında çoklu denge ve dengenin kararsızlığı yaklaşımının önemli bir yeri vardır.

Matematik, ekonometri, oyun kuramı, deneysel iktisat, davranışsal iktisat, nöro iktisat gibi alanlardaki gelişmeler çoklu denge ve dengenin kararsızlığı görüşünün kabulünde etkili olmuştur.

Bu gelişmede iki gelişme birlikte yaşanmıştır. Dengenin varlığını ve kararlılığını gösterme çalışmaları devam ederken, ondan kısmen bağımsız olarak ortaya çıkan gelişmeler bambaşka bir gelişmeye neden olmuştur; dengenin kararsızlığı ve çoklu denge.

Denge iktisadı, 1950 li yıllarda bir anlamda doruk noktasına ulaşmıştır. (E.R.Weintraub ve T.Gayer, 2001:421-442) 1950'lerde iktisat (M.Blaug,2003:145-156) (Arrow, Debreu, Patinkin, Solow, Koopmans, Samuelson, Sraffa) formalist devrimi yaşamıştır. (İktisadın matematikleşmesi, teknik iktisadın yükselişi (R.Backhouse, 2000;2001)) Formalist devrim, dengenin varlığı ve kararlılığını gösterme devrimidir.⁶ Son durum ve sabit nokta kuramı (N.Giocoli,2003:1-39) dengenin varlığının kanıtı olarak gösterilmiştir. Ayrıca Schumpeter'deki yaratıcı-yıkıcılık görüşü gibi, bugün doğrusal olmayan iktisadın temeli sayılan yaklaşımlar, daha çok denge iktisadı içinde değerlendirilmiştir. (W. Barnett ve M.Rose, 2001)

1950'lerdeki formalist devrim sonrası, gelişim denge iktisadının kendi içinde olmuştur. Hâkim çizgi statik genel denge kuramıdır. Bu çerçevede doğrusal denklemler, doğrusal olmayan denklemlerin doğrusallaştırılması, fonksiyonun sürekliliği, doğrusal rasyonellik, dengenin kararlılığı, optimal kontrol teorisi, denge konjonktür dalgaları yazını, eksik piyasalarda genel denge, belirsizlik altında genel denge, oyun kuramı gibi gelişmelerden söz edebiliriz.

1950'li yıllarda lineer ve dinamik programlama ile optimizasyon tekniklerinde gelişmelerle ve M. Friedman'da ifadesini bulan sanki(as if) hipoteziyle rasyonellik altın çağını yaşamıştır. Fakat aynı zamanda beklenen fayda analizindeki gelişmeler, H.Simon tarafından geliştirilen sınırlı rasyonellik, yetinmecilik(satisficing), problem çözme yaklaşımları(problem çözme ile bireysel rasyonellik ve organizasyonel hatalar ilişkisi) , rasyonelliğin sorgulanmasına yönelik görüşlerinin de yavaş yavaş gelişmesine olanak sağlamıştır. (M.Egidi, 2005)

Bu arada, genel denge kuramı içinden ve dışından denge analizine yönelik bir kısmı yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları dinamik genel denge, doğrusal olmayan fonksi-

Merkez Bankasının bağımsızlığı, enflasyon hedeflemesi gibi güncel para politikası stratejilerinin arkasında çoklu denge ve dengenin kararsızlığı yaklaşımının önemli bir yeri vardır.

yonlar, dengenin kararsızlığı, doğrusal olmayan rasyonel beklentiler, heterojen beklentiler, fonksiyonun süreksizliği, optimal kontrol teorisi yerine oyun kuramının ikamesi, oyun kuramında dengenin birden fazla olması ve/veya dengenin olmaması, evrimci oyun kuramı (bazı iktisatçılar geleceğin yerleşik iktisadı olarak görmektedirler), evrim yerine kaotik histeresizin ikamesidir.

Bütün bu gelişmeleri, dengenin kararsızlığı ve çoklu denge ortak başlığı altında toplayabiliriz. Bu başlık aynı zamanda 1930'larda öne çıkan denge-dengesizlik tartışmalarının matematik ve ekonometrideki gelişmelere yansıyan biçimde dengesizlik kavramının, kararsızlık ve çoklu dengeyi içerecek biçimde denge kavramı içinde karşılık bulmasını da göstermektedir. Kararsızlık ve çoklu denge kavramı doğrusal olmama, hayvani güdü, güneş lekeleri, artan getiri, ikna, kaotiklik, stratejik tamamlayıcılık kavramlarını içermektedir.

Modern iktisatta öne çıkan dinamik genel denge kuramıdır (J.Benhbab ve R.Farmer,1999). Dinamik stokastik genel denge (DSGE) yeni klasik iktisat için ortak çerçevedir. (R.Dridi, M. Guay ve E.Renault, 2007:397) Dinamik genel denge kuramı kararsız denge ve kararsız denge kavramı çok sayıda (sayısız denge) konusunu gündeme getirmiştir. Kararsızlık, aynı zamanda çoğu çalışmada güneş lekeleri (sunspot) dengesi anlamında kullanılmaktadır. Genellikle modellerde a) eksik katılım (sigorta piyasaları), b)eksik piyasalar(asimetrik bilgi, işlem maliyetleri), c)artan getiri, d) piyasa aksaklıkları(sabit maliyetler, giriş maliyetleri, dışsal etkiler), e) değişim aracı olarak paranın kullanımı varsayımları üzerine modeller kurulmaktadır.

Hayvani güdüler ve güneş lekelerinin varlığı,7 çoklu denge analizlerinin temel varsayımlarını oluşturmaktadırlar. Güneş lekeleri daha çok tüketici, hayvani güdüler yatırımcı, girişimci açısından öne çıkmaktadır (P.Howitt ve R.P. McAfee, 1992:493-507; P.Weil, 1989:889-894). Orijinal olarak Keynes ve Jevons'a dayanan hayvani güdü ve güneş lekeleri kavramları, başka iktisatçılarca da değişik adlarla analizlere dâhil edilmişlerdir. Bu kavramlarla öne çıkan noktalar tesadüfi değişkenler, doğrusal olmayan fonksiyonlar (non linear çarpan-hızlandırıcı modellerine kadar uzanır), iyimser- kötümser beklentilerdir. Örneğin iyimser beklenti, artan getiri ve çoklu denge ilişkisi kurulmaktadır. Veya kötümser beklentiler, yüksek faiz oranı, düşük büyüme ve çoklu denge ilişkisi kurulmaktadır.

Çoklu denge ve dengenin kararsızlığı analizlerinin geldiği noktada, şüphesiz diğer iktisat okullarının, bilgi sorunu tartışmalarının, asimetrik bilginin, belirsizlik sorunu tartışmalarının,

dengesizlik tartışmalarının, heterojen beklentiler, içsel büyüme kuramlarının, artan getiri tartışmalarının katkıları vardır.

Özetle, dengenin kararsızlığı ve çoklu denge analizi bugün yerleşik iktisadın önemli bir alanıdır. Bu noktaya gelen süreçte, yerleşik iktisadın dışındaki gelişmeler kadar, belki de kendi içindeki gelişmeler daha çok rol oynamıştır. Süreç eklektiktir.

İzleyen bölümde iktisadın kendi içindeki tartışmalardan çok, iktisatta kullanılan araçlar ve diğer disiplinlerden bazılarının çoklu denge analizine katkıları ele alınacaktır.

matematik, oyun kuramı, ekonometri ve deneysel iktisatta gelişmeler ve çoklu denge

Bu bölümde Matematik, oyun kuramı, ekonometri ve deneysel iktisattaki gelişmelerin iktisatta çoklu denge ve dengenin kararsızlığı görüşünün oluşması üzerine etkilerinden kısaca söz edilecektir

Matematikteki gelişmeler,8 özellikle 1990'larda çok tartışılan daha çok kaos kuramları9 ve fraktal geometri çerçevesinde ele alınacaktır.

Kaos kavramı ile birlikte en çok kullanılan kavram ve ilişkilerden bazıları şunlardır:10

- Doğrusal- Doğrusal olmama- bilgisayar simülasyonları,
- Süreklilik- süreksizlik,
- Denge- dengesizlik- çoklu denge,
- Kararlılık- sürekli kararsızlık (kararsızlık),
- Düzen- düzensizlik (anarşi)- düzensizliğin düzeni,
- Basitlik (indirgemecilik)- karmaşıklık,
- Periyodik- a periyodik.

Kavramlardan doğrusallık, süreklilik ve kesinlik, doğrusal olmayan sistem, girdilerde küçük değişikliğin çıktılarda büyük değişiklik üretmesi; doğrusal olmama, kırılma, süreksizlik ve sıçrama; doğrusal olmama, geriye beslenme anlamına gelmektedir. Ayrıca süreklilik kavramı, düzgün ve tedrici değişmelerin incelenmesi, devamlılık; süreksizlik, ani ve dramatik değişim demektir. Ufak bir değişme olduğunda muazzam bir değişim ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki kavramlar, aynı zamanda iktisattaki dengenin varlığı ve kararlılığından çoklu denge ve dengenin kararsızlığına doğru kayan kavram değişikliklerini de ifade etmektedir.

Kaos kavramı şu anlamlarda kullanılmaktadır;

- a) Kaos: Doğrusal olmama ve kararsızlıktır.
- b) Kaos: Deterministik, doğrusal olmayan dinamik sistemlerin düzensiz, öngörülemez davranışıdır.

Modern iktisatta öne çıkan dinamik genel denge kuramıdır. Dinamik stokastik genel denge yeni klasik iktisat için ortak çerçevedir.

c) Kaos: sürekli kararsızlıktır.

Kaos kuramının temel önermeleri,

- 1. Düzen düzensizliği yaratır.
- 2. Düzensizliğin içinde de bir düzen vardır.
- 3. Düzen düzensizlikten doğar.
- 4. Yeni düzende uzlaşma ve bağlılık değişimin ardından çok kısa süreli olarak kendini gösterir.
- 5. Ulaşılan yeni düzen, kendiliğinden örgütlenen bir süreç vasıtasıyla kestirilemez bir yöne doğru gelişir.

Kaos görüşünün getirdiği en önemli değişikliklerden biri ise, kestirilemez determinizmdir. Sistemin yapısını ne kadar iyi modellersek modelleyelim, bir hata bile (çok ufak da olsa, mutlaka bir hata olacaktır), yapacağımız kestirmede tamamen yanlış sonuçlara yol açacaktır. Buna başlangıç koşullarına duyarlılık adı verilir ve bu özellikten dolayı sistem tamamen nedensel olarak çalıştığı halde uzun vadeli doğru bir kestirim mümkün olmaz. Bugünkü değerleri ne kadar iyi ölçersek ölçelim, 30 gün sonra saat 12'de hava sıcaklığının ne olacağını kestiremeyiz. Bu görüş paralelinde ortaya konan en ünlü örnek ise Kelebek Etkisi denen modellemedir. Bu modelleme, en basit hallyle şu iddiayı taşır: "Çin de karnat çırpan bir kelebek ABD de bir fırtınaya neden olabilir".¹¹

Kaos Kuramı ile ilişkili bir başka kavram fraktal geometridir.¹² B.Manderbrot(1975) tarafından ortaya atılan fraktal geometri soyutlama ve süreklilik temelli Öklid Geometri'sinin eleştirisi üzerine gelişmektedir.

Fraktal geometri biyoloji ve tıp, mekanik mühendisliği, ekonomi ve finans, petrol araştırmaları, astronomi gibi değişkenlikler, gürültü ve düzensizliklerle uğraşan bütün ilgili sektörlerde uygulama bulmaktadır. Petrol araştırmalarında olduğu kadar borsanın seyrinde, türbülans, kırıklardaki yayılma ve DNA yapısına da uygulanabilen rügosite (iniş-çıkışlar) kavramıyla yakından ilgilidir.

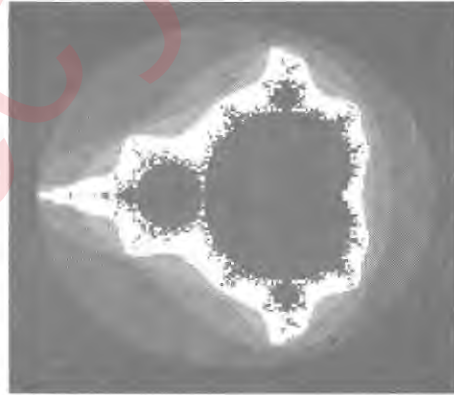
Fraktal kavramı Latince kırık taş anlamına gelmektedir. Türkçe karşılığı tam sayı olmayan, pürüz, kesir anlamındadır. Fraktal Geometri, doğanın gerçek geometrisi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, 2000 yıldan fazla bir zamandır egemenliğini sürdüren Öklid (Euclides) geometrisinde doğada karşımıza çıkan şekiller; doğrular ve düzlemler, daireler ve küreler, üçgenler ve koniklerden ibarettir. Bu şekiller, gerçeğin güçlü bir soyutlamasından ibarettir. Doğada var olan karmaşık yapıyı anlamak ve modelleyebilmek için yukarıda bahsedilen soyut şekillerin yeterli olmadığı artık bilinen bir gerçektir.

Yakından incelendiğinde doğadaki nesnelere Öklid geometrisindeki şekillere hiç benzemediği görülecektir. Tam küre şeklinde olan bir tane bile elma ya da bulut bulunamaz ya da tam koni şeklinde olan bir dağ hiçbir zaman yeryüzünde olmadı. Benzer şekilde doğada gövdesi silindirik şeklinde olan bir ağaca, bir hat boyunca ilerleyen yıldırıma ya da tepsi gibi düz bir ovaya rastlanamaz. Bu evren Öklid geometrisinin tasvir ettiği türden sıkıcı ve tekdüze bir evren değildir; tersine gözlemciye her ölçekte ayrı bir dünyanın kapılarını aralar. Fraktal bir nesneye bakan gözlemci, matematikteki "sonsuz" kavramının nasıl somuta dönüştüğüne tanık olur

Bir fraktal yalnızca düzensiz biçimlerden oluşmaz, aynı zamanda bu düzensiz şekillerin içindeki gizli düzeni gösterir. Düzensiz gibi görünen paternler farklı ölçeklerde bakıldığında aslında birbirlerine benzerdirler. Fraktalın ufak bir parçasına baktığınızda fark edersiniz ki, şeklin genel paterni benzer olarak, hatta bazı durumlarda aynen, tekrarlanmaktadır.

Mandelbrot'un geliştirdiği ve kaos biliminin de temelini oluşturan tekrarlanan kendi kendine benzerlik ilkesi aslında ilk kez filozof Leibniz tarafından ortaya atılmış ve 1733'te yazar Jonathan Swift'in kitabında da yer almıştı. 1922'de hava tahminleri üzerinde çalışan matematikçi Lewis Richardson, sıvı ve gazların kaotik durumu olarak bilinen türbülans ile ilgili şu sözleri söylemişti:

"Büyük girdapların küçük girdapları vardır;

Onların hızıyla beslenen,

Ve küçük girdapların daha küçük girdapları

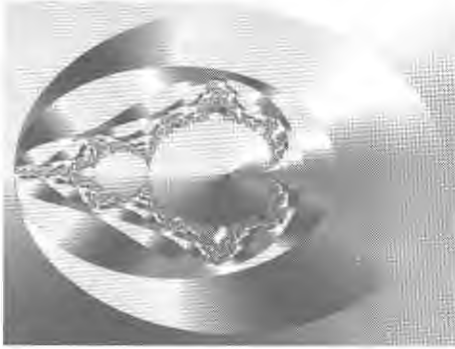
Bu, akışmazlığa varana kadar böyle sürer gider. "

Kendi kendine benzerlik ilkesi kaos biliminin kurallarını anlamamız açısından da büyük önem taşır. Doğada nereye baksak farklı ölçeklerde kendi kendine benzer fraktallar görürüz.

Bilgisayar teknolojisinde gelişmeler, fraktalların bilgisayar simülasyonları yoluyla gösterilmesinde büyük olanaklar sağlamıştır.

Bir fraktal yalnızca düzensiz biçimlerden oluşmaz, aynı zamanda bu düzensiz şekillerin içindeki gizli düzeni gösterir.

Oyun Kuramı, yerleşik iktisatta bir diğer anlam ve içerik kaymasına etki eden etkenlerden bir tanesidir. Özellikle J.Nash'in etkisi çok

önemlidir. Nash dengesi kavramının iktisatta önemi, biyolojide DNA'nın bulunması kadar önemlidir. Nash'in işbirlikçi olmayan oyun kuramıyla, Pareto etkin olmayan denge(mahkûmlar çıkmazı), çoklu denge, istikrarsız denge, sayısız Nash dengesi gibi kavramlar, iktisat kuramlarında yerini almış ve iktisatta içerik kaymasında çok önemli bir yer tutmuştur. (R.B.Myerson,1999).

J.Buchanan(2001:31) oyun kuramının iktisattaki içerik kaymasındaki rolünü, "gerçekleşmiş" olmaktan çok, "potansiyel" kavramıyla açıklamaktadır. Bu arada, L.Robbins'le tanımını bulan, kaynak dağılımı(maksimizasyon problemi) olarak tanımlanan iktisat yerine, "değişim bilimi" olarak iktisat tanımında oyun kuramının yer alabileceğini belirtmektedir.

Yerleşik iktisat dışında Heterodoks iktisatta da oyun kuramına yakın bir ilgi vardır. Örneğin Avusturya Okulundaki piyasa süreci kavramına yakın bir anlamda oyun kavramının içeriğe sahip olduğu iddia edilmektedir.(N.Foss, 2000: 41-58)Ayrıca oyun kuramının Neo klasik iktisadın eleştirisinde önemli yerine işaret edilmektedir. (M.McCartney, 2005)

Oyun kuramı, aynı zamanda deneysel iktisat ve davranışsal iktisatta geniş uygulama alanıyla, yerleşik iktisatta içerik kaymasında dolaylı rol oynamaktadır. Son dönemlerde evrimci oyun kuramı, biyoloji ile birlikte iktisatta önemli gelişmelere neden olmaktadır.

Oyun kuramını 1713 yılına kadar götürmek olanaklıdır. İktisatta bilinen haliyle oyun kuramının başlangıcı Cournot'un duopol modelidir. Cournot'da Nash dengesinin bir versiyonu yapılmıştır.

Oyun Kuramının bir alan olarak ortaya çıkışı J.von Neumann(1928) ve 1944 yılında O.Morgentern ile birlikte yazdığı "The Theory of Games and Economic Behavior" adlı kitabıyla başlamıştır. Bu dönemde oyun kuramı, temelde işbirliği oyun kuramına dayanır. İşbirliği oyununda

denge analiziyle çelişen bir durum yoktur.

Oyun kuramında gelişme 1950 li yıllarda mahkûmlar çıkmazı, Nash Dengesi gibi işbirliği olmayan oyunlarda olmuştur.

Oyun kuramında günümüzdeki gelişmeler evrimci oyun kuramına doğru yönelmiştir.

Oyun kuramıyla birlikte Nash dengesi, alt oyun mükemmelliği, Bayes-Nash, titreyen el, ilişkili denge, ardışık denge, kusursuz benzeri denge, evrimci durağan denge gibi denge kavramları ortaya çıkmıştır.

Benzer bir şekilde dominant strateji, karma strateji, vahşi strateji, kısaca kısas strateji gibi farklı strateji kavramları geliştirilmiştir.

Mahkûmlar çıkmazı, tavuk, avlanma oyunu, ultimatòm oyunu, esgüdüm oyunu, yazı-tura oyunu, azınlık oyunu, taş-kâğıt-makaslar, korsan oyunu, diktatör oyunu gibi oyun çeşitleri vardır.

Kısaca oyun kuramı, yeni strateji, yaklaşım ve oyunlarda yerleşik iktisada yeni katkılarda bulunmaktadır. İktisadın alanı ve kapsamını genişletmektedir. Oyun kuramının deneysel iktisat ve davranışsal iktisada katkıları bunlardan bazılarıdır. Evrimci oyun kuramının katkıları, iktisadın diğer disiplinlerle ilişkisi çerçevesinde izleyen bölümde kısaca ele alınacaktır.

İktisadın kapsam ve alanın değişmesi, bu bağlamda çoklu denge kavramının oluşmasında bir diğer alan istatistik ve ekonometrideki gelişmelerdir.(M.Nerlove, 2000; D. Qin veC. L. Gilbert, 2001:424-450; A.Valadkhani, 2004:265-281;E.Uygur, 2006: 227-274; A.Spanus,2006:3-58) Ekonometriden beklenenler sınama, ölçme, öngörme ve bir ilişkiyi, olguyu karakterize etmede katkıda bulunmasıdır.(K.D.Hoover,2006) Ekonometri, istatistikten farklı olarak yalnız korelasyonu göstermez, aynı zamanda nedenselliği de araştırır.

Ekonometrinin, iktisattaki yeri ve önemi 1930 lardan sonra artmıştır. Bu çerçevede 1930'lu yıllarda ekonometri topluluğu kurulmuştur. Ekonometri, istatistik ve matematiğin iktisatta kullanımı olarak tanımlanmıştır.(K.D.Hoover,2004) Özellikle öne çıkan İstatistiktir. Olasılık ana kalkış noktasıdır. Hatalar kuramı, deneysel tasarım, olasılıklar, Cowles komisyonu, Keynesci iktisat çerçevesinde ekonometrinin kullanımı, nedensellik ve tanımlama problemi, Lucas eleştirisi(1976, mikro temellerde- Walrasci-Ekonometri), Sims Eleştirisi(teorik ekonometri) gibi ekonometride ana gelişmelerden söz edebiliriz. Ekonometride 1950-1980 arasında teknik konular(yöntemler), 1980 sonrası metodolojisinin öne çıktığı görülmektedir. (K.D.Hoover,2006)

İstatistik ve ekonometrideki gelişmeler, ikti-

Son dönemlerde evrimci oyun kuramı, biyoloji ile birlikte iktisatta önemli gelişmelere neden olmaktadır.

sada çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ekonometride daha sofistike ve dinamik yöntemlerin kullanılmasındaki gelişmeler, geleneksel olarak ekonometriye uzak bakan iktisat okullarının dahi sempati ile yaklaşmalarına neden olmaktadır. Örneğin J.M.Keynes'in 1939 yılında J.Tinbergen'e getirdiği eleştiriler ve eleştirilerin bugün geldiği nokta önemlidir. Keynes'in 1939 yılında Tinbergen'e getirdiği eleştiriler, bugünkü ekonometri yazını çerçevesinde şu başlıklarda toplanabilir; (P.Downward, 2002:144-161; B.Gerrard; 2002:110-132; P.Ormerod; 2002:133-143).

1. İhmal edilmiş değişkenler,
2. Gözlemlenmeyen değişkenler,
3. Eşzamanlılık(simültane),
4. Doğrusal olmama,
5. Dinamik modelleme,
6. Örneklemenin uniform olmaması,
7. Verilerin yetersiz ve uygun olmaması.

Bugünkü ekonometri açısından eleştirilere kolayca yanıt verilebilmektedir.

Aynı şekilde çoklu denge ve doğrusal olma üzerine çok sayıda ekonometrik çalışma yapılmaktadır.¹³

İktisattaki son yıllardaki önemli gelişme alanlarından bir tanesi, deneysel iktisattır.¹⁴ Yakın döneme kadar iktisatta deney yapmanın zorlukları, hatta olanaksızlığı üzerine vurgu yapıldı. Bugün, deneysel iktisat, diğer katkıları yanında, çoklu denge analizlerinde önemli bir yere sahiptir. Deneysel iktisat, makro ve mikro ekonometride yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Deneysel iktisatta ekonomik bir yapıda insanların anlama, öğrenme ve bilişsel süreçlerini anlamak için laboratuvar ortamında kontrollü deneyler yapmak amaçlanmaktadır. Bu tür deneyler kuramları ispatlamak, politika oluşumu için veya kurumsal/piyasa dizaynı gibi durumlar için yapılmaktadır. Kontrollü ortamda öznelerle bir takım kararlar almaları için sorular sorulur. Bu deneylerdeki oyunlar gerçek iktisadi durumlara uygun olarak interaktif olup kararların nasıl diğer bireylerin kararlarına bağlı olduğu araştırılmaktadır.

Deneysel iktisat evrimci oyun kuramının sonuçlarını destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Deneysel iktisat ile birlikte iktisat kuramları, laboratuvar koşullarında sinamak olanağı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, matematiksel ve ekonometrik modellerde, iktisadi ajanların 'doğru kabul edilen' tercihleri hakkındaki varsayımları doğrudan sinamak olanaklıdır. Yani, özellikle 1970, 1980 li yıllarda iktisat metodolojisi tartışmalarında

önemli bir yer tutan varsayımların gerçekliliği, sinanması sorunu, deneysel iktisat ile birlikte önemini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Ayrıca, deneysel iktisattaki gelişmeler reel, somut zamanın iktisada girmesine olanak sağlamıştır. Deneysel iktisat ile yapay çevrede reel dünyaya yeniden yaratılabilmekte, kuram veya dünya kopyalanabilmektedir. (M.S. Morgan, 2005:317-329).

Deneysel iktisat, disiplinler arası özellik göstermektedir. İktisat yanında, matematik, biyoloji, sosyal ve psikolojik etkenler modellerde kullanılmaktadır.

Deneysel iktisada katkıları nedeniyle V.Smith, 2002 yılında Nobel iktisat ödülü almıştır. George Mason Üniversitesi'nde Deneysel İktisat Merkezini kurmuştur.

Deneysel iktisatta son yıllarda laboratuvar yanında saha deneylerinde de önemli gelişmeler vardır.

Deneysel iktisadın inceleme alanları piyasalar, oyunlar, karar alma, pazarlık, müzayedeler, sosyal tercihler, öğrenme, eşleşme ve saha deneyleridir. Sosyal tercihler ele alınırken diktatör oyunu, ultimatom oyunu, güvenoyunu, kamu malları oyunu gibi oyun çeşitlerinden faydalanılmaktadır.

disiplinlerarası etkilenmeler ve çoklu denge

Bu bölümde biyoloji, psikoloji ve nöro biliminin iktisat üzerine etkilerinden kısaca söz edilecektir.

İktisatta hızla gelişen disiplinlerarası bir alan evrimci oyun kuramıdır.¹⁵ Evrimci oyun kuramı oyun kuramının biyolojik bağlamlara uygulanmasıyla gelişen bir alandır. Bu da frekans-bağımlı uyumluluğun (fitness) evrim olgusuna stratejik bir bakış sağlamasından kaynaklanmaktadır. Son dönemlerde evrimci oyun kuramı ekonomistlerin, sosyologların ve antropologların genelde sosyal bilimcilerin oldukça ilgisini çekmiştir. Biyolojiden kaynağını alan bu yaklaşımın sosyal bilimciler tarafından kullanılmasının üç önemli gerekçesi vardır. Birincisi, evrimci oyun kuramı tarafından araştırılan evrim olgusunun sadece biyolojik evrim olmayabileceği durumudur. Evrim bu anlamda kültürel evrim olarak algılanabilir. Kültürel evrimden anlaşılması gereken ise insanların inançlarında ve sosyal normlarda meydana gelen değişim anlaşılmaktadır. İkinci olarak, evrimci oyun kuramının temelindeki rasyonelite varsayımı geleneksel oyunlar kuramındaki varsayımlarla kıyaslandığında sosyal bilimler için daha uygun gözükmektedir. Üçüncü olarak, evrimci oyun kuramı bir dinamik kuramı olarak geleneksel kuramın sahip olmadığı bir unsur sunmaktadır.

Evrimeci oyun kuramına iki türlü yaklaşım

**Deneysel
iktisat evrimci
oyun
kuramının
sonuçlarını
destekler
nitelikte
sonuçlar elde
edilmiştir.**

mevcuttur. Birinci yaklaşım Maynard Smith ve Price'in çalışmasından (1973) ortaya çıkar. Bu yaklaşımın temel analiz aracı evrimci durağan (stable) stratejidir. Mevcut durağan stratejilerin oluşumunu araştırmaktadır. İkinci yaklaşım popülasyondaki strateji değişiklik sürecini modellemeyi amaçlamaktadır ve bu model içinde evrimci dinamiğin özelliklerini tartışmaktadır.

Evrimci oyun kuramı evrimci sorulara bir takım bakış açıları sunmasına rağmen, çok sayıda sosyal bilimcinin evrimci bilimle ilgilenmesinin sebebi daha çok geleneksel oyun kuramındaki bir takım zayıf noktaların varlığıdır. Bunlardan üçü özellikle önemlidir:

(i) Denge seçim problemi: Karma stratejilerin kullanıldığı her işbirlikçi oyun bir Nash dengesine sahiptir. Bu birçok yazar tarafından gerçek bireyler için sorgulanacak türden bir varsayımdır. Eğer rasyonel bireylerin yalnızca pür stratejiler uygulaması uygun görülürse (karma strateji uygulamanın maliyeti yüksek görülülebilir), oyun kuramcılar bazı oyunların dengesinin olmadığını kabul etmelidir.

Nash dengesinin oyun kuramının uygun denge kavramı olmasında ortaya çıkan önemli problem birden fazla Nash dengesinin varlığıdır. Farklı sayıda Nash dengesi olduğunda rasyonel bireyin bunlardan hangisinin doğru denge olduğu hakkında nasıl karar verecektir. Bu problemi çözmek için yapılan tüm teşebbüsler Nash dengesi kavramının olası versiyonlarının (refinements) sayısını artırmıştır. Her versiyon sezgisel anlamda daha gelişkin bir yapı içermektedir. Fakat bu durum tartışmayı çeşitli Nash dengeleri arasındaki seçimden çeşitli versiyonlar arasından seçime kaydırmıştır.

Evrimci oyun kuramında insanlar veya aktörlerin miyop davrandığını, strateji seçiminin tümevarımdan (inductive reasoning) çok doğal seleksiyon, taklit ve genetik kaynaklı olduğu varsayılır.

(ii) Hiperrasyonel aktörler problemi: Geleneksel oyun kuramı aktörler üzerine yüksek oranda rasyonelite koşulu koymaktadır. Bu koşul oyun kuramının temellerinin sağlayan fayda kuramının gelişim sürecinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, bireysel aktörlere kardinal bir fayda fonksiyonu ilave edebilmek için her aktör iyi tanımlanmış, sonuçların olasılıkları (lotteries) üzerine tutarlı bir tercihler kümesine sahip olmalıdır.

Deneyel iktisattan elde edilen birçok çalışma bu kadar güçlü rasyonelite varsayımlarının gerçek insan davranışlarını yansıtmadığı sonucuna varmıştır. İnsanlar geleneksel iktisadin tanımladığı şekilde nadiren hiperrasyonel davranmaktadır. Örneğin, birçok deneyde insanların şu şekilde davrandıkları görülmüştür: A'yı B'ye, B'i

C'ye tercih edenler C'yi A'a tercih edebilmektedirler. Tercihlerin geçişkenliğinde görülen bu tutarsızlık eğer insanlar iyi tanımlanmış tutarlı tercihlere sahip olsaydılar meydana gelmeyecekti. Evrimci oyun kuramı hayvanların davranışlarındaki bazı belirgin davranışları başarılı bir şekilde açıkladıkları için ki bu davranışlarda güçlü rasyonelite varsayımları açıkça başarısızlığa uğrar. Bu yüzden rasyonelite daha önce düşünüldüğü gibi oyun kuramsal analizlerin çok da önemli bir unsuru olmaktan çıkmıştır. Bu yüzden evrimci oyun kuramı insan davranışlarının seçimlerini tanımlamak ve onları tahmin etmede önemli bir başarı sağlayabilir. Çünkü daha zayıf rasyonelite varsayımları ile hareket edebilmektedir.

(iii) Geleneksel oyun kuramında dinamik analizin olmaması: Evrim kuramı bir dinamik kuramdır. Yukarıda ifade ettiğimiz ikinci yaklaşım popülasyondaki bireyler arasındaki etkileşim içinde mevcut olan dinamik yapıyı modellemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel oyun kuramı rasyonel içeriği de olan bu dinamik yapıyı dikkate almamaktadır. Evrimci oyun kuramı geleneksel oyun kuramının bu boşluğunu doldurmaktadır.

Geleneksel oyun kuramı normal biçimli oyunlardan çok genişleyen biçimli (extensive form) oyunların karar verme sürecinin dinamikliğinin bir kısmını açıklar. Fakat, oldukça kompleks olan oyunların çoğunda genişleyen biçimli oyunlar yeterince uygun değildir. Dahası, genişleyen biçimli bir oyunda dahi geleneksel oyun kuramı oyunun her bilgi setinde bireyin hangi tercihte bulunacağını iddia etmektedir. Her strateji bir seçime karşılık gelmektedir, yani oyuncu hangi kararı vereceğini oyundaki her bilgi setinde karar vermektedir. Bu strateji gösterimi hiperrasyonel oyuncuların varlığını varsayıyor ve bir oyuncunun karşısındaki oyuncunun davranışını gözlemlediği ve gözlemlerinden öğrendiği ve öğrendiklerinden yararlanarak en iyi harekette bulunduğunu varsayıyor. Bu durum gerçek süreci temsil etmekten uzak kalmaktadır. Sanki hiperrasyonel bireyler için öğrenme olgusunu modellemeye ihtiyaç yok gibi. Bu yüzden geleneksel oyun kuramının dinamik unsuru göz ardı etmesi ve evrimci oyun teorisinin dinamik unsurları bünyesine dâhil etmesi evrimci uyum kuramının en önemli avantajı olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan standart oyun kuramında, oyuncular tekrarlı oyunlarda en iyi davranışlarını seçerken geçmiş bilgiden yararlanır. Fakat evrimci oyun kuramında yeni bir etkileşim biçimi tanımlanıyor. Bu rassal tekrarlı etkileşimdir. Bu durumda bireyler bir popülasyon içinde rassal olarak eşleşiyorlar ve etkileşim bir önceki karşılaşmaların (ya da minimum sayıda karşılaşma) bilgisi olmadan gerçekleşmektedir.

Evrimci oyun kuramı insan davranışlarının seçimlerini tanımlamak ve onları tahmin etmede önemli bir başarı sağlayabilir.

Evrimci oyun kuramı tekrarlı etkileşimi analiz etmek için dinamik bir çerçeve sunmaktadır. Bir popülasyon belirli bir stratejiyi oynamak için genetik olarak programlanan insanlardan oluşmaktadır. Ödentilerine (pay-off) bağlı olarak orantılı bir şekilde yeniden ürettikleri varsayılmaktadır. Bu yüzden kötü sonuç veren stratejiler kullanılmamakta, iyi sonuç veren stratejiler kullanılmaktadır. Verili bir zamanda karşılaşan her hangi iki oyuncu arasında modellenen bu replikasyon (tekrarlılık) dinamiği, lokal konvansiyonların ve grupların ortaya çıktığı uzamsal modellere de genişletildi.

Daha önce belirtildiği gibi oyun kuramsal modeller hem biyolojik hem de kültürel evrimci yorumlarda kullanılabilir. Biyolojik anlamda sayısal miktarlar (yavru sayısı gibi) geleneksel oyun kuramındaki 'fayda' kavramına benzer bir rol oynar. Bu bireylerin 'uygunluk'larına (Darwinci uygunluk) karşılık gelir. Fakat sorun kültürel anlamda 'uygunluk'u nasıl yorumlayacağımızdır.

Geleneksel oyun kuramında, bir stratejinin uygunluğu ilgili kişinin sahip olduğu beklenen faydasıyla ölçülür. Fakat evrimci oyun kuramı sınırlı rasyonalliteye sahip bireyleri tanımlamak için kullanılır. Bu yüzden geleneksel oyun kuramında kullanılan fayda kuramı evrimci oyun kuramına basitçe taşınmaz. Bu yüzden fayda/uygunluk kuramının sınırlı rasyonalliteyle uyumlu bir alternatifini geliştirmeli. Bu kültürel evrime evrimci oyun kuramının uygulaması uygun bir fayda ölçüsü olacaktır.

Evrimci oyun kuramsal modellerin kültürel evrimci yorumlarında 'uygunluk' aşağıdaki varsayımlar altında objektif bir değeri ölçer: (1) bireyler her zaman çoğu aza tercih eder ve (2) bireyler arası karşılaştırmalar anlamlıdır. Tanımlanan modele bağlı olarak para, kek dilimleri, arazi büyüklüğü 'uygunluk'un kültürel evrimci yorumları olabilir.

Evrimci oyun kuramı, deneysel iktisadın sonuçlarını destekler nitelikte sonuçlar elde etmiştir.

Bir diğer alan davranışsal iktisattır. (C. Camerer ve G. Loewenstein, 2003:1-61) Davranışsal iktisadın kalkış noktası Neo- Klasik iktisattır. Rasyonellik çerçevesinde insan davranışlarını incelemek amaçlanmıştır. Onun sayesinde yeni kuramlar geliştirilmiştir. Süreç içinde daha gerçekçi psikolojik gerçekler analizlere dâhil edilmiş ve bambaşka gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bugünkü anlamda davranışsal iktisatta, gerçekte halkın nasıl davranış gösterdiği araştırılmaktadır.¹⁶ Tam rasyonellik varsayımı yapılmakta (sınırlı rasyonellik, sınırlı irade, sınırlı kendi çıkarını düşünme gibi 'gerçekçi' insan davranışları ile çalışılmaktadır.), amaçlı davranış in-

celenmektedir. (D. Colander, 2004a) Davranışsal iktisat bağlamında rasyonellik, belirsizlik altında karar alma, beklenen fayda, iskonto edilmiş fayda, dönemler arası seçim gibi konular ele alınmaktadır. Kurumlar, davranış ve evrim ilişkileri incelenmektedir. (S. Bowles, 2004)

Ekonomide psikolojiden faydalanma, süreç içinde davranışsal iktisadi yaratmıştır. Bir anlamda psikolojinin yerini davranışsal iktisat almıştır. Davranışsal iktisat, özellikle finans, oyun kuramı, emek ekonomisi, kamu maliyesi, hukuk, makro iktisatta geniş bir alan oluşturmuştur.

Davranışsal iktisadın kaygılarıyla, örneğin risk ve belirsiz altında seçim konusunda çok geniş bir yazın oluşmuştur. Bu yazının başlıca konuları beklenen fayda hipotezi, subjektif beklenen fayda, durum tercihi yaklaşımı, riskten kaçınma kuramıdır. Bu konuların alt başlıklarında çok daha ayrıntılı konular vardır. Örneğin beklenen fayda hipotezine 1980'lerden sonra, doğrusal olmayan beklenen fayda, tercih kararlarının tersine çevrilmesi, pişmanlık kuramı gibi yeni konular eklenmiştir.

Bugün gelinen noktada davranışsal iktisat, ilk kalkış noktasından oldukça farklı yerlere gelmiştir. Örneğin sınırlı rasyonellik, davranışsal iktisat bağlamında ele alınmaktadır. Çoklu denge analizlerinde önemli yer tutan zaman tutarsızlığı problemi, davranışsal iktisat içinde geliştirilmiştir.

Davranışsal iktisat, deneysel iktisat ile ilişki içinde yeni gelişmeler göstermektedir.

İktisadın, disiplinlerarası ilişkide bulunduğu bir başka alan evrimci psikolojidir. Geleneksel olarak iktisat, psikoloji ile yakın ilişki içindedir. Evrimci psikoloji ile ilişki biraz bundan farklıdır.

Evrimci psikoloji iki ayrı bilimsel devrimin sentezidir: Evrimci biyoloji ve bilişsel psikoloji. Evrimci biyolojinin kaynağı C. Darwin'dir. Evrimin iki yasası, yani hayatta kalma ve kendini çoğaltma, canlıların davranışlarını belirler ve işte bu, evrimci psikolojiyi oluşturur. Bilişsel psikoloji, düşünce ve duygu mekanizmasını veri ve bilişlem kavramlarıyla açıklar: insan davranışları zihinsel süreçlerin sonucudur ve zihin bir bilgisayar gibi çalışır. Söz konusu sentez 1990 başlarında antropolog John Tooby ile psikolog Leda Cosmides tarafından 'evrimci psikoloji' adı altında gerçekleştirilir: Zihni beyin yapar. Zihni oluşturan psikolojik mekanizmalar, evrim sürecinde doğal seçim yoluyla, atalarımızın avcı toplayıcı hayat tarzına uyum sağlamak üzere biçimlenmiş işlevsel programlardır.

Bu anlamda insan doğası evrenseldir. Mevcut kültürel çeşitlilik bu önerme ile çelişmez. Kültür, topluluklar halinde yaşayan bireylerin zi-

Ekonomide psikolojiden faydalanma, süreç içinde davranışsal iktisadi yaratmıştır.

hinlerindeki psikolojik mekanizmalar, tarafından üretilmiştir. Son derece karmaşık ve esnek olan bu mekanizmalar, üretimlerini dış âlemden gelen bilgileri kullanıp işleyerek gerçekleştirirler. Dolayısıyla kültürel çeşitlilik, zihnin sosyal bir ürün olmasından değil; doğal yapısı ve işleyişinden kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda yerleşik iktisadın sınırlarını çok zorlayan alan nöro iktisat (neuroeconomics) dir. (C.F. Camerer, G.Loewenstein, G ve D. Prelec, 2004: 555-579; D.M.Grether, C.R.Plott, D.B.Rowe, M.Sereno ve J.M. Allman, 2004; J.Benhbab ve A.Bisin, 2004; P.J.Zak, 2004; A.Rustichini, 2005:201-212; P.W.Glimcher, M.C. Dorris ve H.M. Bayer, 2005:212-256; C.Camerer, G.Loewenstein ve D.Pielec, 2005:9-64)

Nöro iktisat, davranışsal iktisada sinir sistemini gözlemeyi eklemiştir.

Nöro iktisat nöro bilim, ekonomi ve psikolojinin sentezidir. Seçimlerimizi incelemektedir. Kararları değerlendirdiğimizde, risk ve ödülleri kategorize ettiğimizde, beynin herbiri ile ilişkisini ele almaktadır.

Nöro bilim akıl, hareket ve içsel düzenlemeyi içeren sinir sistemini inceler. Nöro bilimde amaç düşüncelerin doğrudan ölçümüdür. Nöro iktisat ise bireysel tercih ve kararlar üzerine yoğunlaşmaktadır. İktisatta açıklanmış tercih kuramı vasıtasıyla, ölçülemez hissedişler vardır. Nöro iktisat ile birlikte hissedişleri doğrudan ölçmek istenmektedir.

Nöro iktisat alanları risten kaçma,¹⁷ zaman tercihi, altunizm (fedakarlık-özveri), rasyonellik, paranın doğrudan faydası, motivasyon ve memnuniyet, bilişsel erişilememe (cognitive inacce-

sibility) dir.

İktisat seçim ve kararlar, nöro iktisat bireysel seçimler ve ruhi değişimler üzerine odaklanır.

Psikoloji dil, bilişsellik, hafıza, grup psikolojisi, abnormal psikolojiyi içerecek biçimde düşünce ve anlayışı ele alırken, nöro iktisat özellikle bilişsellik ve seçimler üzerine odaklanır.

Nöro iktisat, bireysel seçimlerde geleneksel olarak iktisatta öne çıkan sıralamalı bilişsellığın (rasyonellik anlamında da kullanabiliriz.) genel bir durum olmadığını göstermektedir. Bireysel kararlarda duygusallık (emotion), en az sıralamalı bilişsellik kadar önemlidir.

Nöro iktisat, bireysel seçim ve kararları doğrudan gözlemeye katkıları yanında çoklu denge analizleri açısından da önemli bir yere sahiptir.

Sonuç

Yerleşik iktisadın, kapsam ve içeriği süreç içinde sürekli değişmektedir. Değişim sürecine, değişmesi zor görünen, olmazsa olmaz kabul edilen varsayımlar da dâhildir.

Değişim sürecinde ilgi çeken bir nokta, değişimin yerleşik iktisadın içinde gerçekleşmesidir.¹⁸ Yerleşik iktisatta "yeni" marjlar oluşmaktadır.¹⁹ Dengenin teklifi ve kararlılığından, çoklu denge ve dengenin kararsızlığına giden süreç, böyle bir değişimin önemli bir göstergesidir.

Değişim sürecinde iktisat içi ve dışında birçok faktör etkili olmaktadır. Değişimin yönünü önceden kestirmek zor görünmektedir. Küçük değişimler, büyük sonuçlar yaratabilmektedir.

Nöro
iktisat, bireysel
seçimlerde
geleneksel
olarak iktisatta
öne çıkan
sıralamalı
bilişsellığın
genel bir durum
olmadığını
göstermektedir.

kaynakça:

Barnett W ve M. Rose, "Joseph Schumpeter and Modern Nonlinear Dynamics," ed. V.Orati ve S.Dahiya, *Economic Theory in the Light of Schumpeter's Scientific Heritage: Essays in the Memory of Schumpeter on his 50th Death Anniversary*, Spellbound Publications, Rohtak, 2001

Benhabib J. ve R.Farmer, "Indeterminacy and Sunspots in Macroeconomics", ed.J.B.Taylor ve M.Woodford, *Handbook of Macroeconomics*, Elsevier, 1999

Benhabib J ve Bisin A, *Modelling Internal Mechanisms and Self Control: A Neuroeconomic Approach to Consumption-Saving Decisions*, Working Paper, NYU, 2004

Bowles S, *Microeconomics: Behavior, Institutions and Evolution*, Princeton University Press, 2004

Buchanan J.M, "Game Theory, Mathematics and Economics", *Journal of Economic Methodology*, 8(1), 2001, s.27-32

Bulutay T, "Son Elli Yılda İktisat Alanında Düşüncelerimde Değişimler", ed.T.Bulutay, Nejat Bengül'e Armağan içinde, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, 2006, s.101-208

Camerer, C.F, Loewenstein, G ve Prelec, D., "Neuroeconomics: Why Economics Needs Brains", *The Scandinavian Journal of Economics*, 106 (3), 2004, s.555-579.

Camerer C, Loewenstein G, "Behavioral Economics. Past, Present and Future", ed. C.Camerer, G.Koawenstein ve M.Rabib, *Advances in Behavioral Economics* içinde, Princeton University Press, 2003

Camerer C, Loewenstein G ve Prelec D, "Neuroeconomics: How Neuroeconomics Can Inform Economics", *Journal of Economic Literature*, March 2005, s 9-64

Colander D, "The Death of Neoclassical Economics", *Journal of The History of Economic Thought*, 22(2), 2000

Colander D, R. Holt ve B.Rosser, "The Changing Face of Mainstream Economics", Middleburg College Economic Discussion Paper, No:03-27, 2003

Colander D, "Thinking Outside the Heterodox Box: Post Walrasian Macroeconomics and Heterodoxy", Middleburg College Economic Discussion Paper, No:04-24, 2004

Colander D, "What We Teach and What We Do", Middleburg College Economic Discussion Paper, No:04-26, 2004a

Davis J.B, "The Turn in Economics: Neoclassical Dominance to Mainstream pluralism", *Journal of Institutional Economics*, 2(1), 2006, s.1-20

Dow S, "The Use of Mathematics in Economics", <http://www.ioe.ac.uk/esrcmaths/sheila1.html>, 1999

Downard P, "Realism, Econometrics and Post Keynesian Econometrics", ed. Dow S.C. ve J.Hillard (eds), Post Keynesian Econometrics, Microeconomics and the Theory of the Firm, Edward Elgar, 2002

Dridi R, Guay A ve Renault E, "Indirect Inference and Calibration of Dynamic Stochastic General Equilibrium Models", Journal of Econometrics, 136(2) 2007, s.397-430

Duffy J ve Fisher E.O.N, "Sunspots in the Laboratory", American Economic Review, 95(3), 2005, s. 510-529

Egidi M, "From Bounded Rationality to Behavioral Economics",

<http://d.repec.org/n?u=RePEc:wpa:wuwpex:0507002&r=hpe>
<http://d.repec.org/n?u=RePEc:wpa:wuwpex:0507002&r=hpe>

Eren E, "Yerleşik İktisatta İçerik Kayması ve Paradigma Değişikliği", ed. E.Uygur, İktisat Eğitimi içinde, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2005, s.251-263

Foss N, "Austrian Economics and Game Theory: A Stocktaking and an Evaluation", Review of Austrian Economics, 13, 2000, s.41-58

Gerrard, B. "The Role of Econometrics in a Radical Methodology", ed.S.C.Dow ve J.Hillard, Post Keynesian Econometrics, Microeconomics and the Theory of the Firm içinde, Edward Elgar, 2002 s.110-132

Giocoli N, "Fixing the Point: The Contribution of Early Game Theory to the Tool-Box of Modern Economics", Journal of Economic Methodology, 10(1), 2003, s.1-39

Glimcher P.W, Dorris M.C ve Bayer H.M, "Physiological Utility Theory and the neuroeconomics of Choice", Games and Economic Behavior, 52, 2005, s.213-256

Grether, D. M., Plott, C. R., Rowe, D. B., Sereno, M. ve Allman, J. M, An fMRI Study of Selling Strategy in Second Price Auctions, Working Paper no. 1189, California Institute of Technology, 2004, <http://www.hss.caltech.edu/SSPapers/wp1189.pdf>

Hoover K.D, "The Past as the Future: The Marshallian Approach to Walrasian Econometrics", Middlebury Conference on Post Walrasian Econometrics, 2004

Hoover K.D, "The Methodology of Econometrics", ed. c.Milles ve K.Peterson' Handbook of Econometrics, Palgrave, 2006, s.61-87

Howitt P ve R.P.McAfee, "Animal Spirits", American Economic Review, 82(3), 1992, s.493-507

Lawson T, "The Nature of Heterodox Economics", Cambridge Journal of Economics, 30, 2006, s.483-505

Maki U, "Models are Experiments, Experiments are Models", Journal of Economic Methodology, 12(2) Haziran 2005, s.303-315

dipnotlar:

¹ Yakın geçmişe kadar iktisadi emperyalizm kavramı kullanılırdı. Buna göre, rasyonel seçim kuramı, kamu tercihi analizlerinde olduğu gibi, iktisat diğer disiplinleri etkilemektedir. 1980 sonrasında tersi süreçten söz edilmektedir: iktisat içerik ihracatı yerine ithalatı sürecine girmiştir. Oyun kuramı, psikoloji, biyolojinin kavramları, iktisadın kavramları olmaya başlamıştır. Ters emperyalizm süreci yaşanmaktadır. Bkz. J.B.Davis, 2006, s.1-20

² Bu bölümün yazılmasında E.Eren(2005) den geniş ölçüde faydalanılmıştır.

³ Örneğin Post-Walrasçı Makro iktisat ile Walrasçı İktisadın genel ekonomik ilişkileri analiz etme dışında çok fazla ortak yönü olmadığı görüşü için bkz. D.Colander (2004) Veya adaptif beklenti yerine rasyonel beklenti varsayımıyla model kurulması, çoklu denge analizlerine öncülük etmiştir. (C.Camerer ve G.Loewenstein(2003, s.2)

⁴ Neo Klasik İktisattan, yeni çoğulcu yerleşik İktisada dönüş konusunda önemli bir çalışma için bkz.J.B.Davis, 2006, s.1-20 Bu gelişmelerin yerleşik iktisatta çok fazla bir değişiklik anlamına gelmediğine, onun doğasını değiştirmedine dair görüş için bkz. T.Lawson (2006, s.483-505).

⁵ İktisattaki değişim ve içerik kayması için bkz.D.Colander(2004a)

⁶ Dengenin varlığı ve kanıtlanmasında özellikle öne çıkan iki isim Arrow ve Debreu'dir. Arrow ve Debreu'da aşağıdaki varsayımlar üzer-

McCartney M, "Game Theory: a Refinement of an Alternative to Neo-classical Economics?", Post-autistic Economics, Issue no. 30, 21 March 2005

Morgan M.S, "Experiments versus Models: New Phenomena, Inference and Surprise", Journal of Economic Methodology, 21(29), 2005, s.317-329

Myerson R.B, "Nash Equilibrium and the History of Economic Theory", Journal of Economic Literature, 1999(37), s.1067-1082

Ormerod P, "Post-orthodox Econometrics", ed.S. C.Dow ve J.Hillard, Post Keynesian Econometrics, Microeconomics and the Theory of the Firm içinde, Edward Elgar, 2002.

Nerlove M, An Essay on the History of Panel Data Econometrics, <http://www.eric.ed.gov/mnerlove.htm> 2000

Qin D ve Gilbert C.L, "The Error Term in the History of the Time Series Econometrics", Econometric Theory, 17, 2001, s.424-450

Rustichini A, "Neuroeconomics: Present and Future", Games and Economic Behavior, 52, 2005, s.201-212

Scrapanti, Ernesto ve Zamagni, Stefano, An Outline of the History of Economic Thought, Second Edition., 2005.

Snowdon B ve Vane h.R, Modern Macroeconomics, Edward Elgar, 2005

Spatius A, Econometrics in Retrospect and Prospect', ed. c.Milles ve K.Peterson' Handbook of Econometrics, Palgrave, 2006, s.3-58

Uygur E, Ekonometri'Nin Serüveni İktisadın Bilim ve Care Olması İçin Arayışlar', ed.T. Bulutay Nejat Bengül & Armağan İçinde', Mülkiyeller Vakfı Yayınları, 2006' s.227-274

Valadkhani A, "History of Macroeconomic Modelling: Lessons from Past Experience", Journal of Policy Modelling, 26, 2004, s.265-281

Weintraub E.R ve T.Gayer, "Equilibrium Proofmaking", Journal of the History of Economic Thought, 23(4), 2001, s.412-442

Weil P, "Increasing Returns and Animal Spirits", American Economic Review, 1989

Weintraub E.R, How Economics Became a Mathematical Science, Duke University Press, 2002

Woods A ve Grant T, Akıl isyanı, Tarih Bilinci Yayınları, 3.Baskı, 2004 <http://www.marksist.com/kitaplik/onlineKitap/Al/index.htm>

Zak P.J, The Neuroeconomics of Trust, Working Paper, Center for Neuroeconomics Studie Department of Economics, Claremont Graduate University, 2004

İne kurulu genel denge modeli, zaten dengeyi önceden garanti etmektedir. Arrow ve Debreu'nun varsayımları şunlardır; a) Ölçeğe göre artan getiri yoktur. b) Bir malın üretimi için en az bir temel faktör gereklidir. c) Tüketici tarafından arz edilen temel faktör miktarı başlangıç donanımını aşamaz. d) Tüketiciler ordinal fayda fonksiyonu sürdürdür. e) Tüketiciler istekleri doyumsuzdur. f) Kayıtsızlık eğrileri orijine göre dışbükeydir. g) Her tüketici için temel faktörleri arz edebilir. (E.R. Weintraub, 2002, s.188)

⁷ Modern anlamda güneş lekeli donanım, tercihler veya teknoloji gibi temel faktörlerle ilgili olmayan herhangi bir tesadüfı değişkendir. Bkz. Duffy ve E.O.N. Fisher, 2005 s.510

⁸ İktisat açısından kaos kuramı yanında, belki de daha önemli gelişme formal matematik yerine uygulamalı matematik yaklaşımına yönelmedir. İktisat daha az formal, fakat daha teknik bilim olmaktadır. Bu makalede, iktisat- matematik ilişkisinde pur matematikten uygulamalı matematiğe yönelen değişim ele alınmayacaktır.

⁹ Post Keynesci İktisatçı S.Dow(1999), kaos kuramına sempati ile bakmakla birlikte, açık sistemlerde kaos matematiğinin, iktisatta matematiğin yeri konusundaki endişeleri ortadan kaldırmadığı görüşündedir.

¹⁰ Bu bölümün yazılmasında özellikle A.Woods ve T.Grant(2004) den faydalanılmıştır.

11 Kelebek Etkisi'ni 1963 yılında Edward N. Lorenz bilgisayarıyla hava durumuyla ilgili hesaplar yaparken buldu. İlk hesaplamasında 0,506127 sayısını başlangıç verisi olarak kullandı. İkinci hesaplamada ise 0,506 sayısını verdi. İki sayı arasında sadece yaklaşık 1/1000 (binde bir), yani bir kelebeğin kanat çırpmasının yarattığı rüzgârla eşdeğerde fark olmasına rağmen, süreç içinde ikinci hesap birinci hesaba karşın çok farklı neticeler verdi. E.N. Lorenz, "Deterministic Nonperiodic Flow", Journal of Atmospheric Sciences, 20, 1963, s. 130-141,

12 B. Mandelbrot, Les objets Fractals, Flammaion, 1975 Fraktal geometrinin geçmişi ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar uzanıyor. 1870'de Greg Cantor, 1890'da da Peano, nokta kümelerinden oluşan şekiller tanımlamışlardı. 1904'de Helge von Koch kar tanesini 1915'de ise Waclaw Sierpinski Sierpinski eleğini tanımladı. Fransız matematikçi Gaston Maurice Julia ise 20. yüzyılın başlarında polinom denklemlerinin tekrar edilmesiyle oluşan matematiksel cisimleri tanımladı. Ancak, bu önemli çalışmalar yaklaşık bir buçuk asır boyunca pek ilgi görmemiştir.

13 İstatistik ve ekonometri konusuna ayrıntılı olarak girilmeyecektir. Fakat kısaca belirtmek gerekirse olasılık, beklenen değerler, risk vb... üzerine yapılan çalışmalar yerleşik iktisada çok önemli katkılar yapmış, kapsam ve alanının değişmesine neden olmuşlardır.

14 U.Maki(2005,s.303-305), deneysel iktisattaki gelişmelerin aslında iktisadi modeller içinde var olduğu görüşündedir. Maki'ye

göre, modellerde temsil etme ve benzeme çizgisi vardır. Yani modellerde datayı, realiteyi temsil etme yönü yanın da, benzeme yönü de olabilir. Benzeme çizgisi, doğrudan çalışma, daha az soyutlama, izolasyon gibi yönleriyle kendini gösterir. Kısaca, model deneydir, her zaman olmasa da, çoğu durumda deney modeldir. Nitekim bu açıdan R.Lucas'ın model laboratuvar gibi hizmet eder ifadesi dikkat çekicidir.

15 Evrimci oyun kuramı bölümünün yazılmasında Doç.Dr.Ensar Yılmaz'dan geniş ölçüde yardım alınmıştır.

16 Bir anlamda yalnız öngörülerin gerçekliği değil, varsayımların gerçekliği de "gerçek" olmaya başlamıştır.

17 Örneğin insanlar kızgın olduklarında daha çok riske girmektedirler.

18 T.Bulutay(2006)'da son elli yılda iktisatta meydana gelen değişimleri görülebilir.

19 E.Screpanti ve S.Zamagni(2005)'de yayımlanan iktisadi Düşünce Tarihi ile ilgili kitapta, buradaki makaleye benzer bir şekilde "Ortodoksluğun Marjlarında" başlığında ifade edilmektedir.

becya

smith'te bütünlük sorunu

Büyük insanların dehasını kısaca, özetle anlama, tatma sevdasından vazgeç. Sana tam bir analiz gerekecek, onların düşüncesinin komple bir pratiği, gerekecek. Onların yapıtı bir bütündür. Zihnin çalışma sürecinin sınırları iyice belirlenmiştir ve tümünü parçalamadan en ufak bir ayrıntıyı çekip alamazsın.

(Sénéque)

Her şeyi Smith te bulabilirsiniz.

A Marschall

Principes de l'économie (1981)

Yeni ne var? Adam Smith

Milton Friedman

giris

"Smith'in İktisadi düşünce tarihi içindeki yeri kimi düşünülere göre önemsenecek düzeyde özgün değildir." (Blaug, 1996:28). Gerçekten de analitik kavramlara hakim olmakla iktisadi ilişkilerin temellinin ve temel kurgusunun kavranmasının farklı olduğu düşüncesi Blaug'la paylaşıldığında Smith'in analitik analizine dayanılarak yaşadığı yüzyılın en iyi ekonomisti olduğu ileri sürülemeyebilir. Bununla birlikte İktisadın bilim olma süreci içindeki etkisi döneminde olduğu kadar günümüzde de hatta yoğunluğunu arttırarak yerini korumaktadır.

İktisadi süreçlerin doğasına ilişkin tespitlerinde veya iktisadi bilgelik diyebileceğimiz çok daha geniş bir kontekst içinde değerlendirdiğimizde Smith yine Blaug'un deyişi ile "18, 19, ve 20. yüzyılın en önemli isimlerinden biri olmuş." ve hatta kimi yazarlarca "İktisat biliminin babası olarak isimlendirilmiştir." (Pichet, 1998:34).

Gerçekten de İktisat biliminin en azından temellerinin oluşturucusu olan Smith iktisadi ve politik liberalizme de damgasını vurmuş, akademik dünyada ve onun dışında birçok yerde ve değişik düzeyde tartışılır olmuştur.

Smith aynen Marx gibi anlaşılması kolay bir yazar değildir ve yine onun gibi yaşadığı ve kendinden sonraki dönemleri etkileyebilme ve belirleyebilme gücü göstermiştir. Olumlu, olumsuz ilgi kaynağı olmuştur. Bununla birlikte tüm dünyada ama özellikle ülkemizde kendisine yapılan eleştiri ve atıfların büyükçe bir kısmı çok fazla titizlik göstermeyen ve araştırma zahmetine katlanmayan dogmatik bir nitelik taşımıştır. Döneminden bugüne kadar Smith'te isteyen peygamberini, isteyen şer kaynağını bulduğunu iddia et-

miştir.

Bilimsel nitelik taşımayan bu görüşlerin ayrıca düşünürün kendi tezleri ile ilişkisini kurmak güçtür.

Kendisini İktisatçı olmaktan çok daha ötede bir insan bilimcisi, moral felsefeci olarak nitelendiren Smith insanı ve toplumu tümü ile ele alan bir bilim oluşturma amacını gütmüştür. Belki de bu yüzden kaçınılmaz olarak yapıtları kimi çelişkiler içermiş bunları giderememiştir.

Newton'un fizik bilimlerinde yaptığı aynı yapıma yapma çabası taşımıştır. İnsan bilimlerine öncelikle bilimin sonra da somut olarak fizik bilimlerinin sistematığını taşımak istemiştir. İktisat ve tüm sosyal bilimler için son derece önemli gördüğümüz bu amacını Smith'in gerçekleştirip gerçekleştirmediği düşünürün üzerinde hala yoğunlukla tartışılan problemlerinden biridir.

Alman felsefecilerin ünlü "Das Adam Smith" problemi bu ana başlığın bir izdüşümüdür. Bu açıdan Smith'in "sını" belki de "Ahlaki duyguların" (1739) moral felsefesi ile "Ulusların Zenginliği"nin analizinin eklemleştirilmesinde yatmaktadır denebilir. (Mathiot, 1990:48).

Bu eklemleme sorunu felsefeci ile İktisatçı için ve hatta toplum bilimci için değişik düzlemlerde ele alınmıştır.

İktisatçı, ekonomi politiğin felsefeden kopma sürecinin Smith'le somutlaştığını ileri sürmekte, biliminin gerçek olmasının kaynağını burada görmeye eğilimli olmaktadır. "Ahlaki Duygular"ın temel dayanağı olan sempati ile "Ulusların Zenginliği"nin amoral, çıkar ile davranan bireyi arasında bir geçişlilik sağlanıp sağlanmayacağı klasik kuramdan neoklasik kurama ve günümüze değin İktisatçının temel sorunlarından birini oluşturmuştur.

Bu sorun çeşitli dönemlerde şu veya bu şekilde çözülmüş, düşünülmüşse de konuya getirilen değişik yaklaşımlar hala İktisadi düzeyi ama ötesinde siyasi ve sosyolojik düzeyi meşgul etmektedir.

Moral felsefeci olarak Smith mekanist ve eşgüdümlü bir yaklaşımla etiği, ekonomi politiği ve teolojik problematiği birlikte özümseme çabasıdır.

Makalede Smith'in genel olarak sistematik olabildiği tezi kanıtlanmaya çalışılacaktır. Smith'in politik düzeyi reddettiği veya ekonomiyi etik değerlerden kopardığı gibi çok önemli iki teze sadece gerektiğinde yer vermeye çalışılacak ve bunların tartışılması başka makalelere bırakılacaktır. Görünmez el metaforu da ancak bu

Metin Sarfati*

**Kendisini
İktisatçı
olmaktan
çok daha
ötede bir
insan
bilimcisi,
moral felsefeci
olarak
nitelendiren
Smith, insanı ve
toplumu tümü ile
ele alan bir bilim
oluşturma
amacını
gütmüştür.**

* Yrd. Doç. Dr.
Marmara Üniv.
Ekonomi Bölümü

süreçte kavranmaya çalışılacaktır. Amaç, yalınlığı sağlamak ve günümüzün egemen bakışına dayanaklık eden iktisadi liberalizmin kuramsal olarak temel noktaları ile anlaşılabilmesidir.

Diğer yandan yukarıda belirtilen dogmatik yaklaşımların yol açtığı yanlışlar kuramsal düzeyde ve pratikte ciddi krizlere neden olmuştur. Bunların yeniden irdelenip, açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Ekonominin bilimselleşme süreci ile Smith'in sorunsallarının (sistematiğe ve etik) büyük bir ilişkisi olmuştur ve yansımaları modernitenin oluşumunda etken olmuştur.

Ekonominin küreselleştiği günümüzde karmaşıklaşan iktisadi ilişkilerin anlaşılması ile ekonomi politisinin oluşum evresi arasında bir bağ vardır ve Smith burada durmaktadır.

1. sosyal bilimlerde dönüşüm

1.1 evrenin sistematığının kavranması

"Anatomi gibi ekonomide de bütün onu oluşturanların toplamından daha geniş bir anlam ifade eder."

J.K. Galbraith

"Smith'e göre bilimlerin anası sayılan fizikte ve ona ilişkin disiplinlerde 18.yy da büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Newton'la doğa bilimleri bir dönemeç almıştır ve Halevy'nin deyişi ile bu süreç batı için aynı zamanda elli yıla yakın sürecek bir düşünsel krizin de tohumlarını içinde taşımaktadır." (Sarfati, 2005:103).

"XVIII yüzyılın başı aslında bir anlamda daha sonraki gelişmelerle karşılaştırıldığında, paradoksal görünse de kartezyen sistemin etkisi ile doğa felsefesinin (sciences physiques) ve zihinsel felsefenin (philosophie de l'esprit) birleştirilmesi çabasının hüsrana sonuçlanmasının Newton ve Locke tarafından tescil edildiği dönem olmuştur." (Bréhier, 2004:995).

Kartezyen düşüncesinin gerilemesi ve Newtoncu bilim sistematığının egemenliğinin tescili Smith'e göre "Newton'un metodunun Descartes'inkinden üstün olmasının sonucudur. Descartes Newton tarafından aşılmıştır ve yöntemi o an için doğal bilimlerde kullanılabileceklerin arasında en iyisidir." (Smith, 2006:46).

Newtoncu anlamda doğanın kavranmasını olguların ve aralarındaki ilişkilerin zihinsel düzeyde algılanabilir olmasından çok sabit olmalarının tespiti olarak aldığımızda Newtoncu sistemin kartezyen sistemin tersine açıklanamayana ait çok geniş bir alan bıraktığı görülüyor. Evrenin büyük bir giz, onu oluşturan halkaların da tanınsal bir yapıya sahip olduğunu düşünen ve ken-

dini bu sırrı çözmekte yetkin gören Newton Keynes tarafından daha ileride belki de bu özelliği ile büyücü olarak adlandırılacaktır.

"Newton için ancak matematiksel düzeyde olgularla kuram inşa edilebilir." (Wagner, 2002:118). Düşünceden gerçeğe de endüktif metod kullanılarak geçilir. Deney, metodun asli ögesidir. Neden sonuç anlamında ilişkinin sabitliği, anlaşılır olmanın tek koşuludur. Bu durumda yasa daha çok katkı yapıcıdır. "Doğa alabilirdiğince iktisadi, homojen ve tek boyutludur." (Wagner, 2002:156).

Gerçekten de Newton'un mekaniği bir teolojik arka planı veya bakışı içerir. Newton'un tanrısı elindeki güç ile bir denge halini oluşturur. Bu istikrar, dönemsel ve sürekli salınımla tamamlanır. Newton'un bu bakışı daha sonra dönemin tabii dinini (religion naturelle) oluşturacaktır.

Smith'in, yöntemini insan bilimlerine aktarmayı deneyeceği Newton'un doğanın sistematikliğini kavramasındaki başarısına duyduğu hayranlık yöntemin estetikliğinde ve basitliğinde yatmaktadır. Deneysel yolla varılan ve az sayıda genel yasadana yola çıkarak ayrıntılara ilişkin çıkarımlarda bulunabilen kuram bilimsel ve sistemattiktir. Kurgunun yalınlığı önemlidir ama elde edilen bilgilerin değerlendirilip sıralamasında felsefecinin entelektinin, hayal gücünün (imagination) yeri çok önemlidir. Hayal gücü de az sayıda ilke ile daha rahat çalışır. Hayal gücünün anlamı Smith'e göre "bilim adamının olgular arasındaki ilişkiyi basitçe anlatabilmesidir. Kurduğu sistem böylece sıradan olgularla, olağüstü şey arasındaki sistematik ilişkiyi ortaya koyar." (Smith, 2006:109).

"Basitliği, kesinliği, sonuçlarının açıklığı Newton'un üstün yanını oluşturmuştur" diyen Smith böylece kendi çalışmalarının temel yönelimlerini ortaya koyacaktır. "Hayal gücünün bütünselliğinin ve anlaşılabilirliğinin katkı yapıcısıdır." (Smith, 2006:57). Filozof sistemin güzelliğine hayrandır. Güzellik ise estetiklik ve yalınlıkla değerlendirilir.

Smith'in söyleminde felsefecinin hayal gücünün, belirtildiği gibi önemli bir işlevi vardır. Daha sonra göreceğimiz gibi Smith kendi sisteminde de evrenin algılanma düzeyinde, toplumsal analize geçişte, görünmeyen el metaforunun açıklanmasında buna sık sık başvuracaktır.

Diğer yandan, Descartes'in sistemi o zamana kadar görülen en mükemmel sistemse ve Newton tarafından aşılabılmışse bu geçiciliğin ve değişimin kabulü demektir. Smith için zihnin bilinmeyen karşısındaki sıkıntısını mutlak bir şekilde giderebilecek hiçbir felsefi sistem, -Newton'un sistemi dahil olmak üzere- yoktur ve getirilen açıklamalar geçicidir. Bu durumda kendi

Hayal
gücünün
anlamı
Smith'e
göre "bilim
adamının
olguların
arasındaki
ilişkiyi
basitçe
anlatabilmesi-
dir.

aydınlatmakla yetinecektir". (Smith, 2006:68).

Gerçekten de ebedi bir açıklama getirmek bilimsellikle ters düşmektir.

Smith'e uzanan dönem ve yukarıda değindiğimiz Newtoncu sistematik, dönüştürücü unsurlardan kimilerini içinde saklar. Bilim artık sistematik bir bütünlük olarak kendi için var olmaktan öteye bir adım atmıştır. Kendi içinde kapanklık aşılmış, insan hedefine yönelik bir süreç başlamıştır. Asıl amaç insan ve mutluluğu olmuştur.

Newtoncu fiziğin gelişmelerini hümanist bir kontekst içinde ele alırsak felsefenin ve felsefecilerin bu dönemde temel amaçlarının anlamak olduğu kadar etki yapmak ve bunun evrensel yollarını bulmak olduğu yorumunu yapabiliriz.

Evrenin fiziki gerçekliğinin kavranabileceğinin Newton'la teyidi evrenin bir parçası olan insanın da, dolayısı ile toplumun da sistematüğının kavranabileceğinin tescilli olur.

Dini alanın hemen ve henüz bittiği bir sınırdan başlayan bu arayış işaret edildiği gibi moral ve politik düzeylerde sancılı değişimlere kaçınılmaz olarak yol açmıştır.

Doğal felsefe ile doğanın yasaları tespit edilmiştir. Sıra Smith için bireysel ve toplumsal dinamiklerin gizini sistematik ve estetik sınırlar içinde ele almaya gelmiştir.

1.2 insan doğasının anlaşılabilirliği

"İnsanlık artık bilimsel olarak düzenlenebilir."

Renan

Doğanın kavranabilip sonra da üzerinde etki yaratmanın ve böylece fayda sağlamanın mümkün olabileceği düşüncesi izdüşümünü etik düzeyde de bulurken diğer açıdan sosyal bilimlerin yapılanmasında etkili olmuştur.

Söz konusu yansıma sosyal bilimlerin hem yöntem hem de işlevi üzerinde etkili olmuştur. "Anlamak ve etkilemek, fizikçiden sonra felsefeci için de yeni bir tasavvurdur." (Michéa, 2006:35). Bu gelişme içinde Smith'te Keynes'in Newton için yukarıda aldığımız değerlendirmesine yakın bir yaklaşımla insan doğasının temel eğilimlerini, oluşumunu, temellerini ve belki de yasalarını kavramayı tasarlamıştır. Bu tasavvur kaçınılmaz olarak bir sistem arayışını getirecektir.

İnsan bilimlerinin tümünü kapsayacak bir tezin peşindedir aslında Smith ve ölümünden birkaç yıl önce Duc de la Rochefoucault'a

yazdığı bir mektupta "edebiyatın değişik dallarını felsefeyi ve şiiri kapsayacak bir tür genel felsefe tarihi üzerinde çalıştığını belirtir." (Smith, 2006:120).

Bir filozof olarak sisteme, yaratılışa hayran olan Smith'in temel amacı "insana ait bilimlerin tümünün sistematüğünü oluşturabilmektir." "Ahlaki Duygular" da Smith yapıtının özünü "Sempatinin sistemi" olarak verir." (Smith, 1976:14).

"Dünyada var olmuş tüm moral felsefe sistemleri benim kullandığım ilkelerin birinden veya diğerinden yararlanmışlardır. Daha önceki sistemlerden her biri insan tabiatına ilişkin kısmi veya mükemmel olmayan çıkarımlarda bulunmuşlardır." (Smith, 1976:24).

Smith için insan tabiatının Newtonu olmak bu anlamda moralin, ekonomi politiğın ve hukukun Newtonu olmakla eş anlamlı olacaktır.

"Astronomi Tarihi"nden, "Ahlaki Duygular"ına oradan da "Ulusların Zenginliği"ne kadar uzanan süreç içinde Smith amacına ulaşmaya çalışır. Bu süreçte insan doğası evrenin kurgusuyla birlikte çözülebilmelidir. "Evren muazzam ve komple bir makinadan başka bir şey değildir. Sırları da bize görüntülerle ulaşmaktadır." (Smith, 2006:46). Bu muhtesem makine Newtonun sistemindeki ile aynı anlamı içerir ve tasarımında felsefecinin hayal gücünün (imagination) kurgusu asıldır.

Fizikçinin hayranlıkla seyrettiği bu kurguya müdahale etmesi söz konusu değildir. Öyle ise felsefeci ve moral felsefeci de insanı önce gözlemleyecektir. Kendi değer yargılarının bu süreçte yeri yoktur. "İnsanın algısının iyi veya kötü çalıştığını araştırmak ve ona ilişkin yargı koymak felsefecinin işi değildir. O fizikçi gibi mekanizmanın nasıl oluştuğunu araştıracaktır." (Smith, 2006:82). Felsefeci moral çıkarımlarını daha sonra yapacaktır.

Smith insan doğasının kuramını oluştururken kendi yönteminin temel ilkesini de ortaya koymuştur. Apriorisiz ve değer yargısız bir yaklaşım yöntemin ilk aşamasıdır. Newtoncu estetiği sisteminin temel kriteri yapma amacındadır; aynen onun gibi yalınlık, az sayıda kriterle olanı açıklayabilmek asıldır.

Modern bilimin amacı bir anlamda felsefe gibi sistemin gizini kavrayamayan insan düşüncesinin duyduğu sıkıntıyı, endişeyi azaltmaktır. Öyle ise düşünür işe koyulurken öncelikle sistemleşmeyi ve sistemdeki zorunlu unsuru, uyumu sağlamalıdır. Sisteme karşı duyulan hayranlık, güzel ve bütüne olan hayranlık Smith için estetizmin somutlaşması olacaktır. "Bilinmeyen karşısında duyulan şaşkınlık, gizi çözülmeye başlayan muazzam makine

Smith için insan tabiatının Newtonu olmak bu anlamda moralin, ekonomi politiğın ve hukukun Newtonu olmakla eş anlamlı olacaktır.

karşısında duyulan felsefi tutkuyu beğeniye dönüştürecektir." (Smith, 2002:69-70-71-72-83).

"Hume'un dostu ve izleyicisi olarak evrenin ve devamı olarak insanın gizinin çözümünde Smith için en etkin metot deneyciliktir. Bu yöntem Smith'te moral dünyanın kavranabilmesi için gerekli temel koşulun hazırlanmasına diğer bir deyişle moral felsefecinin değerlerini kuramından uzak tutabilmesine olanak hazırlar." (Joffro, 2000:46). "Smith insan biliminin sistematizasyonu oluşturma çabasında izlediği experimentalist yöntem ile genel olarak Hume ve Newton'la oluşmaya başlayan geleneğin bir devamcisidir." (Wagner, 2002:84).

XVII.yy dan itibaren ayrılmaya başlayan bilimin (tabii felsefe-philosophie naturelle) ilerlemelerine felsefenin (moral felsefenin) ulaşabilmesinin temel koşulunun aynı yöntemi kullanması olduğunu ileri süren Hume için insan doğası, endüktif yöntemle kavranabilir. Böylece felsefe bilime değil bilim felsefeye öncülük etmeye başlamıştır. Deneye dayanan bilim felsefe için bir model oluşturabilecektir.

"İnsanın sistematik kavranması diğer bir deyişle insan zihni psikolojisi (psychologie de l'esprit) Hume'a göre zihnin etkilenmesinin üzerine yapılandırılabilir. Ancak zihnin düşünceyi etkilemesi üzerine dayanılarak gerçek bir insan bilimi oluşturabilir." (Deleuze, 2005:19). Akıl (raison), düşünce kendi başına etik sınıflandırma yapamayacağına göre bu işlevi moral duygu (sens moral) yerine getirecektir. Düşünce ancak izlenimlerin bir sonucudur. "Locke ve Hutcheson'a göre de moral duygu (sens moral) izlenimler sonucu oluşan bir tür vicdandır. İzlenimler, (perception) algılamaları ve moral duyguyu (sens moral) oluşturur ve onun sayesinde iyi ve kötü olan arasında ayırım ve sıralama yapılabilir." (Jaffro, 2000:74). "Fikirler duygu etkilenmelerinin sonucunda oluşur. Hume'a göre; tutku, heyecan istek gibi duygular belirli bir süreç sonunda da refleksiyona dönüşür". (Rawls, 2002:18).

Smith'in de "Ahlaki Duygular" ve "Ulusların Zenginliği"ndeki analizlerinde zihinsel etkileşim süreçlerinin belirleyici olduğunu görüyoruz. Smith "Ahlaki Duygular"da bu yöntemle bağlı kalarak bireyin özelliklerini teker teker arayıp bulmaktadır. Düşüncenin etkilenmesi kriterinden yola çıkarak insan gerçeğinin algılanmaya çalışılması felsefecinin apriori yargılarını engellemektedir. Zihnin etkilenmeleri oradan da tutkular moral normlar çerçevesinde bastırılmadan ele alınmaktadır. Bu yöntem doğal olarak bireyin kendi iç çatışmaları ve dengeleri ile ele alınması sonucunu, doğuracaktır.

Birey, felsefecinin koyacağı normlara göre davranmak durumunda değildir. Bireyin böyle algılanması doğal olarak deneysel bir süreçle çakışır.

"Duyguları ile olduğu, gibi kavranan birey Smith için insanın "olduğu gibi" "tel qu'il est" ele alınması gerekliliği projesi ile bütünleşmiştir. İnsan Smith'te kendi duyguları ve tutkuları içinde değerlendirilecektir." (Brugère et Le Blanc, 2002:122). Belirtmek gerekirse bu tutkular geniş yelpazelidir.

Öte yandan egemen felsefi yöntem bireyin duygu ve tutkularını gerçekliğin algılanmasında aslı unsur olarak kabul edince zafer gibi ün gibi biçimlendirici dış normlar da sosyal olarak etkinliklerini yitirecektir.

Önceki dönemin insan idealizasyonu şemasından uzaklaşmıştır. Spinoza'nın somutlaştırdığı süreç devam ettirilirken bir yandan da Hume tarafından aşılmıştır. Duygulardan nefreti veya onları onaylamayı eleştiren Spinoza'nın etiğinde insanlara, belirlenmiş değerlere göre yaklaşmalar eleştirilir. Hume ise Spinoza'dan da bir adım öteye giderek ideali eleştirirken "akıl, tutkuların düzenlenmesinde bir yönetici değil tersine onların hizmetinde olduğunu belirtir." (Hume, 1985:120). Rousseau da "Sosyal Sözleşmesi"nde "toplum düzeninde yapacağım araştırmada insanları oldukları gibi yasaları da olabildikleri gibi almayı amaçlıyorum." der. (Rousseau, 1995:18).

İnsan doğasının incelerken bu yöntem doğrultusunda hareket eden Smith de tutkuların hareket etmiştir.

Tutkular insan doğasında çok önemlidir ama düşüncenin etkilenmesinden yola çıkan Smith'te tek başına belirleyici olamaz.¹ Çünkü birey ne kadar kendine, "ben" ine dönük olursa olsun diğerine rastlamak zorundadır. Toplumsal bir yaratık olarak buna zorunludur. Smith'in bireyi böylece Dupuy'un deyişi ile "iki kuvvet arasında gidip gelir." (Dupuy, 1992:71). Ben merkezci ve merkezkaççı iki güç arasında salınır. Böylece analizin ilk aşamasında içine kapanmış olarak varsayılan birey öteki ile ilişkiye girer.

"Smith de Hume gibi insan bilimlerini bilimlerin içindeki sıralamada neredeyse ilk sıraya almıştır. Hume içinde insan bilimleri diğer bilimler arasında herhangi bir bilim değildir. Fizik dahil tüm bilimler ona bağımlıdır. İnsan bilimi bilimlerin bilimidir der, Hume" (Wagner, 2002:304). Bununla birlikte deneysel felsefe moral düzeye tatbik edilmelidir. Ancak bu sayede moral bilimlerin güç kazanacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda felsefe daha açıkçası moral felsefe Smith'te de Hume'da da insan bil-

Hume için
insan doğası
endüktif
yöntemle
kavranabilir.
Böylece felsefe
bilime değil
bilim felsefeye
öncülük
etmeye
başlamıştır.

Smith'in yapıtında uyum sorunsalı tartışılırken yol gösterici olacaktır. Smith daha başta bir moral felsefeci olarak tüm yapıtının ancak sistematik olduğu sürece, estetik olduğu sürece bilimsel olduğunu ileri sürmektedir.

Smith, insan doğasının kavranmasında yalınlık, sadelik ve sistematik olma tezini gençlik dönemindeki yapıtlarından başlayarak "Ulusların Zenginliği"ne dek sürdürecektir.

II- Modern Moral Felsefenin Sistemi

II-1 Din bilim kavşağında Smithyen teizm

"Sistemin bütünlüğü ve tekliline ulaşan eski filozoflar buradan hareketle cehaletin batıl inancı doğurması gibi bilimin teizmi yarattığı sonucuna varmışlardır."

Smith

"Evren yetkin, esirgeyici ve her tarafı kaplayan bir akıl tarafından yönetilmektedir."

Diğene

Fiziki gerçekliğin ancak felsefi tahayyülle (imagination) mükemmelleştirilip sistemleştirilebileceği savındaki Smith antik fiziğin tarihinde şöyle der:

"Genel yasalarla yönetilen ve türdes amaçlara doğru yönlendirilen evren mükemmel bir makine olarak algılandıktan sonra, bu harika oluşumla insan sanatının ürünü olan makineler arasındaki benzerliği gözlemleyen filozoflar dünyanın oluşum evresine kaçınılmaz olarak insan dehasının benzeri ve aynı zamanda üstünü bir gerçekliğin öncülük ettiğini düşünürler." (Smith, 2006:143).

Gençlik dönemi yapıtlarında doğal dinin (religion naturelle) insan zihninin çalışması üzerine nasıl yapılandırılabilceğini araştıran ve vardığı yarı metafizik sonuçları daha sonra "Ahlaki Duygular"a ve "Uluslararası zenginliğine taşıyan Smith mükemmel ve estetik kurgu ile diğer bir deyişle sistemin bütünlüğü ile insan tahayyülü, bir anlamda bilgisi arasındaki bağa bir üst iradeyi tanrıyı koyar.

Teizm (o döneme özgü olan) Yunan felsefecilerinde evrenin sistemleştirilme çabasında önemli bir unsurdur.

Smith'de ise mükemmel makine, evren, bir anlamda sistem, salt yasaları olan bir kurgu olmaktan çıkıp amaçlarından bahsedilmeye başlanınca makinenin, evrenin bir oluşturucusunun, bir üst dehasının olması gerekliliği sonucuna varılır.

"Sistemleştirme çabasındaki filozof, sis-

temin tekliliğinden hareket edip tek yöneticinin tek kararı ile evrenin yaratıldığı sonucuna varır." (Smith, 2006:144). Teizm Smith'in sistemleştirme çabasında önemli bir unsurdur. Teizmle boş inanç, belli bir yere kadar benzerlikten sonra bir sınırdan ayrılmaktadır. "Cehaletin boş inanca yol açması gibi bilim, teizmin kaynağı oluşturmuştur." (Smith, 2006:14). Bu durumda teizmi bilimsel süreçte iyi değerlendirmek gerekir. Smith teizmden kalkarak bilimsel ve buradan da kalkarak teizme varmayı dener.

Tanrının a posteriori varlığı Smith'i monoteist inanın yaklaşımından ayırır. Çünkü Hume gibi Smith de tek tanrılı dinlerin çok tanrılı süreçlerin devamı olduğunu düşünür. Kendi teizmi, sistemin temel unsuru olan teizmi, böyle bir dinsel nitelikte tanımlanamaz. Teizm sistemleştirilme ihtiyacından dolayı filozofa ihtiyaç gösterir. Öyle ise buna felsefi teizm diyebiliriz. Yukarıda belirtilen deneycilikle birleştinde teizm a priori değil, a posteriori bir nitelik kazanır.

Bilimle teizm arasında Smith'in yaptığı bu çıkarım Hume'un çizgisine hem yakın hem uzaktır. Spinoza'dan Leibniz'e giden ve muhafazakar bir yaklaşımla teizm arasındaki gelişimlerle belirlenen süreçte Rawls'un deyiş ile "istisnai bir yeri olan Hume Hristiyanlığın tanrısından tümü ile uzakta iken Smith daha dengelidir. Dönemi ile uyum sağlamıştır." (Rawls, 2002:64). Tanrısız amaçlı yaşamdan bireysel merkezli yaşama geçişte bilimsel algı ile tanrısız düşüncenin sertçe çatışması içindedir. Tanrının düzeni yeni baştan sorgulanırken dini formasyonu güçlü Smith bir tür tanrıyı var etmeye de çalışarak Hume'un etkisi ile bir yandan da Hristiyanlıkla çatışmaktadır. İnsana ait bir felsefenin oluşum sürecinde Newton'a öykünerek insan metafiziğinin bilimsel bir açıklamasını yapmaya ve onu sistemleştirmeye çalışır. "Hatta belki bilimsel bir teolojinin sistemini oluşturma çabasına girer." (Dermange, 2003:17). Bir anlamda da doğal teolojiyi Newton fiziğine dayandırarak kutsal yetilere temel olan bir metafizik oluşturma çabasına girer.

Teizm Smith için evrenin "el" ile (mécanique) zanaatkar bir el ile inşa edilmesinin de kanıtıdır. Gençlik yapıtlarında beliren sisteme ait bu "el" bir yandan da "Ulusların Zenginliği"ndeki "elin" ilk ipuçlarını vermektedir. Bu, el evreni bir kez yaratan tanrıya aittir. Jüpiter'in eli gibi insanlığın her açmazında yardıma koşan bir tanrıya ait değildir. Smith'in dünyasındaki makine Leibniz'in deymi ile antropomorf (antropomorphe) ama aynı zamanda mekanist bir varlık

**Teizm
sistemleştirilme
ihtiyacından
dolayı filozofa
ihtiyaç gösterir.
Öyle ise buna
felsefi teizm
diyebiliriz.**

tarafından yaratılmıştır. Ama bu genel yasaların çıkarımına dönüktür. Diğer bir anlamda tanı yarattığı makinenin işleyişinden sorumlu değildir. Yaratılan makine, mükemmeldir. Bu bağlamda doğa bir bütüne, bir sistematik bütünlükse Teizm de tanrının dinsel ve soyut yorumuna insan aklının ve gözleminin eklenmesidir. Smith bu anlamda da Hume u takip eder. Smith için Teizm belirtildiği gibi felsefi tabanlıdır. Doğayı yöneten genel yasalar bir kez saptandıktan sonra düzen kendi akışına bırakılır. *"Bireysel istemler anlamlı değildir ve dikkate alınmaz."* (Hume, 1985:64). Sistemi veya mükemmel makineyi bozucu nitelik taşıyan istemler, müdahaleler kabul edilemez.

Tek tek birey tanrıdan müdahale isteyemez. Öyle ise daha sonra Smith'in bireyi toplumsal ve ekonomik yaşamda da bir müdahale isteye-meyecektir. Genel olarak, düzenleyici olarak bir müdahale isteyecektir. Kendi çıkarına uygun toplumsal veya ekonomik bir müdahale istemi bu kontekstin içinde çelişki taşır.

Bireysel istemlerin aykırılığı gibi genel olarak devlet müdahalesi de mükemmelliği aykırıdır. Sisteme aykırıdır. Bununla birlikte mükemmelliği ve sistemi bozucu unsurlara engel olmak yine sisteme müdahale sayılmayacaktır. Kendiliğindenlik mükemmel sistemin doğal çıkarımı ise bunun dışındaki müdahaleler sistemin özüne aykırıdır. Tekrar belirtmek gerekir ki bu kendiliğindenlik, (mecanique) değil (machinale) bir yorum içinde ele alınmalıdır.

Diğer yandan Smith'in tanrısı Smith'le aynı niyeti, aynı amacı paylaşmaktadır. Bu büyük amaç insan soyunun mutluluğudur;

"İnsan mutluluğunun dışında hiçbir amaç onun (doğanın yapıcısının) üstün bilgeliğinin kutsal şefkatinin kanıtı olamaz. Doğaya baktığımızda gözlemlediğimizde bu soyut düşüncenin somutlaşarak tescilini görüyoruz. Tüm bunlar bir tek şeye yöneliktir. İnsan mutluluğunun oluşumu ve sefaletin ortadan kaldırılması." (Smith, 1976:111).

Bu amaç tanrı tarafından tüm düzeneklere tüm bireylere yüklenmiştir. Sistemin unsurları bu hedefi her zaman bilinçli olarak gerçekleştirilmemektedir. Eylemin kısa vadede tasarlanan sonucu ile sistemin uzun vadeli amacı da çelişiyor gibi görünebilirler;

"Bir saatin tüm düzenekleri yapılmış olduğu amaca hizmet etmek için düzenlenmiştir. Saati gösteren bu düzenekler bu amaca varma niyeti ile hareket etselerdi bundan daha iyisini yapamazlardı. Biz hiçbir zaman onlara zaten böyle bir amaç yükleyemeyiz. Biz sadece saati yapanın bir amacı olduğunu bilincindeyiz. Bunun ne olduğunu önceden bile-

meyiz." (Smith, 1976:142).

Asıl olan bireylerin bu soylu amaca kilitlenmiş olmalarıdır. Bu amacın uzun vadede gerçekleşiyor olması asıl olandır. Kısa ile uzun vade çelişkisi sadece görüntüselidir.

Bu düşüncenin iktisadi düzey için de geçerli olduğunu ve çelişik olanın ancak bu kontekst içinde anlam kazandığını belirtmek Smith'in anlaşılmasının ve temel düşüncesindeki çelişiksizliğin tespiti açısından önemlidir.

Bireyin kendiliğinden ve kendi amacına dönük olarak tasarladığı eylem daha büyük bir bütünün içinde başka bir amaca kilitlenmiş olabilir.

"Teist teolojik yaklaşım bireylerin eylemlerinin beklenmeyen sonuçlar doğurabileceği fikri ile birleştiğinde sistemin bilimsel çekirdeğine ulaşılır." (Biziou, 2005:6).

Smith'i döneminde çok yaygın olan bilimsel telologlardan ayıran onların fiziki dünyaya ilişkin tespit ve çıkarımlarını bu süreçte insana ve toplumsala taşımasıdır.

Bilimsel kaynaklı özgün bir teizm veya doğal teizm Smith'in bir yandan düşüncesindeki tekliğin -unicité-, bütünlük sorununun çözümünde diğer yandan iktisadi kuramının asli unsurlarının ortaya çıkmasında ciddi etkisi olmuştur. Bu açıkça görülmektedir. Teizmle bilimsellik arasındaki Smith bu sentezi başara-bileceğini düşünmektedir. Öte yandan doğal bir teoloji oluşturma çabasındaki Smith insan soyunun mutluluğu amacını tanrısal düzeyde somutlaştırmaya çalışmaktadır.

Teizme dayalı metafizik öge Smith'in obsesyonele diyebileceğimiz sistematiklik kriterinde büyük bir önem taşımaktadır. Her şeyi sisteme bağlama çabası insan zihnini tek ve bütün bir sistemi tahayyül etmeye götürür. *"Bu sistem tek ve bütün olduğu için kendisi de başka bir sistemin içine dahil edilemez."* (Biziou, 2005:76).

Smith'in genel değerlendirilmesinde ve sistematiklik problematiğinin analizinde teolojik unsurun ihmal edilmesi ciddi bir boşluk yaratır. Ayrıca Smith'in genel sistematığı görülecektir ki iktisadi sistematığı de içerecektir ve teolojik öge burada da ağırlıkla oluşturu bir unsur olacaktır. Bununla birlikte teolojik faktörün bilimsellik ile iç içe geçmiş olduğunu tekrar belirtmek gerekir.

II.2 ekonomik kategorinin oluşumu

Çıkar bizi besikten mezara kadar takip eder.
Smith

**Doğa
sistematik bir
bütünlükse,
teizm de
tanrının dinsel
ve soyut
yorumuna
insan aklı ve
gözleminin
eklenmesidir.**

Aklın tanrısal olmaktan çıktığı bu dönemde dışarıdan benimsetilen moral ilkeler ortadan kalkınca temel soru bu kez erdemın kaynağının nerede bulunacağıdır. Göksel etikten, insanın öz dinamiklerinden kurgulanan etiğe geçişte bireyin tatmini ve mutluluğu ön plana çıkmıştır. "Mutlulukla bireysel fayda arasında ilişki kurulmuştur. Mutluluk kartezyen anlamda rasyonelleştirilmiştir." (Caillé, Lazzeri, Senéart, 2001:25). "Mutluluğun, rasyonelleştirilmiş faydanın bireyin kendini oluşturmasının yarattığı tatminin oluşturduğu zevk ile koşut olduğu ileri sürülecektir." (a.g.e, 2001:29). Bu da insan doğası ile uyumlu olarak algılanacaktır.

Mutluluk Leibniz gibi göksel tatminde aranır olsun, fayda Spinoza anlamında aklın erdemın kaynağı olarak algılanması ile birlikte değerlendiriliyor olsun. Hristiyan egemenliğindeki dünyadan çıkışta fayda çıkar ve mutluluk kavramları Smith'e giden dönemi ve yeni etiği belirlemektedir. Rasyonelleşmiş çıkar ve erdem, mutluluk ile çakışmış ve bütünleşmiştir. Yeni etik, fayda ve mutluluk ikilisi üzerinde yükselirken ekonomi politik bu çakışmanın aslı unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Erdem ile çıkar arayışının çelişkisi veya uzlaşması Smith'in bütünsellik problematiğinin nerede ise çekirdeğini oluşturmuştur.

Bu bağlamda ekonomi özel çıkarların keşitiği yerdır. Dinsel olandan laik olana geçişte ekonomi politik belirlemiştir ve Smith moral anlayışından kopmadan insan mutluluğunun maddi yönünü oluşturmaya çalışmaktadır. Başarabildiği oranda, çelişkisiz kaldığı oranda bu çabasını sistematize edecektir. Hayran olduğu sistemi keşfedip düzenleme isteğindedir. "Ekonomi politikle Hristiyan etiğini aşacaktır, ama doğal düzenle uyum içinde olacaktır." (Perrot, 1992:56) Örneğin adil fiyat veya faiz sorunu laikleşme sürecinde Smith için anlamını kaybeder. "Ulusların Zenginliği"nde din eğitiminin bu dünyaya iyi bir yurttaş yetiştirmek amacından çok gelecek yaşama hazırladığını söyleyen Smith (Smith, 2005:199) için; Hristiyan etiğinin insan mutluluğundaki yeri aşılmıştır.

Mutluluk, iktisadi çıkar ilişkisi Smith'e yaklaşan dönemde sıkça tartışılırken Montesquieu, Montchretien gibi yazarlar bireysel zenginleşme ve toplumsal etiğin yeni kurgusunu yapmak çabasındadırlar. Çıkar motifli eylemin etik bir çerçevede içinde alınması arayışını Smith sahiplenecektir.

Bentham Kant kavşağındaki Smith için ekonomi politik, moral çerçeve içinde davranacak bireyin sadece maddi mutluluğunun

sağlanacağı alandır. Smith'e uzanan süreçte iktisadi kategori belirginleşmekte, bağımsız bir bilim olma niteliğine bürünmektedir. Fakat ekonomi politik bir bilim olarak Smith'ten itibaren var olmaya başlamıştır demek sadece bu disipline ait bilgilerin Smith'le sistematik bir bütünlük kazanmaya başlamış olması demektir. Aksi takdirde Smithin bağımsız bir iktisat bilim yaratma, oluşturma amacının olduğunu ileri sürmek insanı bir bütün olarak algılayan Newton'cu yaklaşımı ile açıkça çelişir.

Bu durumda "Ulusların Zenginliği"ndeki teorinin bir ekonomi teorisi olarak nitelendirilmesi bir model oluşturma tezinde olduğunun ifadesi değildir. Örneğin "zenginliğin nedenleri" ismini bile daha çok konunun spesifik olarak zenginlik olması şeklinde değerlendirmek gerekir.

Smith için asıl olan ekonomini doğal halinin düzenlenmesi sistematize edilme çabasıdır. Ekonomi politik Smith'te bu durumda moral felsefenin alt dalıdır. Ona ait bir disiplindir Bizliou'nun Smith'in klasifikasyonuna uyarak yaptığı bölümlenmeye göre "moral felsefe Smith'te moral prensiplerin teorisini ve moralitenin pratik sistemini kapsamakta bu sonuncusu da etiği, doğal hukuku ve ekonomi politikliği içermektedir." (Bizliou, 2005:126).

Newton'un etkisi altındaki Smith için öncelikli olan ekonominin doğal halinin (le cours naturel) kavranmasıdır. Ekonomi politikliğin, politik ekonomi olarak düşünülmesi Smith için aslı amaç olmaz. Müdahale etmekten çok ve ondan önce sistemin kavranması, estetiğini sağlayan temel unsurların ortaya konması asıldır.

"İş bölümü genel refahı sağlayabilecek veya öngöründe bulunma imkanı verecek bir insan bilgeliği, etkinliği olarak değerlendirilemez". (Smith, 2000:19) cümlesinde iş bölümü yerine ekonomi konulduğunda Smith'in aslı amacının insan tabiatını ve oradan da ekonomiyi olduğu gibi anlayıp kabul edip, çözme çabası olduğu ortaya çıkar. Olduğu gibi -tel qu'il est- ele alınan ekonomi Smith'in genel sistematiği içinde insanın olduğu gibi -tel qu'il est- ele alınması yöntemi ile çakışır. Sistem mükemmeldir, müdahaleye gerek yoktur. Öyle ise ekonomi de bu sisteme ait ise, müdahale edilmediği zaman spontane olarak kendi yasalarına ve ideal gidice (cours nature/des choses) göre gelişecek ve insan için en avantajlı sonuçları verecektir.

Burada net bir şekilde "Ahlaki Duygular"da insan eyleminin en iyi rehberinin tabiatın amacına uygun olanın olduğu tezi ile bir bütünlük vardır. Mükemmel sistemin ürünü olan bireyin eylemi, iktisadi eylemi, sistemle bütünleşecektir.

Erdem ile
çıkar arayışının
çelişkisi
veya
uzlaşması
Smith'in
bütünsellik
problematigi
nin nerede ise
çekirdeğini
oluşturmuştur.

Smith evrenin ve insan doğasının kavranmasının kısmi de olsa metafizik öğeli olduğu tezini sürdürmektedir. Buna göre insan kendi yazgisına tümü ile egemen olamaz. Ekonomi politiğın de bu durumda böyle bir misyonu olamaz. Tek başına yarının yapıcısı olamaz. Ekonomi politik bilimi aynen etik bilimi gibi olguların bireyleri ve toplumları ancak kendi halleri içinde inceleyebilir. Fiziğın incelenmesi fizikçiye gücünün sınırlarını göstermeye ve müdahalesinin sınırlarını anlatmaya yarar. Ekonomi politiğın analizi de iktisatçıya bunu göstermelidir. Bilimci iktisadi ve etik olguları objektif ve sentetik biçimde inceler.

"Smith için ekonomi temel prensibi olarak işbölümü ile iktisadi bir olgu olduğu kadar aynı zamanda insani ve moral sonuçları olan nerede ise heyecan uyandırıcı bir olgudur." (Marouby, 2004:144). Ayrıca kendi başına bağımsızlaşan bir kategori değil, sistem içinde, insana ait eylemin sadece bir unsurudur.

"Ahlaki Duygular"daki insan eyleminin doğanın amacına uygunluğu "Ulusların Zenginliğı"nde de kendini göstermektedir. Smith'in öncelikli temel amacı budur. Ekonomi politikten ancak sonra ve bu uzantıda politik ekonomiye geçecektir.

"Ekonomi politik bu durumda insan eyleminden bağımsızlaşmış bir "Ulusların Zenginliğı" değildir, "sui generis" bilim de değildir." (Dermange, 2003:66). İktisadi kuralların insan eylemi tarafından da belirlendiğı ekonomi özünde bir toplum bilimidir.

Ekonomi politiğın oluşumu bir otonomizasyon sürecinden çok bir sistematizasyon sürecine denk düşmektedir. Bu bağlamda Smith insan doğasına ilişkin tespitlerde bulunduğu "Ahlaki Duygular"a "Ulusların Zenginliğı" ile yenilerini ilave etmiştir. Baştan beri sistematik olma endişesine, insan bilimlerinin Newton'u olma amacına uygun davranmaya çalışmıştır. Tek bir insan bilimi oluşturma amacındaki düşünürü özerk bir ekonomi politik bilimi yaratıcısı olarak değerlendirmek bu durumda açıkca bir yanılgıdır. Hocaları Hutcheson ve Hume gibi Smith de insan bilimi sistematizasyon keşfi içinde olmak istemektedir. Gençlik yaptlarından başlayarak "Ahlaki Duygular" da ve "Ulusların Zenginliğı"nde bu son derece açıktır. *"Moral felsefesi, ekonomi politiğı ile tek bir rasyonalite içermektedir."* (Mathiot, 1990:56).

III- sistem sempati ve özçakar

III.1- toplumsal ilişki bağı olarak sempati

"İnsanların ruhu birbirlerinin aynısıdır."

D.Hume

"İnsan yüzü, gülümsemeyi de gözyaşını da insan yüzünden ödünç almıştır."

Horace

"Öyle bir örnek insan seçmeli ki bizi devamlı denetlesin ve tüm eylemlerimizi onun bakışına göre düzenleyelim."

Sénéque

Eylemin kökenini ve nedenlerini anlayıp sistematize etmek ve insan tabiatının bilimini yapılandırma çabasındaki Smith için düşüncenin ancak duygudan sonra geldiğı ve bu anlamda Smith'in, rasyonalizmi, en azından kartezyen rasyonalizmi karşısına aldığı daha önce belirtilmişti.

"Üzerine genel kuralların dayandırıldığı ilk izlenimler aklın, düşüncenin bir sonucu değil, o ana ait bir duygunun sonucu olabilirler ancak." (Smith, 1976:26).

Smith bunun devamında yine Hume'dan devraldığı, moral değerlerin epistemolojik kökeninde akıldan çok moral duygunun (sens moral) olduğu önerisini eklediğinde her türlü düşüncenin kendinden önce gelen duygusal izlenimlerden ve ilk düşünce izlerinin de zevk ve acı duyumsamalarından kaynaklandığını ileri sürer.

Tutkuların önemi, eylemdeki belirleyici ağırlıkları Hume tarafından ele alınmıştır. Humeyen ampirizm Smith'i duygusal izlenimlerin egemenliğinden tutkuların egemenliği tezine götürmüştür. Birey subjectif bir bakış açısı içindedir ve temel tutkuları ile davranır.

"Tutkularımızın şiddeti bizim konumumuzu belirler." (Smith, 1976:224)

"Yaşama sevgisi (amour de la vie) bu tutkuların arasında ilk sırayı alır." (Rawls, 2002:37) ve Smith'de temeldeki öz sevgi (self-love) ² olarak somutlaşır. Böylece kendini korumak ve yaşamını devam ettirmek her türlü yaratığın ve insanın temel dürtüsüdür. Öz sevginin (self-love) temelidir. Smithyen ve Humeyen öz sevgi (self-love)² bir anlamda deneyci ve moral duyumsamacı (sens moral) felsefenin sonucudur. Smith insanı olduğu gibi kavrarken ve insan doğasına ait tespite bulunurken kendi bilimsel metodolojisine dayanır. Teolojik bir mantık temel belirleyici olmaktan çıkmıştır.

"Her insan doğal olarak önce kendisiyle ilgilidir. Her insanın onu anlık olarak ilgilendiren şeye yakınlığı diğer insanları ilgilendiren şeye olan yakınlığından daha güçlüdür." (Smith, 1976:135).

Bu aşamadan sonraki temel soru şudur; Bu tutku egemenliğinin bireye tümü ile hakim

Smith için
ekonomi kendi
başına
bağımsızlaşan
bir kategori
değil insana
ait eylemin bir
unsurudur.

olması nasıl önlenecektir. "Diğerine" karşı, "ötekine" karşı öyle ise topluma karşı birey görevlerini nasıl yerine getirecektir.

Subjektivitesine dönük, kendi iç dünyasına dönük, bir anlamda da ilk aşamada toplumsal olmayan yalnız birey diğerini nasıl dikkate alacaktır.

Smith bireyin kendine dönüklüğünü "Ahlaki Duygular" ve "Ulusların Zenginliği"nde anlattıktan sonra önce "Ahlaki Duygular"da bu kapanıklıktan çıkış mekanizmalarını da vermektedir ve artık Hobbesyen veya Mandevilleyen bir analizden ayrılmaktadır.

İnsan doğasının egoist olduğu kadar başkaları ile de ve özellikle başkalarının zenginliği ile de ilgilenen bir yanı vardır. Onların mutluluğunun kendisi için gerekli olduğunu bilen yetilere sahiptir. Smith bu durumda egoist tutkularla sosyal tutkular arasında geçişlilik arar ve Rousseau'dan uzaklaşarak egoist duygu ile sosyal duygu köprüsünü kurar.

"Rousseauyen kendine sevgi (amour de soi) bireyin presosyal yaşantısına denk düşer." (Rousseau, 1992:144). Smith'e göre Rousseau'nun övdüğü bu birey kendi içine kapanık otoreferansiyel, kendi ile ilgili ve kendine yeterlidir. Dypy bu bireyi kendi içine kapanık izole ve bağımsız olarak tanımlar. (Dypy, 1992:25).

Smithyen anlamda birey bir tutkular bütünü olduğuna göre "kendine sevgi" insanın varlığını belirleyen temel tutku olsa da kendi başına eylem nedeni olarak açıklayıcı olamaz. Toplum içinde yaşayan bir varlık olarak birey zorunlu olarak toplumsaldır.

Smith için asosyalden sosyale doğru geçiş bireyin, toplumsallaşma sürecine ve etik ile bağlantı kurma sürecine denk düşer.

Birey diğeri ile karşılaştığında kendini sınırlamak zorundadır. "Egoist duygularımızı sınırlamak ve iyiliksever duygularımızı yüceltip öne çıkarmak insan doğasının mükemmelleşmesidir." (Smith, 1976:50) diyen Smith açıkça tutkuların gemlenmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Sosyallik tutkusu burada Humeyen anlamda insanseverlik (bienveillance) ile somutlaşır. Böylece Smith'in bireyi hedonist veya egoist nitelikleri ağır basan bir birey olmaktan çıkar. Bu yaklaşım Hume'da da belirgindir.

Rawls'a göre de "Humeyen yaklaşım salt egoist motiflerle yüklü olarak nitelendirilemez. Eylemin kökeninde insansever (bienveillance) motifler de ağırlıklı yer tutar." (Rawls, 2002:84).

Diğer yandan birey kendine bakışta subjektiviteden tek başına kurtulamayacağına göre,

diğerine yaklaşımı için "dışarıdan" tarafsız bir gözün değerlendirmesine ihtiyacı olacaktır. Bireyin "ben"den "diğer"ine, toplumsala geçiş bir objektiviteyi, nesnel duruşu gerektirir. Başkasına ihtiyaç duyan birey kendine objektif bir bakış ihtiyacı içindedir. Öyleyse bunu sağlama yöntemini bulmak zorundadır. "Objektivite, dışsallık, toplumsallık ancak bir diğerinin bakışı ile gözlemlenilebilir." (Smith, 1976:6).

Bu objektivite koşulunu Smith'e "tarafsız seyirci" sağlayacaktır. Bu kişinin de tarafsız olabilmesi için koşullar hakkında tam bilgili olması gerekecektir. Bu durumda tarafsız izleyici bilgili olmalıdır ve moral (veya estetik) yargı için ideal seyirci bilgi toplamak durumundadır. Bu da moral dünyanın komünoter bir temel almasını gerektirecektir.

Böylece, Smith'in deyişi ile tarafsız seyircinin dışardan gözü ve bakışı bireyin kendi içine dönüklüğünü kendi tutkularının egemenliğini kıracaktır.

Smith Rousseau'nun bireyinin presosyal kendine sevgisinden (amour de soi) toplumsallaşmış kendine sevgiye (amour propre) geçişini överken aynı anda Rousseau ile temel çelişkisi ortaya çıkar ve belirtildiği gibi Rousseau'dan ayrılır.

Kendine sevgi (amour propre) bu durumda olumlu bir işlev görmüştür. Tarafsız seyirci komünoteri oluşturmuştur. Dışardan bakan, eylemin yargılayıcısı olmuştur. Diğer bir deyişle tarafsız seyirci Smith için aynı zamanda norm koyucudur. Bu kişi eylemin toplumsal açıdan onaylayıcısıdır veya eylemin yine toplumun gözü ile uygun olmadığını bildirecek kişidir.

"Bana yapılan haksızlıktan üzüntü duyan kişi benim duygularımı onaylarken benimle aynı duyguları paylaşmayan kişi benim hislerimi onaylamayacaktır." (Smith, 1976:24).

Bu durumdan kendine sevgi (amour-propre) sempati arayışı ile üçüncü bir kişiye diğer bir deyişle sosyal olana doğru gidecektir. Ona doğru uzanmanın yolunu arayacaktır.

Smith tutkuların analizini yaparken sempatiyi diğerlerinin tutkularını, paylaşabilmek, diğerinin hissettiğini hissedebilme olarak tanımlar. (Smith, 1976:27). Herhangi bir tutku ile kurabileceğimiz özdeşleşme, sempati bizi ortak bir dünyaya götürür derken Smith yukarıda işaret ettiğimiz gibi tutkunun şartlarını tanıyan tarafsız izleyicinin konumundan bahsetmektedir. "Bu izleyici uygun olma niteliğini taşıdığı sürece hayranlık uyandırır." (Jaulin, 2002:11). "Sempati izleyici ile eylemciliyi birleştirir." (Haakonsen, 1981:98).

Diğerini arama toplumsallığın

Smith egoist
tutkularla
sosyal tutkular
arasında
geçişlilik arar.

Ünlü yönetmen
Sinan Çetin için
mortgage.

**MORTGAGE
UZMANI
GARANTİ**

Herkesin istek ve ihtiyacını
en iyi karşılayan sınırsız çeşitte mortgage.
İşin uzmanı Garanti'den.

FastMail

TAM ZAMANINDA

İş dünyasının karmaşası içerisinde, birde binlerce gönderinizin dağıtım başınızı ağrıtmaz.

Gönderileriniz istediğiniz adresten alınıyor, istediğiniz adrese imzalı ya da imzasız seçenekleriyle teslim ediliyor...

Ayrıca adres girişi, etiketleme gibi ek hizmetleri de üstlenerek işlerinizin saat gibi işlenmesini sağlıyoruz.

EREL HIZLI MEKTUP DAĞITIM LOJİSTİK VE ULUSLARARASI TAŞIMACILIK LTD. ŞTİ.

Mehmet Akif Ersoy Mahallesi Yayladamı Sokak No: 1/3 Erel Plaza Örnektepe Kağıthane / İSTANBUL

Tel: 0212. 221 12 00 pbx • Fax: 221 62 12

web: www.fastmaildanitim.com e-mail: info@fastmaildanitim.com

zorunluluğudur. Bu yaklaşım ilk aşamada Aristo'nun kendine sevgi ile diğerine sevgi tartışmasından uzakta değildir. Aristo karşıtlıkların birlikte yaşamasının önemini vurgularken diğerine sevgiyi kendine sevgiye göre daha iyi bir yere koyar. (Aristotele, 1992:84). Ricoeur de kendine değer vermek (estime de soi) ile diğerlerinin önemsenmesini birlikte varolmanın zorunlu iki aşaması olarak görür. (Ricoeur, 1990:222).

Smith'te ise sempati suje ile tarafsız seyircinin ortak mekanıdır. Sempati kurgusu ile birey, tarafsız seyirci ile kendi arasında gidip gelecektir.

Bu aşamada sempatinin Smith tarafından kullanımının Hume'daki yerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Haakonsen'in yorumuna göre "Humeyen sempatinin kaynağında psikolojik bir mekanizma yatmaktadır, bir kişi diğerinde bir tutkunun izlerini gördüğünde daha önceki kendi deneyiminden hareketle bir fikre sahip olur ve bu fikir de kendisinde bir izlenime dönüşür." (Haakonsen, 1981:89). Bunun ötekiniğine benzeyen bir tutkuya dönüşmesi izleyicideki dinamik ben izlenimi sayesinde mümkün olur.

Smith için ise sempatinin başlangıç noktası başka birindeki tutkuyu gözlemleyebilmekten çok tutkuların oluştuğu şartların tanınmasıdır.

"Sempati asıl olarak onu ortaya çıkaran şartlardan doğar." (Smith, 1976:28).

Öyle ise sempati de asıl önemli olan buna yol açan tutkuların hangi şartlarda oluştuğunun ortaya konmasıdır. Sempatinin konusu (başka bir insanın tutkusu) ile nedeni (genel şartlar) böylece ayrılmış olmaktadır.

izlenen birey bu durumda tahayyül yolu ile başka biri olmaya çalışma, ötekini görmek ve fark etmek, dikkate alma zorunluluğunu hisseder. Smith'in bireyi bu durumda sürekli kendi ile diğeri arasında gidip gelir. Gerçek ile hayal birbirine karşırken sempati kişisel tutkuyu, içe dönüklüğü kırmaktadır.

Smithyen sempatiyi kendi özünün beninin bilincinde olan ama diğerinin farklılığını da kavrayan bunların birleşmesinden oluşan bir bütün olarak görebiliriz. Benle sen toplumsal uyumu oluşturacaktır. Ricoeur'un deyişi ile "kendi ile diğerinin birbirlerinin eksik yönlerini tamamlanması olarak da algılayabiliriz sempatiyi" (Ricoeur, 1990:223).

Seyirci eylemcinin iç dünyasını görmez ise bile dış dünyanın şartlarını bilebilir. Smith için burada önemli olan diğer unsur hayal gücü (imagination) dır. "İzleyici, tarafsız kişi ancak hayal gücü sayesinde eylemcinin eylemine ilişkin duyguları ile bir bütünlük oluşturabilir. Diğer bir deyişle izleyicide sempati kavramı

ancak böyle oluşur." (Smith, 1976:46).

Böylelikle izleyici asıl aktörün yerine kendini koyup imgelem yolu ile eylemcinin duyguları ile özdeşleşebilmektedir. Sempati yolu ile bir diğerinin yargısının önemsenmesi Smith için ben duygusunun toplumsallaşmasında önemli bir adımdır.

Yargıç, tarafsız izleyici, ortak değerlerin savunucusu olarak bir yandan diğeri ile bütünleşirken diğer yandan da değerlendirme yaparken soğukkanlı olma durumundadır. Etkilenmeden hareket ederek sezgiden kalkarak, düşünce ile bütünleşmek zorundadır. Egoizm bu doğrultuda diğerini ararken onun onayını almak zorundadır. "Rousseau'nun öz sevgiyi (amour propre anlamında) çıkarla bütünleştirdiği için olumsuzladığı onaylanmak (approbation) isteği kendine sevginin (self-love) paradoksal bir nitelik alması sonucunu getirir ve Smith'in tarafsız aktörü sempati sayesinde tümü ile normal bir bakış açısına sahip olur." (Larrère, 2002:73).

Böylece tarafsız seyirci Smith'in sisteminde kişisel vicdandan, toplumsal vicdana geçişi sağlar bir anlamda. Tarafsız seyircinin gözü, izlenen için çok önemlidir. Çünkü birey Smith'te karşı tarafın olurluğunu almaya çalışacaktır.

Bu durumda sempati son aşamada iyi olan ve olmayanın belirleyicisidir. "Sempati zorunlu olarak sonunda normatif bir niteliğe sahiptir." (Bruno, 2001:48). Bireyin ben sevgisi diğerinin onayına duyduğu ihtiyaçtan dolayı etik sınırlar içine çekilmiş olur ve sempati sosyal bir harmoninin ana unsuru haline gelir.

"İnsan mutluluğunun en önemli yanı sevilmemiş olduğunun bilincine varmaktan geçer." (Smith, 1976:64) der Smith. Bu arayış bireyi diğerine ve topluma götürmektedir.

Kendi çıkarını ve diğerinin mutluluğunu dengelemeyi bilen, koşullara uygun davranan kişi tarafsız izleyicinin gözünde değerlidir. Tarafsız izleyici bireyselden veya benden toplumsala geçişin simgesi olur. "Tarafsız izleyici ortaklaşa değerlerin temsilcisidir." (Bruno, 2001:81). Smith'e göre tarafsız seyirci aynı zamanda temkinli olanı onaylayacaktır. Temkin diğerinin çıkarını da söz konusu yapar. Çünkü insanseverlik (bienveillance), başkasını düşünme, bundan başka bir şey değildir.

Böylece Smith'te ben sevgisi sevilme ve onaylanmak arzusu ile dengelenmektedir. Stoacılığı ve Hristiyanlığı kapsayan Smithyen yaklaşımda bunlardan ötede bir şey vardır. Karşı tarafın gözünde değer kazanmak karşı tarafın mutluluğunu paylaşmak ve onunla bütünleşmek vardır.

Smithyen sempatiyi bu durumda kendi beninin bilincinde olan ama diğerinin farklılığının

da bilincinde olan bunların katmanlarından oluşan bir bütün olarak görebiliriz.

Bununla birlikte, karşı tarafın onayını almayı, toplumun değer yargılarını benimsemek anlamında ele almamak gerekir. Smithyen onaylanma isteği, pratik ahlak kurallarından ideal kurallara geçmeyi önerir. Bu da Smith'in moral felsefeye yaptığı özgün bir katkıdır. Pratikten ideale geçmek Smith'in hukuk felsefesinin de özünü oluşturur.

III.2- İktisadi gelişme dinamiği olarak öz çıkar

"Sermayenin büyümesinin asıl nedeni, sanayi değil tasarruftur." Smith

"Her yaratık (ve insan) doğumundan itibaren, kendinden sorumlu bir bütün olarak varlığını muhafazaya ve bunu sağlamaya dönük tüm eylemleri benimsemeye dönüktür. Yok olma fikrinden ve buna dönük tüm eylemlerden nefret eder."

Chrispe

Smith "Ulusların Zenginliği"nde büyük projesinin bir kısmını gerçekleştirmeye girişmiştir. Birey bu yapıtta özellikle bir yanı ile ama mutlaka diğer yaşantıları ile bağlantılandırılarak algılanacaktır. "Ahlaki Duygular"da mübadele sürecindeki birey birkaç istisna dışında yer almaz iken; ekonomi politikte özellikle mübadelede bulunan kişidir. İktisadi yaşamın bizzat pratiğinde yer alır.

Üretim mübadele, iş bölümü sürecinde var olarak kendini devam ettirme uğraşı içindedir.

Birey "Ahlaki Duygular"da sempati etrafında örülürken, butünlük ve sistematiklik amacındaki Smith "Ulusların Zenginliği"nde bireyi yine bildiğince az ilkedan hareket ederek inceleyecektir. "Ulusların Zenginliği"nin süreci "Ahlaki Duygular"dan farklı değildir. Ama bu kez sempati değil emeğin sosyal ayrışması ve mübadele kurgununun aslı unsurları olacaktır.

Bununla birlikte altının çizilmesi gereken öz sevginin (self-love) karşıt gibi görünen kriterlerin ortak paydasını oluşturduğudur.

"Ahlaki Duygular"daki genel insan mutluluğu arayışı "Ulusların Zenginliği"nde somutlaşmıştır; Bireyin temel amacı durumunu iyileştirmektir. Durumu iyileştirmenin en kolayca anlaşılabilir yolu da zenginleşmektir. Zenginleşmek bir amaç olunca doğal olarak onu elde edecek araçla da donatılmıştır insan. Çünkü tannısal düzen veya doğanın iktisadi düzeni bireyi bir amacı takip etmek için gerekli olan araçlarla da donatmıştır. Diğer bir deyişle bu nitelikler bireyde güdüsel ve sezgisel (intu-

itionnel) olarak mevcuttur.

Öz çıkar (self-interest) kendiliğinden var olan temel araçtır. Öz çıkar takibi zenginleşmeyi sağlamak için asıldır.

Çıkar Smith için "Ahlaki Duygular"da belirtildiği gibi bir tutkudur. Humeyen deyimle "siddet açısından tutkular arasında en az yoğun olanıdır." (Hume, 1985:76). Fakat bununla birlikte en süreli olanıdır. Bir ömür boyu insana egemen olan bu tutku, diğerlerine göre en güçlüsü olduğundan değil, en süreli olduğu ve insan doğasının ortak bir paydası olduğundan Smith onu eylemin ve öncelikle iktisadi eylemin temel unsuru olarak düşünür.

Çıkar bilimcinin kuramında bir parametre işlevi görecektir.

Fayda sağlama peşindeki birey güzelin ve estetizmin kaynağını bulma peşindedir. "Ahlaki Duygular"da mükemmele, öyle ise sisteme, öyle ise tannısal düzene olan hayranlık bireyin bizzat kendisini toplum gözünde de bu niteliklere sahip bir obje olarak görünme ihtirasını kamçılar." (Bruno, 2001:64).

Diğer yandan birey kendisine de hayran kalınsın isteyecektir. Beğeni ve takdir toplamak isteyecektir. Çıkar motifli eylem veya bir tür fayda bu işlevi yerine getirebilecektir.

Bu durumda çıkar asıl olarak maddi boyutlara sahip olsa bile temel amacı diğerinin gözünde seçkinleşmektir. Diğer bir deyişle imrenilmektir. Hayran kalınmaktır. Bu da bilindiği gibi önce sempati oluşturmaktan geçmektedir.

Durumunu iyileştirme, diğer bir deyişle zenginleşme amacındaki bireyin aslında uzun vadedeki amacı takdir edilmektir. "Ahlaki Duygular"daki "tarafsız seyirci" nin onayını almaktır.

"Modern toplumların ekonomik ilkelerinin sistematizasyonu oluşturma çabasındaki Smith bu yapının ve unsurlarının hem evrensel olduğunu hem de insan tabiatının ayrılmaz bir parçası olduğunu anlattığını düşünerek aslında ekonomisini bir antropoloji üzerine dayandırmıştır." (Marouby, 2004:145). Mübadele güdüsü çıkarla birlikte iktisadi eylemin temel motifi olarak düşünülecektir.

"İş bölümü, herhangi bir insan politikasının sonucu değildir, bu insana ait doğal bir eğilimin sonucudur. Mübadele etmek böyle bir güdüsel eğilimdir." (Smith, 2000:24).

"İşbölümü, refah amaçlayan insani bir bilgelliğin sonucu değildir. Bu yavaş ilerleyen insan doğasına ait bir eğilimin gerekli sonucudur. Hareket noktasında da bir fayda sağlamak yoktur." (Smith, 2000:20) derken Smith bir yandan

mübadeleyi antropolojik bir veri olarak alır bir yandan da iktisadi ve toplumsal gelişmenin temel dinamiklerinin tespitinde Benthamyen anlamda faydacılıktan ve neoklasik anlamda rasyonaliteden ayrılır;

"Uygar bir toplumda her kişinin ortaklaşa davranma zorunluluğu vardır. Diğer bütün hayvanların tersine insan diğerlerinin yardımına her zaman muhtaçtır." (Smith, 2000:20).

Smith'in insan doğasına bağladığı mübadele eğilimi ve öz çıkar takibi diğer insanlarla ilişki kurmak zorunluluğu ile bütünleştiğinde bireyin davranışı dengelenmektedir.

"Bana istediğimi ver, bende sana istediğini vereyim." derken Smith karşılıklı bağımlılığın bir zorunluluk olarak tüm türler içinde yalnız insana özgü olduğunu ileri sürmektedir. (Prévost, 2000:18). Diğer yandan da "tek tek herkese böyle bir öneri götürme olanağı olmayan bireyler işbölümüne gitmeyi toplumsal açıdan avantajlı görecektir." (Barrère, 1976:132). Bunun için etkin bir toplumsal organizasyona gereksinim vardır. Doğal olarak bu bir iktisadi organizasyon niteliği taşıyacaktır.

Bu durumda iş bölümü mübadele yolu ile ötekine ulaşmanın bir sonucu olacaktır.

Diğer açıdan tarihsel kontekst içinde iş bölümü toplumsal dönüşümlerin hareket noktası da olmuştur. Tarımsal dönemin, sanayi döneminin dinamiğini oluşturmuştur.

Bu durumda genelde tutkuların özde çıkar arayışının oluşturduğu mübadele eğilimi iktisadi gelişmeyi körükleyecektir. Çünkü Smith'e göre gelişmenin çok basit bir prensibi vardır; iş bölümü ve sonucu olarak sermayenin değişik alanlarda kullanımı iktisadi kalkınmanın dinamiğini oluşturur.

Diğer yandan çıkar arayışı (self-interest) daha temel bir olgunun, sempatinin bir alt ögesidir. Sempati bu durumda öz sevginin (self-love)in karşısı değildir;

"Yemeğimizi kasabın insanseverliliğinden bekleyemeyiz. Onların kendi çıkarlarına gösterdikleri dikkatten bekleriz. Onların insancılığına değil öz sevgilerine (self-love) sesleniriz." (Smith, 2000:20) derken Smith iş bölümü ilkesinin iktisadi yaşama yansıyan faydasını öz çıkara bağlamaktadır." (Raphael, 1985:49).

Görüldüğü gibi işbölümü ilkesi Smith'te, ileri sürüldüğünün aksine bireylerin egoizmi ile değil öz çıkarla ve dolayısı ile öz sevgi (self-love) ile birlikte mevcuttur. İktisadi aktivite de bu durumda öz sevgiye dayandırılmaktadır. Çıkar böylece mübadele eğilimi ile dengelenmiştir. Karşılıklı bağımlılığın var olduğu bu organizasyonda öz çıkar (self-interest) arayışı bireyi

egosundan çıkaracaktır. Çıkar da toplumsallaşmış olacaktır. İktisadi aktivitenin temel motifi de öz çıkar yolu ile sempati arayışı olacaktır.

Dikkat edilirse Smith yukarıya alıntısını yaptığımız ünlü satırlarda öz sevgi (self-love, amour de soi) ile insanseverliği (bienveillance) karşılıklı olarak koymaktadır. Öz sevgi (self-love) ile sempatinin karşılıklı getirilmeleri söz konusu değildir. Öz sevgi (self-love) Smith için sempatinin karşısı değil bir modalitesidir yalnızca.

Bireysel çıkar temel eylem motifiymiş gibi görünse de "Ahlaki Duygular"a dikkatli bakıldığında asıl olan sempatidir ve bu organizasyonda piyasa veya sempati temel işlevi görecektir.

Bireysel olarak zengin olma isteğini sempati olgusuna ve tarafsız seyircinin onaylaması isteğine bağlayan Smith bu motifin ulusların zenginleşmesi için de geçerli olduğunu savunur. (Smith, 2005:181). Uluslar da güç ve değer kazanma motifi ile hareket ederler. Bu durumda temel motif olan sempati, toplumsal planda da işlevseldir. Bu tutku aynı zamanda tarihsel dönüşümlerin de açıklayıcısıdır.

"Kişisel tutkularımız bizi öz çıkarımızın götüremeyeceği yerlere götürür; Örneğin feodal dönem Avrupa'sındaki kapitalist gelişme lojiğine karşı olan toprak sahiplerinin ortadan kalkmasını sağlayan lüks sevgisi ve aylaklık olmuştur. Ancak bu sayede iktisadi gelişmenin doğal gidişine uygun yeni bir sınıf ortaya çıkabilmiştir. Kamusal mutluluk açısından böylesine önemli bir devrim, insanlığın refahını düşünmekten çok ayrı iki sınıfın karşılıklı davranışları ve etkileşimleri ile mümkün olmuştur." (Smith,2002:58).

Smith açıkça iktisadi refah isteğinin başka ve daha temel bir isteğin görüntüsü olarak belirlediğini ileri sürmektedir.

Diğer yandan eylemlerimizin sonuçları hakkında önceden bilgili olmadığımızı göre doğanın bize verdiği amaçları uzun vadede bilinçsizce gerçekleştirdiğimiz ifade edilmektedir.

Durumunu iyileştirme peşindeki birey –ve uluslar- belli bir aşamadan sonra aslında gösteriş (vanité) arayışında olacaktır.

"Amacımız gösteriştir (vanité). Refah veya zevk değildir." (Smith, 1976:48)

Böylece bireyin maddi durumunu iyileştirme amacı bir bütün olarak ele alındığında uzun vadede gösteriş (vanité) yolu ile sempati oluşturma ve onaylanma isteğine denk düşmektedir. Tarafsız seyircinin, bu durumda toplumun onayının (approbation) alınması isteği asıl ve görünmez amaçtır.

Öz sevgi (self-love) tanrısal estetizme hayranlığın mikro ölçekteki bir yansımasıdır. Birey zenginliği yolu ile aslında beğeni kazanmak istemektedir. Estetizme, sistemin estetizmine duyduğu hayranlığın kaçınılmaz sonucudur bu arzusu.

Öz sevgi (self-love) "Ulusların Zenginliği"nde de "Ahlaki Duygular"da da insan doğasına ait ortak bir paydadır ve artık öz çıkarın gerçekleştirilmesi eylem nedeninde ikinci bir ağırlığa sahiptir.

"Başkaları ile olan iletişimimiz zenginlik, iktidar hepsi gösteriş yolu ile olmaktadır. Bu da çıkar motifini çoktan aşar." (Mathiot, 1990:24).

Öte yandan zenginleşme isteğini önce temelde gösterişe bağlayan Smith için, bireyin öz çıkar takibi sermaye birikiminin de temel dinamiğidir.

Sermayeyi tasarrufa bağlayan Smith için bu, anın verdiği zevkin ertelenmesi veya sınırlandırılmasıdır. Şimdinin sınırlandırılması iktisadi büyümeyi getirecektir.

Durumunu iyileştirmek için çıkar arayışı peşinde olan birey diğer yandan sermaye birikimini sağlayacaktır.

"Sermaye tasarrufla artar ve temkinsiz (imprudent) veya savurgan davranışla azalır." (Smith, 2000:349).

Smith bireyin erdemlerini sıraladığı "Ahlaki Duygular"da çıkar tatmini peşindeki bireyin kendini sınırlayabilmesini bir erdem olarak kabul eder. Muhtemelen stoacılığın etkisindeki Smith için bu da zorla ve dış müdahale ile gerçekleştirilmeyecektir. Diğerlerinin sempatisini kazanmak isteyen süje uzun vadeli çıkarın asıl olduğunu ve durumunu iyileştireceğini kabul edecek ve kendini sınırladığı için tarafsız seyircinin onayını alacaktır. Çünkü "*tarafsız seyirci temkini ve uzun vadeli çıkarı tercih eder.*" (Smith, 1976:71) ve böylece iktisadi aktiviteyi onaylar; şimdiki öz sevgi (self-love) temkinsizdir ve şiddet içerir, yarına ertelenmiş olanı ise temkinin simgesidir. Pasifizm ögesidir, iktisadi etkinlik sağlayıcıdır.

"*Tüm insanlar doğal olarak ölçülü harcamaya eğilimlidirler ve sanayiye olumlu bakarlar. Aslında tüm bunların amacı zenginlik sağlamaktır.*" (Smith, 1976:264).

Bir anlamda Smith La Bruyère'den sonra harcamayı öven bir aristokratla, tutumlu bir girişimcinin niteliklerini tasvir etmektedir.

Tasarrufu öven girişimci ile gösteriş isteği temkinde buluşacaktır. Smith için çıkarını kolaylayan tüccar temkinli olmalıdır. Öyle ise kuramsal olarak şiddete başvurmazdır.

Mücadele kuramsal olarak bu durumda

pasifizmi getirecektir. Fakat kuşkusuz bu kendiliğinden olmayacaktır her zaman.

Böylece Smith "Ulusların Zenginliği"nde gelişmeyi "Ahlaki Duygular"da sıraladığı kimi erdem niteliklerine bağlar. Tasarruflu olmak, kendini sınırlamak ve temkin iktisadi gelişmenin gerekli insani niteliklerini oluşturur. Ama bunlar aynı zamanda kişisel çıkarı da gerçekleştirir ve bireyin durumunu iyileştirir.

Kendine hakimiyet bir anlamda toplumsal denetimle sağlanmıştır. Durumunu iyileştirmek isteyen, zenginleşmek isteyen birey artık belli bir düzeyden sonra –bilincinde olmadan da olsa- maddi tatminin ötesinde bir mutluluk arayacaktır. Sosyal olarak başka bir statüye geçmek isteyecektir. Çünkü gösteriş onun temel dürtüsüdür. Birey zenginliği yolu ile diğerinin gözündeki anlamını onaylamak isteyecektir.

"Sempati bağı oluşturma eğiliminde olduğumuz için zenginliğimizi göstermek isteriz. Fark edilmek sempati yolu ile onaylanmak, değerli bulunmak, bunlar bizim zengin olmaktan beklediğimiz avantajlardır. Bizi asıl ilgilendiren, zenginlikten çok övülmektir." (Smith, 1976:56).

Artık söz konusu gösteriş (vanité) tutkusu da olumlu bir işlev kazanmıştır.

"İnsan soyu üzüntüsünden çok sevinci ile sempati oluşturmaya eğilimlidir. Bundan dolayı yoksulluktan kaçıp, zenginlik peşinde oluruz. Öyle ise durumumuzu iyileştirmek olarak adlandırdığımız bu büyük amaçtan asıl beklediğimiz; fark edilmek, saygı görmek, sempati oluşturmak, onaylanmaktır. Bizi asıl ilgilendiren refah veya zevkten çok gösteriştir. Gösteriş de ilgi ve onay odağı olduğumuz inancına dayanır." (Smith, 1976:92).

Yıllar önce yazdığı "cours de rhétorique et belles lettres"de iktisadi tutkularımız başka bir tutkunun egemenliğindedir. Bunlar, kendini göstermek dikkat çekmek ve onaylanmak isteğidir diyen Smith tüm yapıtlarında genel olarak bütünselliği sağlamıştır.

Aynı anda moral felsefeci Smith için çıkar, ancak başkalarının çıkarını sağladığı için önemlidir. Çıkar bu anlamda kendisi için toplumsallığa geçiş ve beni aşma sürecidir. Çıkar toplumsallıkla çelişmez tam tersine benden ötekine geçiş sağlar.

Gösterişe -ister istemez- ve hatta zorunlu olarak olumlu bakan moralist Smith bir anlamda metafizikle bilimin sınırında kalmaktadır. Diğer yandan iktisadi gelişmenin dinamiklerini basit ve az sayıda prensiple açıklayarak sosyal bilimlerin Newtonu olabildiğini ileri sürecektir.

IV-sonuç

1) Smith "Ulusların Zenginliği" ile kapsamlı projesinin önemli bir kısmını gerçekleştirmiştir. İnsan ve toplum doğasının sistematiğini olabildiğince az sayıda prensiple açıklamıştır. Bunu bir iktisatçı kimliğiyle değil bir insan bilimci, bir moral felsefeci olarak yapmıştır.

"Ahlaki Duygular"ının aradan otuz yıl geçtikten sonra yapılan altıncı baskısına yazdığı önsözde tüm ulusların yasalarda bulunması gereken bir prensipler sistemi oluşturma amacını gerçekleştirdiğini söyleyen Smith bunun ortaya koyduğu insan ve toplum yapısı ile uyum halinde olduğu savını da böylece yenilemiş, ileri sürülen aksine "Ahlaki Duygular"a da bir anlamda tekrar sahip çıkmıştır. Zaten birçok yazara ve örneğin Raphaelin Samuel Romilly den yaptığı alıntıya göre "Ahlaki Duygular" Smith için her zaman *başyapıt niteliğinde olmuştur.*" (Raphael, 1985:49).

"Ulusların Zenginliği"nin yayımlanmasından sonra yapılan son baskıya yazılan bu önsöz Smith'in temel bakışında herhangi bir değişiklik olmadığını ve bu anlamda genel olarak bütünselliğinin (unicité) kanıtıdır. Kuşkusuz kimi yeni yönelimleri olmuş ama projesi en azından kendi içinde tutarlılığını korumuştur. "Smith'in fikir değiştirip "Ahlaki Duygular"dan sonra Mandeville'ye bir teze geçmesi pek düşünülemez." (Audard Vol I, 1999:47).

"Ahlaki Duygular"da altı çizilen "türün kendini korumasının ve yeni baştan üretmesinin doğanın asıl amacı olduğu" ve insanın bu amaca yönelik temel güdülerle donatılmış olduğu tezi (Smith, 1976:89). "Ulusların Zenginliği"nde savunulananı aynıdır.

"Sorun "Das Adam Smith" probleminde sempati ile insanseverliğin (bienveillance) karıştırılmasında yatmaktadır." (Caillé, Lazeri, Senellart, 2001:28).

"Ahlaki Duygular"da aslında, iktisatçı Smith'in temel pozisyonu önceden onaylanır. Sempatinin moral üzerine yapılmış problematiği Benthamın dar anlamada yorumlanmış utilitarizmi ve Hobbes'un Leviathanı ile rekabete girecektir." (Barrère, 1976:125).

Yukarıda belirten amacı daha geniş bir perspektif içinde ele aldığımızda insan mutluluğunun sağlanmasının temel arayış olduğu görülmektedir.

"Toplumdaki tüm kurumlar sadece kendilerine bağlı olan insanların mutluluğunu sağlamaları ile orantılı olarak değerlendirilir. Bu onların tek faydaları ve tek amaçlarıdır." (Smith, 1976:83) diyen Smith'in teizmi de bu

aşamada kimi zaman bütün içinde çelişkili dursa da önem kazanır.

İnsan ve toplum yorumunda doğal hukuk (droit naturel) görüşünden ve Benthamyen anlamda utilitarizmden de ayrılan Smith için teizm de tanrının mutluluk amacının belki de tanrının utilitarizminin kavranmasının bilimsel sürecidir. Bununla birlikte taşıdığı tüm ağırlığa rağmen Smith'in projesini sert bir teizm yorumuna indirgememek gerekir. İnsan ve/veya filozof da teizmin oluşumunda etkili olduğuna göre Smith'in bilimsel analizinde tanrısal düzen açıklayıcı unsurlardan biridir sadece.

Teizmle doğal düzen arasındaki uyum, ayrıca toplumsal sistemle uyumuna taşınmak istenmiştir. İlk bakıştaki çelişki filozofun tanrısal iradeyi insan soyu mutluluğu amacı ile biçimlendirmesine dayanarak giderilmeye çalışılmıştır.

Metafizik kurgu bilimsel tahlille kimi zaman iç içe geçmiştir ve ayrışmanın yapılabilmesi çok mümkün görünmemektedir.

Bununla birlikte eylemin tasarlanmış sonucu ile kısa vadede beklenmeyen sonuçlarının ancak uzun vadede "tanrısal bir düzen" içinde gerçekleşeceğini "Ahlaki Duygular"da ifade eden Smith buradan yola çıkarak bu yarı metafizik kurguyu ekonomik düzeye taşımıştır.

Mutluluğun iktisadi plandaki gerçekleşmesi ise genel refahı sağlayacak olan iş bölümü ile yaşama geçirilecektir.

Mübadele ve sonucu olan iş bölümü, öz çıkarın savunulması ile birlikte iktisadi gelişmeyi sağlayacaktır. Zenginleşme peşindeki bireyin doğasının "Ahlaki Duygular"daki "sempati" kavramı üzerine oturtulan bireyle bir çelişkisi yoktur. Sempati oluşturma ile zenginleşme amacı arasındaki uyum tamdır. İnsanseverlikle (bienveillance) öz çıkar arasındaki uyumsuzluk Smith'in temel tezi değildir.

"Ben"den yola çıkan Smith "öteki"ne aynı doku içinde ulaşma çabasıdadır. Bu süreçte bireyin asıl yargılayıcısı tarafsız seyirci kılığındaki toplumdur. Ama aynı zamanda tarafsız seyirci bireyin kendisidir de. Birey Dupuy'un deyişi ile "ben ile sen, ben ile öteki arasında gidip gelir." (Dupuy, 1992:31).

Bir yandan insanın pre-modern döneminin Rousseau'ca övülen kendine yeterliliği, kendine dönüklüğü (amour da soi) aşılır bir yandan da ben ile toplum arasında köprü kurulur. Self-Love karşıtların ortak paydası olmuştur veya tanrı öyle istemiştir. İstenilen çıkarım yapılabilir.

Bununla birlikte Smith, belirtildiği gibi ekonomisini bir antropolojiye dayandırmıştır. Buna zorunlu olmuştur. Sistematiği ve Newtoncu anlamda evrenselliği bu sayede

sağlayabilmiştir. Örneğin apriori olarak mübadelenin iktisadi eylemin temel güdüsü olduğunu belirtmiştir. Bu yanı ile eleştirilebilecek olan Smithyen anlayışta işbölümü, öyle ise ekonomi, diğer bir anlatımla piyasa ötekine ulaşmanın bir yolu olur.

"Ahlaki Duygular"daki sempati "Ulusların Zenginliği"nde bir anlamda yerini piyasaya bırakmıştır. "Piyasa, insanların aslında eskiden farklı olarak sosyal bağ oluşturdukları bir mekandır." (Thévenot, 1991:7).

Bireyler öz çıkarlarını gerçekleştirmek için ama bu yolla aslında sempati oluşturmak için ender -kit- malları sahiplenme çabasına gireceklerdir.

Diğer bir anlatımla bireyleri bu dünyadan egoistçe yararlanmaya iten nedenlerle onları diğerleri ile ilişkilerinde kullandıkları anlatım şekilleri arasındaki ilişki kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki ilişkinin aynıdır. Piyasa var olma arzusu ile karşısındakini tanıma zorunluluğunun çakıştığı yerdır. Sempati bir mekan olarak düşünülürse piyasa ile aynı işlevi görür.

"Bu durumda "Ahlaki Duygular"ın moral bireyi ile "Ulusların Zenginliği"nin iktisadi bireyi arasında tam bir geçişlilik vardır. Çelişki yoktur." (Béraud, 1992:34).

Sempati oluşturmak diğer bir deyişle fark edilmek Smith'in bireyinin asıl amacıdır.

"Ulusların Zenginliği"nde bireysel ve toplumsal zenginlik iş bölümü ile buyürken "Ahlaki Duygular"da mutluluk da sempati ile buyüyecektir.

Sonuçta Smith'in yapıtlarında bütünlüğün (unicité) sağlandığı gösterilmeye çalışılmıştır. Düşünürün sistemin mükemmelliğine hayranlığı kendisini toplumsal düzenin de benzer bir kurguya sahip olabileceği düşüncesine ve inancına götürmüştür. Bu durumda sisteme etkin müdahaleye olumsuz bakması kaçınılmazdır. Fakat eğer sistem dışardan bozucu etkilere maruz kalırsa sistem kendisi koruyacaktır. Eğer kendi deyişi ile "iştahı doymak bilmeyen ticaret kesimi" sistemin işleyişini aksatırsa devlet sistemi koruyacaktır. Ekonomi politik ancak o zaman politik ekonomi olabilecektir.

"Ahlaki Duygular"daki insan sevgisi mübadele güdüsü ile davranan insan davranışlarından daha yüksek düzeydedir. Smith "Ulusların Zenginliği"nde de bunun tersini ileri sürmez. Toplumun kendini yeniden üretebilmesi için (esas amaç) ve mutluluğu için mübadelenin ve iş bölümünün kaçınılmaz olduğunu düşünür. Bu yolla özgürlüğü sağlanacak kişinin tek bir güce tek yönlü bağımlılığı ortadan kalkacaktır. Karşılıklı

bağımlılık (interdependance) kendini aşan birey için, mutluluğunun temel koşullarından birini sağlayacaktır.

"Diğer yandan Smith'in yapıtının bütünselliği içinde bireyin ve bireyciliğinin epistemolojik bir değeri vardır." (Mathiot, 1990:114). Moral felsefesindeki metodoloji ile "Ulusların Zenginliği"ndeki metodolojisi çelişkili değildir. Moral bireyi iktisadi ajanı ile çelişmez. İlk bakışta yadsınamayacak olan gerilime rağmen çelişmez.

İktisadi birey (kimi istisnalarla birlikte) genel olarak deney öncesi var olan ve salt iktisadi çıkarını gerçekleştiren bir birey olmaktan çok "Ahlaki duygu"lar daki örgüde davranan muhatap olduğu eyleme göre tepki gösteren bir yapıdadır. İktisadi bireyin davranışları moral bireyin davranışları ile bu anlamda genel olarak benzerlik gösterir. O fiyatların aktörü, gelirlerin de süjesidir. Bir yanı ile mübadelede bulunan kişidir, diğer yanı ile üreticidir. "Ulusların Zenginliği"ndeki toplumsallaşmış etki tepki içindeki birey "Ahlaki Duygular"ın bireyinin aynıdır.

Sonuçta Smithyen endividüalizm bireyle sosyalin çakışması olarak değerlendirilebilir. Bu durumda, "Smithyen bakışta mikro ekonomiye yer olmayacaktır." (Mathiot, 1990:47).

2- Bir kez Smithyen bütünlük kavranabildikten sonra kaçınılmaz olarak yapılması gereken bir çıkarım vardır. Smith'in iktisadi antropolojisi eleştirilebilir. Fakat varılan sonuçtan bağımsız olarak ve yarına dönük olarak şunlar önerilebilir; Eğer temel motivasyonlar Smith'in dediği gibi belli bir ihtiyaç düzeyi aşıldıktan sonra bireyin asıl amacı kendini diğerine onaylatma, diğerinin gözünde saygınlık kazanma toplumsal değer kazanma ise, diğer bir deyişle sevilme ve onaylanma ise iktisadi büyümenin niceliğinden çok niteliğini düşünmemiz gerekecektir.

Tasarruf, sermaye birikimi, büyüme oranı gibi iktisadi kavramların içeriği bu kez bir moral felsefeci gözü ile yeni baştan ele alınmayı beklemektedir.

dip notlar

1 Hirschman (Les passions et les intérêts) ve Dumont (L'homme aquais) Smith'i tüm tutkulan çıkara indirmekle eleştirmişlerdir.

2 Fransızca amour de soi ve amour propre Rousseau'cu anlamda bireyin presosyal ve sosyalleşmiş dönemlerde kendine duyduğu sevgiye verilen addır. Türkcede bu karşılıkları bulamadığım için genel olarak İngilizce, Türkçe karşılık olarak da genelde kendine sevgi veya öz sevgi kullanılarak self-love demeyi gerektiğinde de Fransızca kelimeleri vermeyi uygun buldum.

Smith,
ekonomisini
bir
antropolojiye
dayandırmıştır.

kaynakça

- Aequalis, H. (1985), Louis Dumont, Ed Gallimard, Paris
- Aristote, (1992), *Ethique à Nicomaque*, Librairie Générale Française, Paris
- Audard, C. (coordoné par) (1999), *Anthologie historique de l'utilitarisme*, 3 volumes Ed PUF, Paris
- Barré, A. (1976), *Histoire de la pensée économique et analyse contemporaine*, Ed Montchrestien, Paris
- Béraud, A. (1992), "La contribution fondatrice, Origine et développement de la pensée économique et Adam Smith", *Nouvelle histoire de la pensée économique*, Tome I, Ed La découverte, Paris
- Biziou, M. (2002), "Le concept d'utilité chez Adam Smith", *Kairos, Presses Universitaires du mirail*
- Biziou, M. (2005), *Adam Smith et l'origine du libéralisme*, Ed PUF, Paris
- Blaug, M. (1996), *La Pensée économique*, 5 édition, Ed Economica, Paris
- Bréhier, E. (2004), *Histoire de la philosophie*, Ed PUF, Paris
- Bruno, A. (2001), *Adam Smith*, Ed eclipses, Paris
- Caillé, A. Lazeri, C. Senellart, M. (2001), *Histoire raisonnée de la philosophie morale et politique*, Ed La Découverte, Paris
- Deleule, D. (1997), "Adam Smith et la difficulté surmontée", *Essais esthétiques*, Ed Vrin, Paris
- Deleuze, G. (2005), *Empirisme et subjectivité*, Ed PUF, Paris
- Dermange, F. (2003), *Le Dieu du marché : Ethique, économie et théologie dans l'oeuvre d'Adam Smith*, Labor et Fides, Genève
- Dupuy, J.P. (1992), *Le sacrifice et l'envie*, Ed Calmann-Lévy, Paris
- Brugère, F. Le Blanc, G. (2002), *Passions et intérêts Lecture du capitalisme selon Hirschman* Kairos, Presses Universitaires du mirail
- Fitzgibbons, A. (1995), *Adam Smith's System of Liberty, Wealth and Virtue*, Clarendon Press, Oxford
- Haakonsen, K. (1981), *L'art du législateur*, Ed PUF, Paris
- Hirschman, A.O. (1980), *Les passions et les intérêts*, Ed PUF, Paris
- Hume, D. (1985), *Enquête sur l'entendement humain*, Ed Flammarion, Paris
- Jaffro, L. (Coordonné par) (2000), *Le sens moral. Une histoire de la philosophie morale de Locke à Kant*, Ed PUF, Paris
- Jaulin, A. (2002), "Le spectateur impartial : un stoïcien moderne?", *Kairos, Presses Universitaires du mirail*
- Perrot, J.C (1992), *Une histoire intellectuelle de l'économie politique*, Ed. De l'école des hautes études Ed Sciences sociales, Paris
- Larrère, C. (2002), "Adam Smith et Jean-Jacques Rousseau: Sympathie et pitié", *Kairos, Presses Universitaires du mirail*
- MacIntyre, A. (1993), *Quelle justice? Quelle rationalité?*, Ed PUF, Paris
- Marouby, C. (2004), *L'Économie de la nature*, Ed du Seuil, Paris
- Mathiot, J. (1990), *Adam Smith philosophie et économie*, Ed PUF, Paris
- Michéa, J.C. (2002), *Impasse Adam Smith*, Ed Climats, Paris
- Pichet, E. (2003), *Adam Smith, le père de l'économie*, Les Ed du siècle, Paris
- Prévoist, B. (2000), "Adam Smith: Vers la fin d'un malentendu", *Eco politique* No:9, Paris
- Raphael, D.D. (1985), *Adam Smith*, Oxford University Press, New York
- Rawls, J. (2002), *Leçons sur l'histoire de la philosophie morale*, Ed La Découverte, Paris
- Ricoeur, P. (1990), *Soi-même comme un autre*, Ed du Seuil, Paris
- Rousseau, J.J. (1992), *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Livre de Poche, Paris
- Sarfati, M. (2005), "Rasyonallite ve Neoklasik Kuram", *Ekonomik Yaklaşım Sayı 57*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Smith, A. (1976), *Théorie des sentiments moraux*, Ed PUF, Paris
- Smith, A. (2000), *Recherche sur la nature et les causes de la richesse des nations*, Livre I et II, Ed Economica, Paris
- Smith, A. (2002), *Recherche sur la nature et les causes de la richesse des nations*, Livre III et IV, Ed Economica, Paris
- Smith, A. (2005), *Recherche sur la nature et les causes de la richesse des nations*, Livre V, Ed Economica, Paris
- Smith, A. (2006), *Essais Philosophiques*, Ed Code, Paris
- Smith, A. (2007), *Milletlerin Zenginliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Spinoza B. (1965), *Éthique-oeuvres II-* Ed Flammarion, Paris
- Thevenot, L. (1993), "Ed La découverte, L'entendement dans la cité marchande selon la Théorie des sentimensts moraux", *Cahiers D'économie Politique*, L'harmattan, Paris
- Wagner, P. (2002), *Les Philosophes et la Science*, Ed Gallimard, Paris
- Waszek, N. (2003), *L'Ecosse des lumières : Hume, Smith, Ferguson*, Ed PUF, Paris

**Smithyen
individüalizm
bireyle
sosyalin
çakışması
olarak
değerlendirile-
bilir.**

keynes'in efektif talep, parasal faiz oranı, ücret ve kar analizi?*

İbrahim Tanyeri**

"Sermayenin marjinal etkinliğinin faiz oranını belirlediğini söylemek yerine, faiz oranının sermayenin marjinal etkinliğini belirlediğini söylemek daha doğru olur." (J.M.Keynes 1937b:123)

"Kar oranının ... üretim sistemi dışında, özellikle parasal faiz oranı tarafından, belirlendiği kabul edilebilir." (P. Sraffa 1960:33)

"Keynes bölüşümü öncelikle ... parasal faiz oranı olarak ele almıştır". (J. Kregel 1989: 42)

giriş

Keynes'in gelir ve istihdam analizinde efektif talep veya toplam harcamalar; üretim, gelir ve istihdam düzeyini belirleyen temel değişkendir. (Keynes 1936: 23-32 ve 245-254; Pasinetti 1974: 41-45) Keynes'in analizi finans sektörünün geliştiği, kaydi paranın, kredi kullanımının ve borç senetlerinin yaygın bir biçimde kullanıldığı parasal bir ekonomi için geliştirilmiş bir analizdir. Bu tür ekonomilerde efektif talebin, genel olarak, toplam üretimin tamamını satın alacak kadar büyük olmayacağını belirten Keynes, efektif talep yetersizliğinin gelir ve istihdam düzeyinin tam istihdam düzeyinin altında olmasına yol açacağını ortaya koyar.

Efektif talep, esas olarak yatırım ve tüketim harcamalarının oluşur. Tüketim harcamalarını belirleyen temel değişkenler esas olarak tüketim eğilimi ve gelir düzeyi iken, yatırım harcamaları esas olarak gelir düzeyinden bağımsız bir biçimde belirlenir. (Keynes 1936: 28-32; Pasinetti 1974: 42; Davidson 2002: 21-25) Bu nedenle efektif talebin değişmesinde rol oynayan en önemli bağımsız ve dışsal değişkenin yatırım harcamaları olduğunu söyleyebiliriz. Yatırım harcamalarını belirleyen temel değişkenler ise; parasal faiz oranı, yatırımlardan beklenen kar yani sermayenin marjinal etkinliği ve geleceğe ilişkin beklentilerdir. Tüketim harcamalarını belirleyen temel değişkenlerden biri olan tüketim eğiliminin çok kolay değişen bir değişken olmadığı kabul edilir ve geleceğe ilişkin beklentilerin kendini esas olarak parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği üzerinde gösterdiği kabul edilirse; parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin Keynes'in analizinde çok önemli iki bağımsız ve dışsal değişken olduğu söylenebilir. Böyle olunca efektif talebin belirlenmesinde temel bağımsız ve dışsal değişkenler olan

parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin nasıl belirlendiğini çok iyi anlamak gerekir.

Bu makalenin amacı, daha önce Keynes üzerine yazılmış dört makaleden (Tanyeri 1994; Tanyeri 1998; Tanyeri 2003; Tanyeri 2005) faydalanıp bu makalelerde ortaya konan düşünceleri, Keynes'in yazıları ile Keynes üzerine yazılmış bazı yazıları yeniden inceleyip değerlendirerek geliştirmek ve özellikle Keynes'in bölüşüm analizini eleştirel bir biçimde irdelemektir. Bu bağlamda Keynes'in bölüşüm analizinin, neoklasik iktisatçıların marjinal verim teorisinden çok klasik iktisatçıların bölüşüm teorisine daha yakın olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Makalenin birinci bölümü, gelir, istihdam ve fiyatlar genel düzeyinin belirlenmesinde en önemli bağımsız değişken olan efektif talebi belirleyen etkenlerin tartışılmasına ayrılmıştır. İkinci bölümde efektif talep ve yatırım hacminin belirlenmesinde temel öneme sahip dışsal değişkenler olan parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin Keynes'in analizinde oynadıkları önemli rol üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise efektif talebin belirlendiği gelir ve istihdam düzeyi ile fiyatlar genel düzeyinin, reel ücretleri ve gerçekleşen kar nasıl etkilediği irdelenip değerlendirilecektir.

1. efektif talep

Keynes gelir ve istihdam düzeyinin nasıl belirlendiğini çözümlendiği kitabı Genel Teori' de efektif talebi, gelir ve istihdam düzeyini belirleyeni temel değişken olarak kabul eder. Belirli bir istihdam düzeyinde gerçekleştirilen üretimin maliyetini karşılamaya ancak yeten toplam arz fiyatı ve girişimcilerin belirli bir miktar üretimin satışından elde etmeyi umdukları satış hasılatını belirleyen toplam talep fiyatından hareketle oluşturulan toplam arz eğrisi ile toplam talep eğrisinin kesiştikleri noktadaki toplam talebin değerine Keynes efektif talep adını verir. (Keynes 1936 :24-25)

Toplam arz fiyatının üretim maliyetlerini karşılamaya ancak yeteceğini belirten Keynes, üretim maliyetleri içinde yer alan kalemlerin neler olduğunu açıkça belirtmez. Keynes'in gelir ve istihdam analizinin bir kısa dönem analizi olduğu hatırlanırsa ve Keynes'in tam maliyet fiyatlamasına yakın bir fiyat anlayışına sahip olduğu düşüncesi ile¹ üretim maliyetlerinin, en azından üretim miktarına göre değişen maliyetleri, yani

Keynes, Genel Teoride, efektif talebi gelir ve istihdam düzeyini belirleyen temel değişken olarak kabul eder.

* Bu makalenin ilk biçimini okuyup bazı önerilerde bulunan Doç. Dr. Hüseyin Özel'e teşekkür ederim. Bu makalenin kısa bir özeti 1-2 Aralık 2006'da Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin düzenlediği 'Genel Teori'den 70 Yıl Sonra' isimli Sempozyumda sunulmuştur.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

TEK EL'DEN HİZMET

- Uluslararası Taşımacılık
- Dağıtım ve Toplama Hizmetleri
- Antrepo ve Depoculuk Hizmetleri
- Gümrükleme Hizmetleri
- Sigorta Hizmetleri

www.ran.com.tr

RAN GÜMRÜKLEME

GÜMRÜK MÜŞAVİRLİĞİNDE
HIZLI, EKONOMİK VE
GÜVENİLİR HİZMET...

- Transit ticaret
- İthalat - İhracat
- Ata Karne İşlemleri
- Gümrüklerde devir işlemleri
- İhtisas gümrüklerinde itinalı hizmet
- Aktarma hizmetleri
- Antrepo gümrükleme hizmetleri

Osmangazi Mahallesi Fatih Caddesi Yıldız Sokak No.5 Samandıra - Kartal - İSTANBUL
Tel.: (0216) 564 10 00 (pbx) Fax: (0216) 564 10 96

ücret ödemelerini, ara malı ve hammadde maliyetlerini, sabit sermayenin aşınma ve yıpranma maliyetlerini karşılaması gerekir. Öte yandan malın üretilmesine imkan verecek bir fiyatın değişen maliyetlerin üzerinde olması da beklenir. (Keynes 1979: 64; Hicks 1965: 78 ; Akyüz 1977: 111-113) Zira Keynes bir üretim sürecinin, üretilen maldan elde edilmesi umulan satış hasılatının, en azından, üretim yapılmasa idi tasarruf edilecek olan maliyetlere eşit olmadıkça başlatılmayacağını belirtir. (Keynes 1979: 78) Böyle olunca beklenen satış hasılatının değişen maliyetlerden en az parasal faiz oranı kadar fazla olması beklenir.

Malın satışından beklenen hasılat, malın beklenen fiyatı ile satılan miktarının çarpımına eşittir. Üretimi kar maksimizasyonu amacı ile yapan bir işadami, kar maksimizasyonunu sağlamak için marjinal satış hasılatını marjinal maliyetine eşitleyen üretim miktarını üretecektir. Kar maksimizasyonunu sağlayan tek bir üretim miktarı vardır. Her mal için bu şekilde bulunan üretim miktarları, efektif talebin oluşmasına imkan veren üretim miktarları olacaktır. Bu üretim miktarlarına bağlı olarak kısa dönemde bir maldan beklenen satış hasılatının o mala ait toplam değişen maliyeti aşan kısmına Keynes, Mars-hall'ı takip ederek, rant-benzeri adını vermiştir (Keynes 1973a : 422-428; Akyüz 1977: 111-113; Kregel 1987: 101) Bu bağlamda rant-benzerinin firmanın arz fiyatı içinde yer almadığını, efektif talebe göre oluşan fiyat tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. (Akyüz 1977 :113) Keynes kısa dönemde sabit olan sermayenin kazancı olan rant-benzerine, uzun dönemde de göz önüne alarak "sermayenin marjinal etkinliği" adını vermiştir. (Keynes 1936: 141; Tanyeri 1994: 40-44) Genel Teori'nin ilk tas-laklarından birinde efektif talebin "beklenen satış hasılatının, varsayılan analiz döneminin uzunluğuna göre belirlenen değişen maliyetlerden ne kadar fazla olduğuna bağlı olarak" tanımlanabileceğine işaret eden Keynes (Keynes 1979: 80), bu fazla değiştiğinde efektif talebin değişeceğini de belirtmiş ve parasal bir ekonomide efektif talebin değişmesine yol açan temel değişkenin para olduğuna işaret etmiştir. (Keynes 1979 :86; Tanyeri 2005 :46)

Efektif talebin önemli bir unsuru olan yatırım hacmi, parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin birbirine eşit olmasını sağlayan noktaya göre belirlenir. (Keynes 1936 :136-137; Kregel 1987 :102), Yatırım hacmi, efektif talebi etkileyen temel değişkendir ve yatırım hacminin değişmesine göre değişen efektif talep, aynı zamanda kar maksimizasyonunu sağlayan üretim ve gelir düzeyini belirleyen taleptir. Bu bağlamda parasal faiz oranının sermayenin marjinal etkinliği için yol gösterici bir değişken olduğu ve

parasal faiz oranının sermayenin marjinal etkinliğini belirlediği söylenebilir. (Keynes 1937b: 123)

Merkez bankasının uyguladığı ve uygulamak istediği para politikaları ile bankacılık sisteminin kredi verme tercihlerine göre belirlenen para arzı ile hane halkının ve özellikle finansal sermaye sahiplerinin likit kalma arzuları tarafından etkilenen para talebi tarafından belirlenen parasal faiz oranının, kolayca değişebilen bir değişken olduğu kabul edilir. Öte yandan parasal faiz oranının ve sermayenin marjinal etkinliğinin, uzun dönemde mevcut üretim düzeyinin sürdürülmesine ancak yeten bir "doğal" faiz oranına eşit olması, genel olarak, mümkün olmaz. Demek oluyor ki efektif talep toplam üretimin tamamını satın almaya yetecek kadar büyük olmadığı zaman gelir ve istihdam düzeyi tam istihdam düzeyinin altında kalır. Tam istihdam düzeyinin altında oluşan bir gelir ve istihdam düzeyi söz konusu iken parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği "doğal" bir faiz oranı ile "doğal" bir kar oranından farklı olacaktır. (Keynes 1936: 242-244; Milgate 1987:45-46) Böyle olunca efektif talep yetersizliğine bağlı olarak tam istihdam düzeyinin altında kalan bir gelir ve istihdam düzeyinin oluşması, yeni yapılan bir yatırımdan beklenen karlılığı gösteren sermayenin marjinal etkinliğinin ve bu bağlamda ekonomide gerçekleşen karın, "doğal" karın altında kalması anlamına gelir.

Keynes'in efektif talep kavramının Smith'in fiili talebinden (effectual demand) esinlenerek geliştirilmiş bir kavram olduğunu ileri sürmek mümkündür.² Smith'e göre fiili talep, değer analizinin veri parametrelerinden biridir. Fiili talep mal(lar)ın 'doğal' fiyatı, ve dolayısı ile 'doğal' karı, ödenerek satın alınmak istenen miktar(lar) olarak tanımlanır. (Smith 1776 : 55-56) Buna karşılık Keynes'in analizinde efektif talep, gelir ve istihdam analizinin veri bir parametresi değildir ve parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin değişmesine göre değişen bir değişkendir. Parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği ile tüketim eğiliminin değişmesi, tüketim ve yatırım harcamalarının değişmesine yol açacak ve efektif talep değişecektir. Efektif talepte ortaya çıkan değişme gelir ve istihdam düzeyi ile fiyatlar genel düzeyini ve böylece reel ücret ile gerçekleşen karı değiştirecektir. Gerçekleşen kar konusunda Kalecki'nin daha açık bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Zira Kalecki kapitalistlerin ne kadar kar elde edeceklerine ilişkin bir karar almaktan yoksun olduklarını, ancak kapitalistlerin efektif talebi etkileyen tüketim ve yatırım kararlarını almakta serbest olduklarını ve aldıkları bu kararlarla gelir ve istihdam düzeyi yanında, gerçekleşen karı da belirlemekte etkili olduklarını belirtir. (Kalecki

1971:78-79 ; Özel 2004 : 4-5)

Efektif talep yetersizliği ekonomide 'doğal' karın altında kalan bir karın oluşmasına yol açtığı için, girişimcilerin bir yatırımdan elde etmeyi umdukları kar veya sermayenin marjinal etkinliğinin de 'doğal' karın altında olması beklenir. Bu bağlamda Smith'in fiili talebi değer analizinin veri bir parametresi olarak doğal karın gerçekleşmesine imkan veren bir talep düzeyi iken, Keynes'in efektif talebi analizinin veri bir parametresi olmayıp, analiz dışı ve bağımsız değişkenleri olan parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin değişmesine göre değişebilen bir talep düzeyini ifade etmektedir. Demek oluyor ki efektif talep yetersizliği bir yandan tam istihdam gelir düzeyinin altında kalan bir gelir düzeyinin oluşmasına neden oluyor iken, öte yandan ekonomide doğal karın altında kalan bir kar oranının gerçekleşmesine de yol açacaktır. Keynes'in analizinde ortaya çıkması beklenen bu durum, girişimcinin doğal kar oranına eşit bir kar beklentisinden çok, esas olarak, parası ile kazanabileceği alternatif parasal kazançlara göre yani parasal faiz oranına bakarak davranışlarını düzenliyor olmasının bir sonucudur. Bu bağlamda Keynes, girişimcinin yapacağı bir yatırımdan elde etmeyi umduğu kardan çok, parası ile kazanabileceği alternatif parasal kazançlar tarafından yönlendirildiğine işaret etmektedir. (Keynes 1979: 82-83) Keynes bu düşüncesini 1937 yılında Genel Teori'ye yöneltilen eleştirilere cevap veren bir makalede tekrarlamış ve sermayenin marjinal etkinliğinin faiz oranını belirlediğini söylemek yerine faiz oranının sermayenin marjinal etkinliğini belirlediğini söylemenin daha doğru olacağını belirterek (Keynes 1937b:123; Barends 1989:111), para ile kazanılabilecek alternatif kazanç imkanlarının iktisadi faaliyet hacminin belirlenmesindeki önemini altını çizmiştir. Böylece parasal faiz oranının, yatırım hacminin, efektif talebin ve dolayısı ile gelir ve istihdam düzeyinin belirlenmesindeki önemi ısrarla belirtilmiştir.

Keynes'in gelir ve istihdam analizinde, gelir düzeyinin tam istihdam gelir düzeyinin altında kalması, genel olarak efektif talebin ve özellikle yatırım hacminin 'doğal' karın oluşmasına imkan verecek bir efektif talep ve yatırım hacmi kadar büyük olmamasından kaynaklanır. Bu çerçevede Smith'in fiili talep kavramının, tanım gereği ve a priori olarak, 'doğal kar' içerdiğini; somut gerçekten uzaklaşmak istemeyen Keynes'in efektif talep kavramının a posteriori ve gözlemlere dayanan bir kavram olduğu, bu anlamda 'doğal kar' kavramına gerek görmediği (Keynes 1936:243), efektif talebin oluşturacağı gelir düzeyinin 'doğal kâr'ın altında kalan bir kara imkan veren bir kavram olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Keynes'in, Ricardo'nun

kullandığı a priori aksiyomatik yöntem yerine Malthus'un a posteriori yöntemini tercih ettiğini belirtmek gerekir. (Keynes 1963:113; Özel 2004:17) Yatırım hacminin ve dolayısı ile efektif talebin tam istihdam gelir düzeyini oluşturmada yetersiz kalması, esas olarak ekonomide beklentilere göre oluşan sermayenin marjinal etkinliğinin doğal kar oranının altında kalmasının bir sonucu olduğu kabul edilebilir. Böyle bir durumda yatırım hacminin belirlenmesinde önemli bir etken olan piyasa faiz oranının, sermayenin marjinal etkinliğine göre yüksek olduğu ve tam istihdam gelir düzeyini oluşturmada yetersiz kaldığını ileri sürmek mümkündür.

Genel Teori'nin gerisinde yer alan belirli bir vizyona göre geliştirilen efektif talep, genel olarak, üretilen malların tamamını satın almaya yetecek kadar büyük olmayacak ve dolayısı ile ekonomide oluşan gelir ile istihdam düzeyi tam istihdam düzeyine karşı gelen gelir ve istihdam düzeyi olmayacaktır. Zira mali piyasaların geliştiği, kaydi paranın, kredi kullanımının ve borç senetlerinin yaygın bir biçimde kullanıldığı parasal girişimci ekonomileri için geliştirilmiş olan parasal faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliği ve efektif talep gibi kavramlar, tam istihdam geliri yerine tam istihdam düzeyinin altında kalan bir gelir düzeyinin oluşmasına imkan veren ve sürekli olarak dalgalanan bir efektif talep düzeyinin ortaya çıkmasına neden olur. (Keynes 1979 : 80 ve 86 ; Aoki 2001 :936-937)

Efektif talebi belirleyen temel bağımsız değişkenler olan tüketim eğilimi, parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin her birinin geleceğe ilişkin iktisadi, psikolojik ve kurumsal beklentilerden etkilenen bağımsız ve dışsal değişkenler olduğu kabul edilir (Keynes 1936: 245-247; Kregel 1976: 214; Panico 1988: 103 ve 128-133; Alada 2000 : 78-82) Ayrıca bu değişkenlerin her biri diğerlerinde ortaya çıkabilecek değişmelerden de etkilenirler. Ancak bu bağımsız ve dışsal değişkenlerden her biri, birinin değerinin diğerlerinden hareketle bulunamaz olması anlamında bağımsızdırlar. (Keynes 1936:183-184) Tüketim eğiliminin diğerlerine göre daha istikrarlı bir değişken olduğunu kabul edersek, efektif talebi belirleyen esas bağımsız ve dışsal değişkenlerin parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği olduğunu söyleyebiliriz. İkinci bölümde bu iki bağımsız ve dışsal değişkeni, parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğini, belirleyen temel etkenlerin neler olduğu incelenip değerlendirilecektir.

II. parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği

Keynes'in yaptığı analiz, finansal sektörün derinlik kazandığı modern parasal ekonomiler için geliştirilmiş bir analizdir. Bu tür gelişmiş

ekonomilerde paranın üretim ve istihdam düzeyini etkileyecek bir güce sahip önemli bir değişken olduğu Genel Teori'nin önsözünde belirtilmiştir.(Keynes 1936 :vii) Keynes'in analizinde para kadar önemli olan bir başka değişken geleceğe ilişkin beklentilerdir. Geleceğe ilişkin beklentilerde ortaya çıkan değişimler bir yandan para arzı ve talebini etkileyerek piyasa faiz oranını, öte yandan sermayenin marjinal etkinliğini değiştirecek sonuçlar yaratır. Parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin değişmesi, yatırım ve tüketim harcamalarının ve dolayısı ile efektif talebin değişmesine yol açar. Efektif talep değişimleri ise ekonomide istihdam hacmi ile üretim ve gelir düzeyinin değişmesine neden olur. Demek oluyor ki efektif talep analizinde parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği kavramları, Keynes'in analizinin temel analiz aletleridir.

Keynes, parasal bir ekonomide özellikle parasal faiz oranının önemini vurgulamış ve faiz oranının; yatırım harcamaları ile efektif talebi ve dolayısı ile gelir ve istihdam düzeyi gibi reel değişkenleri etkileyen çok önemli bir değişken olduğunu analizinde açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu çerçevede parasal bir ekonominin bir takas ekonomisinden veya paranın reel değişkenleri etkilemediği düşünülen bir reel bir ücret ekonomisinden çok farklı olduğuna önemle işaret edilmiştir.(Keynes 1979 : 66-67) Parasal bir ekonomide paranın önemli bir yere sahip olduğunu, parasal tavır alışların olayların başında ve sonunda nasıl olacağını bilmeden reel değişkenlerin tahmin edilemeyeceğini belirten Keynes, paranın iktisadi kararları ve olayların akışını etkileyen önemli bir faktör olduğunun altını ısrarla çizmiştir.(Keynes 1973a: 408-409) Böyle olunca paranın geçici ve arzı etkiler yaratan bir değişken olmadığı, düzenli ve kalıcı etkilere sahip bir değişken olarak uzun dönem sonuçlarını etkilediği kabul edilmiştir.(Milgate 1982 : 26-27)

Parasal faiz oranı hane halkının ve özellikle finansal sermaye sahiplerinin likit kalma arzularını yani para talebi ile merkez bankası ve bankacılık sisteminin ne ölçüde kredi açmak arzusunda olduğunu gösteren para arzının karşılıklı etkileşimi ile belirlenir.(Keynes 1936:165-174 ve 196-208; Keynes 1937d:217-222) Likidite tercihi para talebini belirleyen temel değişkendir. Hane halkının likit kalma tercihleri ekonominin geleceğine ilişkin beklentilerden önemli oranda etkilendir. Likidite tercihinin kısmen bulanık bir kavram olduğu ve toplumsal gelenek ve uygulamalar ile toplumsal kurumlara bağlı olduğu ileri sürülmektedir.(Keynes 1936 :240) Hane halkının ve özellikle finansal sermaye sahiplerinin likit kalma arzuları, yapılan tasarrufların nasıl muhafaza edileceğini yani hane halkının servetinin

nasıl muhafaza edileceğini belirler. Likidite tercihinin etkileyen en önemli değişkenlerden biri parasal faiz oranıdır. Birikimlerini para olarak tutmak isteyen kişiler her hangi bir faiz kazancı elde edemezlerken, birikimlerini tahvil satın alarak değerlendirenler belirli bir faiz kazanırlar. Bu durumda insanların birikimlerini faiz getirmediği halde neden para olarak tutmak istedikleri sorulabilir. İktisadi faaliyetin belirsizlik içinde yapılıyor olması, bazı insanların birikimlerini faiz kazancı getiren kıymetli kağıtlar satın alarak değerlendirmek yerine, faiz kazancının üzerinde olabilecek olan spekülâtif kazançlar sağlamak düşüncesi ile ellerinde para olarak tutmalarına yol açar. Bu nedenle, diğer şeyler aynı iken faiz oranı düşüldükçe para talebinin artması beklenir.(Keynes 1936 : 165-174; Tanyeri 1994 : 35-36)

Para arzı merkez bankasının uyguladığı ve uygulamayı düşündüğü para politikaları ile bankacılık sisteminin kredi verme arzularına göre belirlenir. Merkez bankasının parasal faize ve para arzına ilişkin uyguladığı ve uygulamak istediği politikalar ile bankacılık sisteminin ne oranda kredi açma arzusunda olduğu, bir yandan geleceğe ilişkin beklentilere, öte yandan bankacılık sektörü ile finansal sektörün kurumsal yapısına bağlıdır. Demek oluyor ki para arzının belirlenmesinde hem merkez bankası ve hem de bankacılık sistemi belirleyici olabilmektedir. Bir yandan geleceğe ilişkin beklentilerden öte yandan kurumsal yapıdan ve bankacılık sisteminin kredi açma tercihlerinden etkilenen parasal faiz oranının psikolojik ve kurumsal koşullara göre belirlendiği söylenebilir.(Keynes 1936 :217) Bu bağlamda parasal faiz oranının aynı zamanda geleneklere bağlı bir oran olduğunu da belirten Keynes'e göre sürdürülebilir ve dayanıklı olduğuna yeterli kanıt olduğu düşünülen her hangi bir faiz oranı sürdürülebilir bir faiz oranı olacaktır. (Keynes 1936 :203) Böyle olunca parasal faiz oranının; gelir, istihdam düzeyi, yatırım ve tasarruf gibi reel değişkenlerden bağımsız ve dışsal bir değişken olduğu savunulabilir.(Keynes 1936: 378; Keynes 1937a: 106-107; Keynes 1937c: 211-214; Townshend 1937:157; Pasinetti 1974: 41-47; Panico 1988: 102-103 ve 128-133; Pivetti 1991: 10-17 ve 20-24; Moore 1989: 19; Davidson 2002 :100-102) Bu bağlamda dışsal bir değişken olduğu kabul edilen parasal faiz oranının; para politikası, finansal piyasalarda uygulanan gelenekler ve bu geleneklere olan güvene bağlı olarak değişen bir değişken olduğu ileri sürülebilir.(Keynes 1936 :217 ; Rogers 1989 :219)

Geleceğin belirsiz oluşu, ekonomilerde spekülâtif davranışları özendirir. Özellikle belirsizliğin arttığı dönemlerde parasal fonlar; faiz veya kar getirecek biçimde kullanılmak yerine spekü-

Keynes'in
analizinde
para kadar
önemli olan bir
başka
değişken
geleceğe
ilişkin
beklentilerdir.

latif amaçlarla her an kullanılmaya hazır bir biçimde elde tutulabilir. Bu durum kıymetli kağıtların ve özellikle borç senetlerinin fiyatlarının çok çabuk bir biçimde değişmesine yol açar. Borç senetlerinin fiyatlarının değişkenliğine gelmesi ve para otoritesinin faiz oranlarını her zaman tam olarak kontrol edemediği anlamına da gelir. (Tanyeri 1994: 36; Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bakınız Panico 1988: 162-180 ve Davidson 2002: 87-103) Ancak yine de para otoritesinin gerektiğinde faiz oranını yönlendirebilmek için ihtiyaç duyulan çabaları göstermesi gerektiği ileri sürülebilir. (Keynes 1936: 378)

Yatırım hacmini ve dolayısı ile efektif talebi parasal faiz oranı ile birlikte etkileyen önemli bir başka değişken sermayenin marjinal etkinliğidir. Sermayenin marjinal etkinliği, bir sermaye malından bu sermaye malının ömrü boyunca elde edilmesi beklenen gelir serisinin bu günkü değerini, sermaye malının arz fiyatına eşitleyen iskonto oranı olarak tanımlanır. (Keynes 1936 :135) Başka bir ifade ile sermayenin marjinal etkinliğinin yeni bir yatırımdan elde edilmesi beklenen kar oranı anlamına geldiği söylenebilir. Sermaye malından beklenen gelir serisi bu sermaye malı kullanılarak üretilen malın piyasada oluşması muhtemel fiyatından etkileneceği gibi, bu malı üretmek için kullanılan girdilerin piyasada oluşması muhtemel fiyatlarından da etkilenir. Böyle olunca beklenen gelir serisinin, yatırımı yapan işadaminin ekonominin geleceğine ilişkin beklentilerine bağlı olacağı açıktır. (Keynes 1936 :141-146; Ülgener 1970 : 243; Oçal 1981 : 26 ; Alada 1992 : 51 ; Tanyeri 1994 :42) Bu nedenle sermayenin marjinal etkinliği de parasal faiz oranı gibi kesin ve hesaplanabilir bir geleceğin varsayılmadığı bir ekonomik ortamı yansıtmaktadır. (Keynes 1937a: 106-107) Yeni yapılacak bir yatırımdan beklenen karlılığı gösteren sermayenin marjinal etkinliği, Keynes'in sermayenin marjinal verimi yerine kullanmak için geliştirdiği bir kavram ve bir analiz aletidir. Keynes, Genel Teori'de parasal bir ekonominin bütünü için hesaplanmak istendiğinde sermayenin marjinal veriminin dögüsel bir akıl yürütmeyi (circular reasoning) gerekli kıldığı düşüncesi ile sermayenin marjinal verimi yerine, sermayenin marjinal etkinliği kavramını kullanmanın daha doğru olacağını kabul etmiş ve Genel Teori'de sermayenin marjinal etkinliği kavramını kullanmıştır. (Keynes 1936 :137-141; Kregel 1987:102; Tanyeri 2005 :45-49)³

Keynes geleceğe ilişkin beklentileri kısa ve uzun dönem beklentileri olarak ikiye ayırır. Kısa dönem beklentileri az çok kesin olarak bilindiği varsayılan mevcut koşullara göre oluşturulan beklentiler olarak tanımlanırken, uzun dönem

beklentileri belirli bir yılma payı ile tahmin edilebilir beklentiler olarak tanımlanır. (Keynes 1936 :147; Tanyeri 1994 :44) Bu bağlamda kısa dönem beklentileri, üretim kapasitesi yani sermaye miktarı veri iken sermaye mali dışında bir şey üretme veya satın almaya ilişkin beklentiler iken, uzun dönem beklentileri sermaye mallarından gelecekte beklenen karlılığa ilişkin beklentilerdir. (Keynes 1936 :147-148; Jarsulic 1988 :27-36) Böyle olunca uzun dönem beklentilerinin, bir yandan yatırımın ömrü boyunca ortaya çıkabilecek efektif talep değişmelerinden, öte yandan zevk ve tercihler ile teknoloji düzeyinde ortaya çıkması muhtemel değişmelerden etkilenerek değişebileceğine işaret edilir. (Keynes 1936 :141 ve 147-148) Beklentilerde ortaya çıkan değişmeler, ister kısa dönem beklentilerinin gerçekleşmemesi sonucu ve isterse uzun dönem beklentilerinde ortaya çıkan değişmelerin sonucu olsun sermayenin marjinal etkinliğinin değişmesine neden olur.

İktisadi faaliyetin belirsizlik ortamında yapıyor olması, parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin kolayca değişebilen değişkenler durumuna gelmesine neden olur. Bir yandan parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği tarafından etkilenen yatırım kararlarının, öte yandan müteşebbisin yatırım yapmayı bir yaşam biçimi olarak görmesi ve olumlu bir şeyler yapma güdülerini tarafından da etkileniyor olması, yatırım hacminin ve efektif talebin de kolayca değişebilir olmasına yol açar. (Tanyeri 1994: 47) Yeni düşüncelerin uygulamaya sokulması sonucu gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin gayri safi karı ve sermayenin marjinal etkinliğini yükseltmesi beklenir. Yatırım hacminin, esas olarak beklenen gayri safi kar ile faiz arasındaki farka eşit olan net kar beklentisine göre değiştiği kabul edilirse, gayri safi kar ile sermayenin marjinal etkinliğinin uzun dönem beklentilerinden ve gelişmelerinden etkilendiğini, ancak parasal faiz oranının bu tür mülhazalardan bir ölçüde de olsa bağımsız ve dışsal bir değişken olduğunu ve esas olarak likidite tercihinine bağlı bir biçimde belirlendiğini kabul etmek mümkündür. (Heimann 1968 : 235)

Beklentilerin ve beklentilere bağlı olarak parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin değişebilir olması, efektif talebin veri bir parametre olmaktan çıkmasına ve kolayca değişebilen bir değişken durumuna gelmesine yol açar. Bu nedenle Keynes'in analizinde uzun dönem çekim merkezlerinin bulunması söz konusu değildir ve Keynes'in analiz yöntemi esas olarak bir 'kayan denge' yöntemidir. (Keynes 1936 :293; Kregel 1976 :215; ve Tanyeri 2003 :39-40) Bu görüşün Genel Teori'de yapılan analizin, esas olarak bir kısa dönem analizi olduğunu ve bu çerçevede Keynes'e göre bir mo-

İktisadi faaliyetin belirsizlik ortamında yapıyor olması, parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin kolayca değişebilen değişkenler durumuna gelmesine neden olur.

delin, görece olarak daha yavaş değişen veya değişmez kabul edilen etkenleri, geçici veya daha çabuk değişen etkenlerden ayırmak ve geçici veya daha çabuk değişen etkenler hakkında mantıksal bir düşünce biçimi geliştirmek olan amacına (Keynes 1973b: 296-297) ters düşmediği ve Keynes'in düşüncelerinin arkasında yer alan yöntemsel yaklaşımın klasik iktisatçıların ve özellikle Marshall'ın kullandığı uzun dönem kısmi teorik yöntemeye yakın olduğu ileri sürülebilir. (Milgate 1982 :8 ve 163-174) Bu bağlamda veri alınan bir uzun dönem piyasa faiz oranının, sistemin etrafında dalgalanacağı bir çekim merkezi oluşturması mümkündür. Ancak psikolojik, kurumsal ve geleneksel etkenlerin oluşturacağı bu uzun dönem piyasa faiz oranının tam istihdamı sağlayan bir faiz oranı olması genel olarak mümkün değildir. (Rogers 1989: 234 ve 283; Barends 1989:111 ve 116-124)

Belirsizlikler içinde gerçekleştirilen iktisadi faaliyet, iktisadi olayların sonsuz diyebileceğimiz karmaşıklık ve değişkenlik göstermesine yol açar. Belirsizlik içinde ve oldukça çalkantılı bir süreç sonucunda oluşan efektif talebin istikrarlı olmadığı, kısa dönemde tam istihdamı sağlamaktan uzak olacağı gibi, uzun dönemde de kar oranlarının sektörler arasında eşitlenmesini sağlayacak bir 'doğal' kar oranı oluşturmaktan uzak olacağı kabul edilebilir. (Keynes 1936:242-244; Tanyeri 2003 :40) Böyle olunca uzun dönemde oluşması beklenen 'doğal' bir kar oranından söz etmek çok zordur. Bu durumda Keynes'in analizinde ortaya çıkan, ve 'doğal' kara eşit olmayan, gerçekleşen kârın nasıl belirlendiğini araştırmak gerekir. Üçüncü bölümde bir yandan gerçekleşen kârın, öte yandan reel ücretlerin nasıl belirlendiği araştırılacak ve irdelenecektir.

iii. reel ücretler ve gerçekleşen kâr

Keynes'in analizinde efektif talep sadece istihdam ve gelir düzeyini belirleyen bir değişken değildir. Özellikle ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaştıkça, efektif talebin fiyatlar genel düzeyini de etkileyen önemli bir değişken olacağı söylenebilir. (Keynes 1936: 294-298) Çağdaş toplumların hemen hepsinde, parasal ücretlerin genel olarak toplu pazarlıkla belirlendiği bilinmektedir. Toplu pazarlık sonucu belirlenmiş olan parasal ücret düzeyi veri iken reel ücret düzeyinin belirlenmesi için fiyatlar genel düzeyinin ne olduğunu da bilmemiz gerekir. Bu nedenle bir yandan reel ücret düzeyinin, öte yandan gerçekleşen kar oranının belirlenmesinde efektif talebin temel değişken olduğunu söylemek mümkündür.

Keynes'in analizinde efektif talebe göre belirlenen satış hasılatının, genel olarak, 'doğal' karı da içeren toplam maliyetleri karşılamaya-acağı ve gerçekleşen kârın doğal karın altında

kalacağı, efektif talebin değerlendirildiği birinci bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştı. Toplam hasılatın 'doğal' karı da içeren toplam maliyete eşit olması ancak tam istihdam düzeyine imkan veren bir efektif talep varsa mümkün olacaktır. Efektif talebin tam istihdamı sağlayacak kadar büyük olmaması ve normal karın altında kalan bir kar oranına imkan veriyor olması, reel ücretlerin de 'doğal' diyebileceğimiz bir düzeyde olmasını engeller. (Keynes 1979: 99-100) Böyle olunca tam maliyet fiyatlamasına dayalı olarak ekonomide üretilen malların fiyatlarının belirlenebilmesi için gerekli parametrelerden biri olan reel ücret veri bir parametre olmaktan çıkar ve bir değişken durumuna gelir. Keynes'in modern bir parasal üretim ekonomisi için geliştirdiği analizinde, reel ücretin veri bir parametre olmaktan çıkarak analizin bir değişkeni durumuna gelmesinin, bir fiyat ve bölüşüm teorisi oluşturmayı imkansız duruma getirdiği bile ileri sürülebilir (Townshend 1937:165-169; Rotheim 1993:199-207; Tanyeri 1998:42) Bu nedenle Keynes'in yaklaşımı klasik iktisatçıların değer analizlerinde kullanılan yaklaşımdan farklı bir yaklaşımdır. Bilindiği gibi klasik iktisatçıların değer analizinde, analizin veri parametrelerinin reel ücret, fiili talep ve üretimin teknik katsayıları olduğu genel olarak kabul edilmekte (Eatwell 1977: 62-64; Milgate 1982: 36-40; Tanyeri 1984:22-23; Özel 2002:150-156) ve bu parametrelerin sınırlaması altında malların mübadele değerleri, serbest rekabet varsayımının yardımı ile, uzun dönemde belirlenir duruma gelmektedir.

Keynes'in gelir ve istihdam analizinde parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin kısa dönemde değişebilen değişkenler olarak kabul edilmesi, efektif talebin de değişmesine neden olmaktadır. Efektif talebin değişmesi ekonomide gerçekleşen kârın, genellikle "doğal" kârın altında olmasına yol açmaktadır. Sermayenin marjinal etkinliğinin değişmesinde uzun dönem beklentileri ile piyasa faiz oranı ve tüketim eğilimi etkili iken; parasal faiz oranı, tüketim eğilimi ve sermayenin marjinal etkinliği, hem kısa ve hem de uzun dönem beklentilerinin değişmesine göre değişebilmektedir. Bu bağlamda kısa dönemde efektif talep değişmelerine bağlı olarak gerçekleşen kar oranının da uzun dönem beklentilerini değiştirmesi ve böylece sermayenin marjinal etkinliğini etkilemesi mümkündür. Öte yandan Keynes'in belirttiği gibi, sürdürülebilir ve dayanıklı olduğu kabul edilen her hangi bir faiz oranı, sürdürülebilir bir faiz oranı olarak kabul edildiğinde (Keynes 1936:203), faiz oranının uzun dönemde de değişken olması beklenir. Bu durumda efektif talep ve efektif talebi belirlemede çok etkili olan parasal faiz oranı ile ser-

Toplu pazarlık sonucu belirlenmiş olan parasal ücret düzeyi veri iken reel ücret düzeyinin belirlenmesi için fiyatlar genel düzeyinin ne olduğunu da bilmemiz gerekir.

mayenin marjinal etkinliğinin, Keynes'in gelir ve istihdam analizinin temel bağımsız ve dışsal değişkenleri olduğunun altını tekrar çizmek gerekir.

Parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği, analizin dışsal olarak belirlenmiş parametreleri olarak verilemediği sürece, tam maliyet fiyatlamasına dayalı bir fiyat analizi yapmak zorlaşır. Efektif talepte ortaya çıkan değişmeler, mal fiyatlarının ve dolayısı ile ekonomide oluşacak kar oranı ile reel ücretlerin ne olacağını bilmemizi imkansız duruma getirir. Keynes'in gelir ve istihdam analizi uzun dönem faiz oranının, her hangi bir düzeyde oluşmasını mümkün gördüğü için ve mümkün gördüğü ölçüde; bir yandan efektif talebi, öte yandan gelir ve istihdam düzeyi ile fiyatlar genel düzeyini ve dolayısı ile reel ücretler ile gerçekleşen karı, önceden ve kesin olarak belirlenemeyen değişkenler durumuna getirir. (Panico 1988:157-180; Pivetti 1991:128-129) Bu bağlamda bankacılık sistemi ile finansal sistemin bir yandan parasal faiz oranını ve dolayısı ile fiyatları, öte yandan reel ücretler ile gerçekleşen karı belirlemekteki önemli rolü ortaya çıkmış olur. (Davidson 1972: 119-125; Panico 1988: 102-103; Pivetti 1991: 20-24; Tanyeri 2005: 47)

Keynes Genel Teori'de üretim maliyetlerinin ve bu bağlamda parasal ücretlerin fiyatları belirlemedeki önemine değinir. (Keynes 1936:295-301) Öte yandan tam istihdam düzeyine yaklaşıncaya kadar, birim emeğin parasal ücretli olan ücret-biriminin sabit kabul edildiği de anlaşılmaktadır. (Keynes 1936:295) Ekonomi tam istihdam düzeyinin altında oldukça, artan efektif talebin esas olarak istihdam, üretim ve gelir düzeyini etkilediği ve fiyatlar genel düzeyini etkilemediği varsayılırsa, efektif talep ve dolayısı ile istihdam ve üretim düzeyi arttıkça işgücünün marjinal veriminin ve parasal ücret sabit iken reel ücret düzeyinin azalması ve gerçekleşen kar oranının artması beklenir. (Keynes 1936: 301 ve Keynes 1939:44-45; Tanyeri 2005:48) Bu durumda değişen efektif talebe göre belirlenen istihdam düzeyinden hareketle hesaplanan işgücünün marjinal veriminin işgücünün istihdam edilen miktarı arttıkça azalacağı varsayılmakta ve bu anlamda neoklasik iktisatçıların marjinal verim analizine benzer bir yaklaşım içine girilmektedir. Ancak tam istihdam düzeyine yaklaştıkça bir yandan parasal ücretlerin öte yandan fiyatlar genel düzeyinin değişmesi, reel ücretlerin nasıl değişeceğinin bilinmesini zorlaştırmaktadır. Analizini yaptığımız ekonomide eksik rekabet koşullarının kendini bir biçimde duyurduğu varsayılırsa ve ekonomi tam istihdam düzeyinin altında bir istihdam düzeyinde bulunuyorsa, fir-

maların marjinal reel maliyetlerinin, ve bu çerçevede reel ücretin, istihdam ve üretim artıyorken, tam kapasite kullanımına kadar azalması veya en azından sabit kalması mümkün olabilir. Reel ücretler sabit iken artan istihdam ve üretimin, kar marjı sabit kalsa bile, kar oranını artırması beklenir. (Keynes 1939: 44-51) Bu konuda Kalecki'nin de benzer bir görüşü savunduğunu belirtmek gerekir. (Kalecki 1968:11-20)

Keynes'in daha yavaş değişen veya görel olarak değişmez kabul edilen etkenleri, geçici veya daha çabuk değişen etkenlerden ayırmak ve geçici veya daha çabuk değişen etkenler hakkında mantıksal bir düşünce biçimi geliştirmeyi temel analiz biçimi olarak benimsemiş olduğu kabul edilse bile (Keynes 1973b: 296-297; Tanyeri 2003:39), esas olarak bir kısa dönem analizi olan gelir ve istihdam analizinde uzun döneme ilişkin değerlendirmeler yapıldığında, klasik iktisatçıların ve Marshall'ın varsaydığı gibi; kalıcı, düzenli ve sürekli güçlerin mutlak bir kalıcılığa sahip olmadığını ve değişebilir olduğunu kabul etmek mümkün hale gelir. Bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi, Keynes gelir ve istihdam analizinde bölüşüm değişkenlerinden özellikle parasal faiz oranının ve sermayenin marjinal etkinliğinin, veri parametreleri olarak kabul edilmesini uygun bulmaz. Parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin, gelir ve istihdam analizi dışında belirlendiği kabul edilmekle birlikte, analizin veri parametreleri olduğu kabul edilmez. Bu değişkenler analizin dışsal değişkenleri olarak kabul edilir. Keynes analizinde, parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin, hem kısa ve hem de uzun dönemde reel değişkenleri etkileyen önemli ve değişebilen dışsal değişkenler olduğunu kabul eden bir yaklaşımı benimser. Böyle bir yaklaşım içinde; üretim, gelir ve istihdam düzeyleri ile fiyatlar genel düzeyi de analizin belirlemesi gereken içsel değişkenler durumundadır. Belirli bir zaman aralığı içinde iktisadi, kurumsal ve sosyal koşullara göre biçimlenen beklentilere göre oluşan bir parasal faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliği ve tüketim eğilimi; efektif talebi, istihdam hacmini, üretim düzeyini, fiyatlar genel düzeyini ve gelir düzeyini belirler. Genellikle toplu sözleşmeler sonucu belirlenen parasal ücret ile efektif talep düzeyine göre belirlenen fiyatlar genel düzeyi ise reel ücret düzeyinin belirlenmesine de imkan verir.

Keynes, kar maksimizasyonu yapabilmek için, işgücüne ödenecek ücretin işgücünün marjinal verimine ve parasal terimlerle ifade edilirse işgücünün marjinal veriminin değerine eşit olacağına ilişkin neoklasik düşüncüyü kabul eder. (Keynes 1936:3-5) Ancak bu kabul ile Keynes'in bölüşüm konusunda neoklasik

Efektif talep ve parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin, Keynes'in gelir ve istihdam analizinin temel bağımsız ve dışsal değişkenleri olduğunun altını çizmek gerekir.

bölüşüm teorisine tamamen katıldığını söylemek zordur. Zira işgücünün marjinal verimini bulmak için, efektif talep tarafından belirlenen istihdam düzeyinin bilinmesi gerekir. Efektif talep ise geleceğe ilişkin iktisadi beklentilere göre oluşan parasal faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliği ve tüketim eğilimi tarafından belirlenen bir değişkendir.

Keynes'in gelir ve istihdam analizinin gerisinde yer alan bölüşüme ilişkin düşüncelerin, klasik iktisatçıların bölüşüm analizine daha yakın bir konumda olduğu söylenebilir. Klasik iktisatçıların değer analizi yaparken veri olarak aldıkları parametrelerden biri reel ücrettir. Rantı reel terimlerle ve toprağın kıtlığı ile verimlilik farkına bağlı olarak açıklayan klasik iktisatçılar, veri bir parametre olan fiili talebe göre belirlenen üretim miktarlarından reel ücret ile reel rant ödemeleri çıkarıldığında, karın bir geri kalan veya artık olarak hesaplanabileceğini kabul etmişlerdir. (Tanyeri 2005:31-33) Buna karşılık Keynes'in analizi parasal terimlerle yapılan bir analizdir. Keynes klasik iktisatçıların değer analizi yaparken veri olarak aldıkları bir bölüşüm parametresi olan reel ücret yerine, parasal terimlerle tanımlanan parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğini, gelir ve istihdam analizinin dışsal bağımsız değişkenleri olarak kullanmaktadır. Parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği, tüketim eğilimi ile birlikte, efektif talebi, gelir ve istihdam düzeylerini ve fiyatlar genel düzeyini belirlerler. Bu nedenle Keynes'in analizinde gelir ve istihdam düzeyleri ile bölüşümün belirlenebilmesi için, parasal faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliği ve tüketim eğiliminin dışsal olarak analize verilmesi gerekir. Finansal piyasaların gelişmiş parasal ekonomilerde, özellikle parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği görece olarak kolayca değişebilen değişkenler olduğunu için, analizin bağımsız dışsal değişkenleri olan bu değişkenler veri birer parametre olarak kabul edilemezler. Böyle olunca parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin değerlerini bilmeden, efektif talebi ve dolayısı ile gerçekleşen reel ücret ile gerçekleşen reel karın ne olacağını bilmek mümkün değildir. Bunun içindir ki Keynes'in "...bölüşümü reel olmaktan çok...parasal bir olay olarak ..." kabul etmesi (Kregel 1989 :42) ve bölüşüm sorununu da a priori bir yaklaşım yerine a posteriori bir yaklaşımla ele alması çok zor olmamıştır. (Buna benzer bir görüşü G. Grillet'den aktaran Alada 2000:9) Keynes'in bölüşüme a posteriori bir olay olarak bakmayı tercih etmesi, bölüşümün belirlenmesinde iktisadi etkenler yanında; psikolojik, kurumsal, toplumsal ve tarihsel etkenlerin de etkili olduğunun kabul edilmesine yol açmıştır.⁴

sonuç

Keynes'in gelir ve istihdam analizinde efektif talep temel bağımsız değişkendir. Malların 'doğal' fiyatlarını ödeyerek satın alınmak istenen miktarları gösteren talep olarak tanımlanan Smith'in a priori fiili talebine karşılık, Keynes analizinde a posteriori bir kavram olan efektif talebi kullanmayı tercih etmiştir. Efektif talebi etkileyen temel bağımsız değişkenler arasında parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği yanında tüketim eğilimine de yer verilmiştir. Genel Teori'de efektif talebi etkileyen üç temel bağımsız değişken olan parasal faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliği ve tüketim eğiliminin; psikolojik, geleneksel ve kurumsal etkenlerin sınırlaması altında oluşan beklentilere bağlı olarak belirlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Keynes gelişmiş finansal piyasalara sahip olan parasal girişimci ekonomileri için geliştirdiği analizinde; psikolojik, geleneksel ve kurumsal etkenlerin sınırlaması altında oluşan beklentilere göre belirlenen parasal faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin, hem kısa dönemde ve hem de uzun dönemde 'doğal kar' oranına imkan veren bir yatırım hacmi ile efektif talep hacminin oluşmasına genel olarak mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Firmalar üretimlerini belirli bir kar oranı beklentisi ile yapma geleneğine sahiptirler. Ancak ekonomide belirli bir dönemde yapılan üretimin tamamının satılabilmesi için, efektif talebin belirlenen bir 'doğal kar'ın oluşmasına imkan verecek bir düzeyde olması gerekir. Keynes Genel Teori'de bir yandan 'doğal kar'ın ne olduğunu hesaplayabilmenin güçlüğüne belirtmiş, öte yandan 'doğal kar'ın oluşmasını mümkün kılacak bir parasal faiz oranına sahip olmanın, genel olarak mümkün olmayacağını savunan bir yaklaşım içinde olmuştur.

Keynes toplu pazarlık süreci ile belirlenen parasal ücretler veri iken, genel olarak yetersiz olan ve değişebilen bir efektif talep tarafından belirlenen üretim ve istihdam düzeyleri ile fiyatlar genel düzeyinin, bir yandan reel ücretlerin ve öte yandan gerçekleşen karın değişmesine neden olacağını savunduğu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Keynes'in, klasik iktisatçıların değer analizinin bir parametresi olan reel ücret yerine, gelir ve istihdam analizinin dışsal ve bağımsız bir değişkeni olarak parasal faiz oranını kullandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle parasal faiz oranının Keynes'in analizinde temel öneme sahip bir bölüşüm değişkeni olduğunu savuna-biliriz.

**Efektif talep
geleceğe ilişkin
iktisadi
beklentilere
göre oluşan
parasal faiz
oranı,
sermayenin
marjinal
etkinliği ve
tüketim
eğilimi
tarafından
belirlenen
bir değişkendir.**

dipnotlar

1 Tam maliyet fiyatlaması ve arz fiyatı konusunda Keynes'in Marshall'dan esinlendiğini söyleyebiliriz. (Marshall 1969 : 299-301)

2 Bu esinlenmeye İktisat literatüründe bildiğim kadarı ile açık bir biçimde işaret eden olmamıştır. Ancak Hicks, (Hicks 1965 :78; Hicks 1967 :198-200), Akyüz, (Akyüz 1977 :111-114), Milgate, (Milgate 1982: 189-192), Panico, (Panico 1988:110-141) ve Baren's'in (Baren's 1989:111 ve 116-124) bu konuda bize bazı ipuçları verdiklerini belirtmek gerekir. Bu noktada efektif talebin Malthus'un kullandığı bir kavram olduğunu da belirtmek gerekir.(Keynes 1963 :103 ve Keynes 1936 :362)

3 Faiz oranını sermayenin marjinal verimine bağlı olarak açıklamaya çalışığımızda, dōngüsel bir akıl yürütme yapılması gerektiği konusunda Keynes'in düşüncesinin nasıl geliştiği Panico'nun bir çalışmasında (Panico :1988: 133- 141) irdelenmiştir.

4 Bu bağlamda Keynes'in parayı 'real' bir faktör olarak kabul etmesi konusunda kendisini ilk etkileyen İktisatçının Profesör Irving Fisher olduğunu belirttiğini de(Keynes 1937b :202-203 note 2) hatırlamak gerekir.

kaynakça

Akyüz, Y. (1977) Sermaye Bölüşüm Büyüme. Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını.

Alada, A. D. (1992) * Keynes'de Belirsizlik Üzerine Düşünceleri" İktisat Dergisi sayı 325. 49-54.

Alada, A. D. (2000) İktisat Felsefesi ve Belirsizlik. İstanbul, Bağlam yayınları.

Aoki, M. (2001) "To the Rescue or to the Abyss: Notes on the Marx in Keynes" Journal of Economic Issues XXXV(4), 931-954.

Baren's, I. (1989) "From the 'Banana Parable' to the Principle of Effective Demand: Some Reflections on the Origin, Development and Structure of Keynes' General Theory" in D. A. Walker (ed.) Perspectives on the History of Economic Thought vol. II Twentieth Century Economic Thought. Aldershot, Edward Elgar, 111-132.

Davidson, P. (1972) "Money and the Real World" in L. Davidson (ed.) Money and Employment The Collected Writings of Paul Davidson vol.1 London, Macmillan 1990, 116-131.

Davidson, P. (2002) Financial Markets, Money and the Real World Cheltenham, Edward Elgar.

Eatwell, J. (1977) "The Irrelevance of Returns to Scale in Sraffa's Analysis" Journal of Economic Literature 15(1), 61-67.

Heimann, E. (1968) History of Economic Doctrines. Oxford: Oxford University Press.

Hicks, J. (1965) Capital and Growth. Oxford: Oxford University Press.

Hicks, J. (1967) "A Note on the Treatise" in J. Hicks(ed.), Critical Essays in Monetary Theory. Oxford: Clarendon Press, 189-202.

Jarsulic, M. (1988) Effective Demand and Income Distribution. Cambridge, Polity Press.

Kalecki, M. (1968) Theory of Economic Dynamics. New York: Monthly Review Press.

Kalecki, M. (1971) "The Determinants of Profits" Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy 1933-1970 içinde. Cambridge, At the University Press, 78-92.

Keynes, J. M. (1936) The General Theory of Employment, Interest and Money. London:

Macmillan, 1961.

Keynes, J. M. (1937a) "The Theory of the Rate of Interest" in The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 14, The General Theory and After Part II Defence and Development. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973. 101-108.

Keynes, J. M. (1937b) "The General Theory of Employment" in The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 14, The General Theory and After Part II Defence and Development. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973. 109-123.

Keynes, J. M. (1937c) "Alternative Theories of the Rate of Interest" in The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 14, The General Theory and After Part II Defence and Development. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973. 201-215.

Keynes, J. M. (1937d) "The 'Ex Ante' Theory of the Rate of Interest" in The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 14, The General Theory and After Part II Defence and Development. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973. 215-223.

Keynes, J. M. (1938) "Relative Movements of Real Wages and Output" Economic Journal vol. 49, 34-51.

Keynes, J. M. (1963) "Robert Malthus The First of the Cambridge Economists" in J. M. Keynes. Essays in Biography. New York, Norton, 81-124.

Keynes, J. M. (1973a) The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 13, The General Theory and After Part I Preparation. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973.

Keynes, J. M. (1973b) The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 14, The General Theory and After Part II Defence and Development. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan. 1973.

Keynes, J. M. (1979) The Collected Writings of John Maynard Keynes vol. 29 The General Theory and After A Supplement. Edited by D. Moggridge. London, Macmillan.

Kregel, J. A. (1976) "Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and Post-Keynesians" Economic Journal 86, 209-225.

Kregel, J. A. (1987) "Effective Demand" in J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.) The New Palgrave. A Dictionary of Economics. Vol. 2. London, Macmillan, 99-102.

Kregel, J.A. (1989) "Keynes, Income Distribution and Incomes Policy" in P. Davidson and J. Kregel(eds.) Macroeconomic Problems and Policies of Income Distribution. Aldershot, Edward Elgar 42-55

Marshall, A. (1969) Principles of Economics. 8th ed. London, Macmillan. student edition.

Milgate, M. (1982) Capital and Employment. London, Academic Press.

Milgate, M. (1987) "Keynes's General Theory" J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.) The New Palgrave, A Dictionary of Economics. Vol. 3. London, Macmillan, 42-46.

Moore, B. J. (1989) "The Effects of Monetary Policy on Income Distribution" in P. Davidson and J. Kregel (eds.) Macroeconomic Problems and Policies of Income Distribution. Aldershot, Edward Elgar 18-41.

Öçal, T. (1981) "Keynesgil Anlayışta Faiz Haddi" Ekonomik Yaklaşım 2(5). 21-33.

Özel, H. (2002) "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik Analizin Yöntemi" Akdeniz İİBF Dergisi 2(4). 146-171.

Özel, H. (2004) "Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 22(1),1-22.

Parasal faiz oranının Keynes'in analizinde temel öneme sahip bir bölüşüm değişkeni olduğunu savunabiliriz.

Panico, C. (1988) Interest and Profit in the Theories of Value and Distribution. London, Macmillan.

Pasinetti, L. L. (1974) "The Economics of Effective Demand" in L. L. Pasinetti(ed.), Growth and Income Distribution. Essays in Economic Theory. Cambridge: Cambridge University Press. 29-53.

Pivetti, M. (1991) An Essay on Money and Distribution London, Macmillan.

Rogers, C. (1989) Money, Interest and Capital Cambridge, Cambridge University Press.

Rotheim, R. J. (1993) "On the Indeterminacy of Keynes's Monetary Theory of Value" Review of Political Economy 5(2), 197-216.

Smith, A. (1776) An Inquiry into the Nature of the Wealth of Nations. New York: The Modern Library, 1937.

Sraffa, P. (1960) Production of Commodities by Means of Commodities. Reprinted, Cambridge, Cambridge University Press, 1963.

Tanyeri, I. (1984) Fiyat Teorisi Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik

Gelişme. Ankara, H.Ü. İİBF yayınları.

Tanyeri, I. (1994) "Keynes'de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği ve Yatırım Analizi" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 12, 33-50.

Tanyeri, I. (1998) "Keynes'in İstihdam ve Ücret Analizi" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 16(1-2), 29-46.

Tanyeri, I. (2000) "Adam Smith'in Rekabet Analizi Üzerine" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 18(1), 307-320.

Tanyeri, I. (2003) "İktisat ve Yöntemleri Üzerine" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 21(1), 25-50.

Tanyeri, I. (2005) "Keynes ve Bölüşüm Analizi" Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi 23(1),29-57.

Townshend, H. (1937) "Liquidity-Premium and the Theory of Value" Economic Journal XLVII, 157-169.

Ulgener, S. (1970) Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme 3. baskı, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi yayını.

becya

genel teori'ye yol açmış olabilecek toplum felsefesi üzerine

"Yeni bir çağ için yeni bir bakış açısı icat etmemiz gerekiyor..."

J. M. Keynes (1925)¹

giriş

Bu yazı, Keynes'in "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi"² adlı yapının sonuç bölümündeki "Genel Teorinin Yol Açabileceği Toplum Felsefesi" başlığının öngördüğü nedensellik ilişkisini tersine çevirmenin, yapıtı anlamak için daha yararlı olup olmadığı sorusundan yola çıkmaktadır; dolayısıyla da yapıtın dayandığı, Schumpeter'in deyişiyle "bilim öncesi vizyonu"³ tartışmayı amaçlamaktadır. Burada savunulan görüş, yapıtta benimsenen analiz çerçevesinin ve denge yönteminin büyük ölçüde sözü edilen vizyon ya da toplum felsefesi tarafından belirlendiği düşüncesidir.

Kitabın analitik çerçevesini belirlediği ileri sürülen vizyonun önemli bir özelliğinin, kapitalizmin kendi işleyişinden kaynaklanan nedenler yüzünden istikrarsızlık içine girme, hatta giderek çöküşe sürüklenme olasılığını kabullenmekteki isteksizliği olduğu söylenebilir. Bu isteksizlik, kitabın öne çıkardığı iki önemli sorunun, yani sermaye birikiminin söz konusu olduğu dinamik bir ortamda, Walrasçı "mezat tellalı"nın yokluğuyla nitelenen "koordinasyon" sorunu ile kaydi paranın birikim sürecinde yarattığı istikrarsızlık eğilimi sorunlarının, mantıksal sonuçlarının sonuna kadar izlenmesini de engellemektedir. Bu yüzden, uzun dönem sermaye birikim sorunlarının gözardı edilmesine yol açan kısa dönem analizi ile sermayenin marjinal etkinliği ile beklentilerin veri olarak alınmasına dayanan daha çok karşılaştırmalı statik bir yapının benimsenmesi, söz konusu istikrarsızlık ve çöküş eğilimlerinin tersine çevrilmesini sağlayacağı düşünülen politika önerilerinin geliştirilmesine de olanak vermektedir.

Dolayısıyla, aşağıda önce *Genel Teori*'nin dayandığı vizyon ele alınacak, daha sonra da sermaye birikim ve koordinasyon sorunlarının çerçevesinde kitaptaki analitik yapı ile sözü edilen vizyon arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir. Bu analitik yapının daha çok karşılaştırmalı statik ya da "kayan denge" (*shifting equilibrium*) analizi niteliğinin ağır basması, dinamik bir ortamda sermaye birikiminin yarattığı sorunların ardından gitmekte pek de istekli olunmadığını

düşündürmektedir. Yazının temel savı, esas olarak üçüncü bölümün temel konusu olan dinamik koordinasyon sağlanması sorununun *Genel Teori*'de yeterince ağırlıkla ele alınmadığı, yalnızca uzun dönemde kendiliğinden ortaya çıkacağı ve karar birimlerinin optimal planlarını karşılıklı olarak bağdaştıracağı düşünülen bir "kendiliğinden düzenin" varsayılmış olmasıdır. Aslında, yazıda Keynes'in genel vizyonundan kaynaklandığı ileri sürülen böyle bir varsayım, kapitalizmin kendi başına uzun dönemde geçerli olacak istikrarlı bir düzen sağlama kapasitesine sahip olsa da, kısa dönemde genellikle sisteme dışsal olan etkenlerden kaynaklanan dalgalanma ya da istikrarsızlık eğilimlerinin önlenmesinin bu kapasitenin gerçekleşmesini sağlamakta daha yararlı olacağı anlamına gelmektedir.

1. genel teori'nin vizyonu

Genel Teori'nin son bölümünde ana hatlarıyla sunulan "toplum felsefesi" ya da vizyonun önemi daha 1950'lerde Schumpeter tarafından vurgulanmıştır; hatta Schumpeter'e göre "Keynes'in çalışması, ilke olarak, olgular ve anlamlara ilişkin vizyonun analitik çabadan önce geldiği tezimize ... kusursuz bir örnektir".⁴ Schumpeter'e göre *Genel Teori*, Keynes'in "İngiltere'nin yaşanan kapitalizmi"ne ilişkin vizyonu ile "yenileyici genişim fırsatları azalırken, fırsatlar bol olduğunda bile eski tasarruf alışkanlıklarının ayak dirediği damar tıkanıklığı yaşayan (*arteriosclerotic*) ekonomi" teşhisine dayanmaktadır.⁵ Bununla birlikte, özellikle bugünden geriye bakıldığında, *Genel Teori*'yi yalnızca İngiltere'nin yaşlı kapitalizminin sorunlarına değil, giderek bütün kapitalist sistemin ve hatta bütün dünyanın yaşadığı sorunlara yönelik bir yanıt diye görmek yerinde olacaktır. Bu bakımdan Keynes'in, 1930'larda yaşanan ve yalnızca kapitalizmin değil, bütün bir Batı uygarlığının sonunu simgeler görünen bir yıkıma⁶ çözüm aradığını söylemek daha doğru olacaktır. Kapitalist toplumun dayandığı temel toplumsal ve kurumsal yapının çözülüşüyle nitelenen böyle bir yıkımın, doğal olarak sisteme karşı alternatifler ve/veya sistemin nasıl kurtulabileceği konusunun daha sık gündeme gelmesine de neden olmasına şaşmamak gerekir. Belki de bu yüzden Karl Polanyi, "faşizm, tıpkı sosyalizm gibi, işlemeyi reddeden bir piyasa toplumundan kaynaklanmaktadır" demektedir.⁷ Bu bakımdan *Genel Teori*'nin esas olarak faşizm ve sosyalizme karşı, sorunlarını çözmüş, yaşayabilir bir kapitalizm için bir plan

Hüseyin Özel*

Keynes'in, 1930'larda yaşanan ve yalnızca kapitalizmin değil, bütün bir Batı uygarlığının sonunu simgeler görünen bir yıkıma çözüm aradığını söylemek daha doğru olacaktır.

* Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü. E-posta: uez@hacettepe.edu.tr. Bu yazı, 1-2 Aralık 2006 tarihlerinde Ankara'da Türk Sosyal Bilimler Demeli tarafından düzenlenen "Genel Teori'den 70 Yıl Sonra" Toplantısına sunulmuş üzere hazırlanmıştır.

sunduğu söylenebilir.

Genel Teori'nin vizyonunu⁸ anlayabilmek için belki de en uygun başlangıç noktası, Keynes'in sistemin sorunlarına yönelik olarak ortaya attığı iki temel politika önerisi olan, *Genel Teori*'deki "yatırımların bir ölçüde kapsamlı bir biçimde toplumsallaştırılması"⁹ ile daha 1926'da, "Laissez Faire'in Sonu" yazısında dile getirdiği, "merkezi bir kurum tarafından para ve kredinin gönüllü bir biçimde kontrolü"¹⁰ önerileridir. Ne var ki bu öneriler, sistemin merkezileştirilmesi ya da sosyalizm anlamına gelmemelidir; çünkü "tüketim eğilimi ile yatırım yöneliminin birbirine uyum göstermesini sağlayacak merkezi kontrollerin gerekliliği dışında, ekonomik yaşamı öncekine göre daha fazla toplumsallaştırmaya gerek yoktur."¹¹ Keynes'e göre "sorunumuz, olabildiğince etkin olan bir toplumsal organizasyonu, tatmin edici bir yaşam biçimine ilişkin anlayışımıza saldırıda bulunmadan yaratmaktır."¹² Görüldüğü gibi bu sorun aslında ekonomik değil, politiktir. Aslında, ekonomik sorun Keynes'e göre yalnızca ikincildir:

"Bu yüzden bu yazıların yazarı, ... Ekonomik Sorunun ait olduğu arka sıraya geçeceği ve onun yerine yürek ve kafa arenasının bizim gerçek sorunlarımızla –yaşam, insan ilişkileri, yaratma ve davranış ve din sorunları– meşgul olacağı, ya de yeniden meşgul olacağı, günün çok da uzak olmadığını ummakta ve buna inanmaktadır."¹³

Aslında bu, yalnızca kapitalizmin değil bütün bir insanlığın sorunudur: "insanlığın politik olarak çözmesi gereken sorun, üç şeyi bir araya getirebilmektir: Ekonomik Etkinlik, Sosyal Adalet ve Bireysel Özgürlük."¹⁴ Bu bakımdan kapitalizmin üstün yönü, ekonomik etkinlik ile bireysel özgürlükler sorunlarını çözümlene kapasitesidir.¹⁵ Keynes, "varolan sistemin, kullanımında olan üretim faktörlerini ciddi bir biçimde israf ettiğini varsaymak için bir neden göremiyorum" demektedir.¹⁶ Ona göre "varolan sistem, gerçekleşen istihdamın yönünün değil, miktarının belirlenmesinde başarısızlığa uğramıştır".¹⁷ Sistemin bu konudaki avantajları, "kısmen etkinlik konusundaki avantajları –ademi merkezîyet ile öz çıkarın işleminin avantajları"dır.¹⁸ Sistem varolan haliyle bile "başka sistemlerle karşılaştırıldığında, bireysel tercihin kullanıldığı alanı büyük ölçüde genişletmesi anlamında bireysel özgürlüğün en iyi koruyucusudur".¹⁹ Bu bakımdan Keynes için otoriteren (faşist) alternatifin esas sorunlu yönü, işsizlik sorununu "etkinlik ve özgürlük pahasına çözmüş görünüyor"²⁰ olmasıdır. Bu yüzden sosyalizm de bir alternatif olamaz, çünkü Keynes "özgürlüğü ve gündelik yaşamın güvenliğini nasıl yok ettiğini umursama-

yan, kovuşturma, yok etme ve uluslararası çekişme silahlarını bilerek kullanan bir düşünce için hazır değil"dir.²¹ Keynes böyle bir anlayışa karşı olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır:

Yalnızca bilimsel açıdan hatalı olduğunu değil, çağdaş dünyayla ilgisi ya da uygulama alanı olmadığını bildiğim, modası geçmiş bir kitabı, eleştirinin üzerinde ve ötesinde, kutsal kitabı olarak benimseyen bir doktrini nasıl kabul edebiliriz? Çamuru balığa tercih eden, hataları ne olursa olsun yaşamın içindeki kaliteyi temsil eden ve kesinlikle insanın bütün ilerlemesinin tohumlarını taşıyan burjuva ve entelektüellerin üzerinde kaba proleteryaı göklere çıkaran bir düşünceyi nasıl benimseyebiliriz?²²

Dolayısıyla, sosyalizmin de temel sorunu, eşitlik sorununun çözümünde gerekli olan "sıradan insanı seven, bencil olmayan ve coşkulu bir ruha" sahip olsa da, "Ekonomik Bireycilik" ile "Toplumsal Özgürlük" sorunlarını çözme kapasitesine sahip olmamasıdır.²³ Belki de bu yüzden Keynes, "*Sınıf savaşı beni eğitilmiş burjuvazinin yanında bulacak*"²⁴ demektedir. Böyle bir iktisatçının sosyalizmi de bir alternatif olarak düşünmesi mümkün gözükmemektedir. Bu durumda yapılmaması gereken, aslında hem ekonomik hem de insani bakımlardan en iyi sistem olarak görünen kapitalizmin yaşadığı sorunun kaynakları ve çözüm yöntemlerini geliştirmektir. Bu bakımdan Keynes, kapitalizmin yaşadığı dengesizlik, istikrarsızlık ya da kriz eğilimlerinin daha çok kontrol edilemeyen etkenlerden (tüketim eğilimi, faiz ve yatırımların dalgalanmasına yol açan psikolojik etkenler, beklentiler ve "hayvani güdüler" gibi) kaynaklandığını, ancak bu etkenlerin uygun politika önlemleriyle "ehilenebileceğini" düşünür görünmektedir. Bu yüzden de "yatırımın sosyalleşmesi" ile "para ve kredinin merkezi kontrolü" sistemin yaşadığı sorunların çözümü için yeterli olacaktır.

Ne var ki, *Genel Teori*'nin gerisindeki vizyonun ortaya konması, yapıta benimsenen analitik yapı ve yöntem irdelenmeden tam olarak anlaşılabilir, çünkü bu analitik yapı, aslında sözü edilen vizyonun dayattığı bir bedel gibi görünmektedir. Esas olarak tarihsel zamanın geriye itildiği, daha çok karşılaştırmalı statik bir çerçevenin varsayıldığı böyle bir analizin, iki temel soruna tatmin edici yanıtlar verebildiğini söylemek zordur: birincisi, dinamik bir analiz çerçevesini gerektiren sermaye birikimi sorunu; ikincisi de, karar birimlerinin kararları arasındaki uyumun nasıl sağlanacağı sorunu ya da "koordinasyon" sorunu. Baska bir deyişle Keynes'in kapitalizmin işleyişine ilişkin vizyonunun kullanılan analitik çerçevesiyle ilişkisini belirleyen spesifik nokta, tam da bu iki analitik soruna verilen yanıtta, ya da daha doğrusu yanıt verme isteksizliğinde,

Genel Teori'nin vizyonunu anlayabilmek için en uygun başlangıç noktası, "yatırımların bir ölçüde kapsamlı bir biçimde toplumsallaştırılması" ve "merkezi bir kurum tarafından para ve kredinin gönüllü bir biçimde kontrolü" önerileridir.

yatmaktadır. Bu isteksizlik ise, kapitalizmin uzun dönemde, dinamik bir düzeni ortaya çıkarma kapasitesinin varolduğunun benimsenmesinden kaynaklanmaktadır.

2. koordinasyon sorunu ve üç analiz çerçevesi

2.1. genel teori'nin analitik yapısı

Schumpeter'e göre, *Genel Teori*'nin analitik özellikleri şöyle özetlenebilir: ilk olarak teori statik niteliktedir. Ancak bu, Klasiklerde ya da Marshall'da olduğu gibi uzun dönem normal değerlerin tanımladığı bir statik analiz değil, kısa dönem dengelerini dikkate alan bir kısa dönem analizdir. Kitap, fiziksel sermaye miktarının sabit tutulduğu kısa dönemi ele almaktadır. Kitap boyunca "serbest" ya da "tam" rekabet varsayılmaktadır. Son olarak da işgüçü arzı parasal ücretlere bağlıdır.²⁵ Schumpeter'in dile getirdiği bu varsayımlar gerçekten de *Genel Teori*'nin analitik yapısını nitelemektedir; ancak yöntem bilimsel açıdan, teorinin iki önemli özelliğine dikkat çekmekte yarar görülmektedir. İlk olarak *Genel Teori* boyunca aslında tek bir denge yöntemi yerine, birden fazla denge yönteminin birlikte kullanıldığı gözlenebilir; ikinci olarak da bu denge yöntemlerinin kullanımı ilke olarak birbirinden farklı nitelikte olan üç analitik soruna, daha doğrusu aynı sorunun, yani karar birimlerinin planlarının karşılıklı bağdaşması sorununun, zaman çerçevesi bakımından farklı düzeylerde ele alınabilecek üç farklı biçimine, karşılık gelmektedir. Bu üç sorun, sırasıyla, *Genel Teori*'de kendisini zamanın belirli bir noktasında planlanmış yatırım-planlanmış tasarruf eşitliği ya da efektif talep sorunu olarak gösteren "senkronik" nitelikteki koordinasyon sorunu; paranın bir servet unsuru olarak elde tutulması ile sermayenin marjinal etkinliği teorilerinde kendisini gösteren ve geleceğe yönelik beklenti ya da güvenin ön plana geçtiği durumlarda koordinasyonun nasıl sağlanacağına ilişkin "diyakronik" koordinasyon sorunu; son olarak da, ilk iki sorunun mantıksal uzantısı olan, uzun dönem sermaye birikim süreciyle nitelenen dinamik bir ortamda bütün karar birimlerinin planlarının nasıl uyumlaştırılabileceği sorunu, ya da kısaca "dinamik düzen sorunu" denebilecek bir sorundur. Bu son sorun, daha çok Marshall'ın "İktisatçının Kabe'si" diye gördüğü iktisadi biyoloji²⁶ ya da evrimci iktisadın ilgi alanına giren bir analitik düzeyi nitelemekte ve aslında, kapitalist sistemin işleyişinin en sıkıntılı olduğu noktalardan birisini göstermektedir. Belki de bu yüzden Keynes, analizi ni kısa dönemde tutarak bu sorunun olmadığını ya da hatta üstü kapalı olarak sistemin kendi kendine bu sorunu çözebileceğini varsaymayı tercih eder görülmektedir. Bu yüzden, *Genel Teori*'nin analitik yapısına yakından bakmak ya-

rarlıdır.

Keynes, *Genel Teori*'de,²⁷ ekonomideki işgücünün istihdamı sonucu üretilecek çıktının arz fiyatını gösteren toplam arz fonksiyonu ile girişimcilerin bu işgücünün istihdamıyla elde etmeyi bekledikleri geliri ifade eden toplam talep fonksiyonunun kesiştiği noktadaki toplam talep büyüklüğü olan "efektif talebin" eşanlı olarak ekonomideki toplam istihdam düzeyini ve dolayısıyla geliri belirlediğini belirtmektedir. Bu bakımdan toplam talebin iki temel büyüklüğün toplamı olduğu görülebilir: toplumun tüketim eğilimi tarafından belirlenecek tüketim miktarı ile yatırım hacmi. Tüketim harcamaları talebi esas olarak cari gelire bağlı iken yatırım harcamaları cari gelirden bağımsızdır; çünkü yatırım talebi bir yandan uzun dönemli kar bekleşlerine, öte yandan da yatırımın arz maliyetine bağlı olmaktadır.²⁸ Bu çerçevede eksik istihdam dengesinin ortaya çıkmasındaki temel belirleyici faktör, marjinal tüketim eğiliminin birden küçük olmasıdır. Gelir arttıkça tüketim daha az artacağından, istihdam arttığında tüketim artacak, ancak bu artış efektif talep artışı kadar olmayacaktır. Bu durumda, istihdam hacmi arttıkça, buna karşılık gelen toplam arz fiyatı ile tüketim miktarı (talep) arasındaki fark büyüyecektir.²⁹ Örneğin başlangıçta eksik istihdam durumunda, ekonominin belli bir "output" düzeyinde toplam arz fazlası söz konusu ise, outputta ortaya çıkacak azalma, arzın talepten daha fazla düşmesine yol açmaktadır. Marjinal tüketim eğilimi 1'den küçük olduğundan talepteki azalma output düşüşünden daha az olacaktır. Başlangıçta talep fazlasının olduğu durumda ise toplam talep artışı output artışının gerisinde kalacaktır. Dolayısıyla marjinal tüketim eğilimi veriyken, bizzat output düzeyindeki değişimler dengeleyici bir rol oynayacaktır. Bu durumda, ekonomik sistem kendisini, tam istihdam düzeyinin altındaki bir istihdam düzeyinde, istikrarlı bir denge içerisinde bulabilmektedir.³⁰

Dolayısıyla *Genel Teori*'sinin temel mesajının, piyasa sisteminin kendi başına bırakıldığında istikrarlı bir tam istihdam dengesine ulaşamayacağı olduğu söylenebilir.³¹ Bu mesaj, "Her arz kendi talebini yaratır" biçiminde dile getirilen Say Yasasının eleştirisine dayanmaktadır. Say yasası, bir ekonomide herhangi bir andaki toplam arzın her zaman toplam talebe eşit olacağını, çünkü üretilen herhangi bir malın mutlaka onun değerine karşılık gelen bir gelir ve dolayısıyla talep yaratacağını ileri sürmektedir. Bunun nedeni, bir malı üretmek için kullanılması gereken girdi ya da üretim faktörlerine (genel olarak emek, sermaye, toprak ve girişim) yapılan ödemelerin bu faktörlerin sahiplerinin gelirlerini oluşturmasıdır. Bu gelirler de tüketim için kullanılacağından, genel bir talep yetersizliğinin (top-

Keynes'in Genel Teorisinin temel mesajının piyasa sisteminin kendi başına bırakıldığında istikrarlı bir tam istihdam dengesine ulaşamayacağı olduğunu söyleyebiliriz.

lam talebin toplam arzın gerisinde kalması durumunun) ortaya çıkması mümkün olmayacaktır. Bunun anlamı, eksik tüketim (ya da aşırı üretim-) durumunun hiçbir zaman ortaya çıkmayacak olmasıdır. Genel olarak Klasik yaklaşımda (bir ölçüde Smith ve özellikle Ricardo'da) Say Yasası kabul ediliyor görünmektedir.³² Yine de Say Yasasının geçerli olabilmesi, iki temel kabule bağlı görünmektedir. Bunlardan birisi, Klasik "ikilik" (*dichotomy*) anlayışının dayandığı, paranın yalnızca bir değişim (mübadele) aracı olarak talep edildiği, yani paranın yalnızca değişimde kullanıldığı görüşü; diğeri ise uzun dönem dengesizlik, değişim ve sermaye birikim sorunlarının gözardı edilmesine yol açacak biçimde, girişimcinin payı olan karın, sermaye birikimini sağlayan bir artık kategorisi olarak görülme yerine yalnızca üretim maliyetlerinden birisi ya da "normal kar" olarak görülmesidir.

Keynes'in liberal anlayışa yönelik eleştirilerinin bu iki kabulün de yadsınmasına dayandığı söylenebilirse de, Say Yasası söz konusu olduğunda, paranın değişim aracı olma işlevinin yanı sıra bir servet unsuru da olmasının, yani bireylerin servetlerinin bir bölümünü para olarak ellerinde tutmak istemeleri olgusunun öne çıktığı söylenebilir. Böyle bir durum, ekonominin reel kesimi (istihdam ve üretim alanı) ile parasal kesimi arasındaki ikiliği ortadan kaldırmakta, parasal unsurlar her zaman reel unsurları etkilemektedir. Yani Keynes'in temel analiz birimi "parasal üretim ekonomisi"dir. Böyle bir ekonomide ise, Say Yasasının geçerli olması, yani tam istihdam dengesini sağlayacak toplam arz – toplam talep eşitliği, ya da aynı anlama gelmek üzere, planlanmış yatırımlar ile planlanmış tasarruflar arasındaki eşitlik, ancak tesadüfen gerçekleşebilir. Bunun temel nedeni, üretim ve tüketim (yatırım ve tasarruf) kararlarının farklı birimler tarafından verileceği ve bu iki karar kümesinin birbiriyle uyum içinde olmasının, müdahale edilmeyen bir ekonomide ancak tesadüfen gerçekleşebileceğidir.

Dolayısıyla, Say Yasasının geçerliliği bakımından, *Genel Teori*'de ortaya konan genel çerçevenin birbiriyle ilişkili ancak yine de ayrı tutulabilecek olan iki ana öge üzerine yerleştirdiği söylenebilir. İlk olarak Genel Teori, gelir ve istihdam düzeyinin belirlenmesini ortaya koymaya çalışırken efektif talebin temel belirleyicileri, özellikle de tüketim eğilimini öne çıkarmaktadır. Bu bakımdan temel sorun, tasarruf ve yatırım kararlarının ayrı karar birimleri tarafından verilmesi, bu yüzden de aralarındaki koordinasyonun piyasa sisteminin kendisi tarafından sağlanamayacağı görüşüdür. Bu noktada, teorisinin ikinci ana ögesi olan parasal faktörler ancak ikincil, destekleyici bir rol oynamaktadır. Ne var ki teori aynı zamanda, finansal varlıklardan birisi ola-

rak para talebinin ve özellikle spekülatif motifin vurgulandığı bir bütün olarak da geliştirilmiştir.³³ Bu durumda, Keynes'in öteki temel katkısı olan paranın bir servet unsuru olarak elde tutulduğu görüşü, yine Say Yasasının geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Say Yasasına göre üretilen malların arz fiyatlarıyla belirlenen gelirlerin tamamı tüketim ve yatırım mali satın almak için kullanılacaktır. Bu durumda tüketim harcamaları azaldığında, serbest kalan gelirler bütünüyle yatırım mallarına harcanmalıdır. Ancak bireyler parayı ve tahvil gibi öteki finansal varlıkları da ellerinde tutmayı talep ediyorlarsa, tüketim harcamalarının azalmasıyla artan tasarruflar elde para ya da finansal varlıklar olarak tutulduğunda yatırım harcamalarının, dolayısıyla da istihdamın artması gerekmemektedir; başka deyişle Say Yasası geçersiz olmaktadır.³⁴

Görüldüğü gibi, aslında Keynes'te reel analiz ve parasal analiz, birbirinden bağımsız olarak değil, aksine paranın istihdam ve üretimi etkilediğini ileri süren Klasik ikilik anlayışının terk edildiği bir bütün içinde, karşılıklı etkileşim içerisinde ele alınmaktadır. Keynes'e göre teorisinin "genelliği", sadece efektif talebi dikkate alan reel analize dayanmamaktadır; bu "genellik", ancak parasal faktörlere dayalı olan Sermayenin Marjinal Etkinliği ile faiz teorisi geliştirildiğinde bir anlam taşıyacaktır.³⁵ Dolayısıyla Say Yasası tartışması, hem reel, hem de parasal analiz düzeyinde yürütülmesi gereken bir tartışmadır. Reel analiz, daha çok karar birimleri arasındaki koordinasyon sorunu üzerinde yoğunlaşırken, parasal analiz, esas olarak değişim, dengesizlik ve belirsizlik üzerinde durmakta ve söz konusu koordinasyonun sağlanmasının ne kadar zor (ya da hatta olanaksız) olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tartışma bize, Keynes'in yaklaşımının yukarıda sözü edilen iki düzeyde, yani bir yandan statik bir çerçevede, efektif talebin unsurları olan tüketim ve yatırım kararları arasındaki koordinasyon sorunu bağlamında, öte yandan da tarihsel zaman ve değişimin söz konusu olduğu daha dinamik bir çerçevede, paranın bir servet unsuru olarak kabul edilmesiyle el ele giden belirsizliğin egemen olduğu dinamik bir çerçevedeki koordinasyon sorunu bağlamında tartışmak yararlı olabilir. Bir başka deyişle aslında bir değil, analitik açıdan birbirinden ayrı tutulabilecek iki ayrı "koordinasyon sorunu" söz konusudur. Bu iki ayrı koordinasyon sorunu, iki ayrı zaman çerçevesini ve giderek iki farklı denge kavrayışını da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan birisi, statik denge analizine dayanan "senkronik" koordinasyon sorunudur; ötekisi ise zaman, değişim ve hatta dengesizliği dikkate alan ve dinamik koşullarda karar birimlerinin kararlarının karşılıklı olarak nasıl bağdaşacağını

**Genel Teori,
gelir ve
istihdam
düzeyinin
belirlenmesini
ortaya koymaya
çalışırken efektif
talebin temel
belirleyicileri,
özellikle de
tüketim
eğilimini öne
çıkarmaktadır.**

ele alan "diyakronik" koordinasyon sorunu-
dur. Aslında *Genel Teori*'de bu iki koordinasyon
sorununu yan yana görmek mümkündür. İlk
olarak efektif talebin ağırlık verildiği teorik blok
daha çok planlanan yatırım - tasarruf arasında-
ki dengesizliği dikkate alan "senkronik" koordi-
nasyon sorunu niteliğinde iken para, faiz ve yatırımların marjinal etkinliğini ve bunlar arasındaki etkileşimle bunun istihdam üzerindeki etkilerini dikkate alan "diyakronik" koordinasyon sorunu niteliğindedir. Bunun temel nedeni iki önemli değişkenin, yani spekülasyon para talebi ile sermayenin (ve yatırımın) marjinal etkinliğinin (dolayısıyla faiz oranı ile yatırım düzeyinin) geleceğe yönelik beklenti ya da güven duygusuna bağlı olması, yani ister istemez zamanın ve değişimin analizde kullanıldığı bir çerçeveyi gerektirmesidir.

Bunu görebilmek için belki de iki farklı Keynes yorumunu,³⁶ daha çok "senkronik" bir Walrasci genel denge çerçevesini benimsemekle birlikte "Keynesci" sonuçları ortaya çıkarır görünen "sabit fiyat-miktar uyumlaması" modelleri ile "belirsizlik" (ya da "Fundamentalist") yorumlarını dikkate almak yararlı olabilir.

2.2. senkronik koordinasyon sorunu ve "walrasci keynescilik"

Genel Teori'nin "Sabit Fiyat - Miktar Kısıtlı Modeller" yaklaşımına³⁷ göre, Keynes'in temel savının ekonomik sistemde ortaya çıkan koordinasyon başarısızlığı yani "karar birimlerinin gereksinimlerinin karşılıklı olarak bağdaşmaması"³⁸ olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan Sabit Fiyat Modellerinin ortaya koyduğu çerçevede, karar birimlerinin planlarını uyumlaştırarak merkezi bir bilgi işleyici-aktarıcı otoritenin, başka deyişle Walras'ın "mezat tellalının" bulunmaması, sistemdeki arz-talep kararlarının uyumlaştırılmamasına yol açmaktadır. "Dengesizlik" kavramı üzerine oturtulan "Keynes'in" teorisi, Walras'ın aksine denge dışı "yanlış" fiyatlardan mübadelelere izin vermekte ve karar birimlerinin miktar kısıtlamalarına maruz olması yüzünden, "kavramsal" (piyasayı temizleyecek fiyatlardan yapılacak talep ve "efektif" (yanlış fiyatlarda gerçekleşen) talepler arasında farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu da Walras Yasası'nın geçerli olmaması demektir.³⁹ Bu dengesizlik durumunun *Genel Teori* açısından anlamı, genel denge durumunun dışında, gayri-iradi işsizliğin olduğu şartlarda, hiçbir piyasada talep fazlasının ortaya çıkmayabileceğidir.⁴⁰ Başka bir deyişle ekonomik sistem, eksik istihdam durumu geçerli iken dengeye gelebilir. Sonuç olarak bu yaklaşım, ekonomik sistemin koordinasyon bozukluklarının biçimsel bir analize oturtulduğu "genel" bir teorik yapı oluşturma iddiasındadır. Bu yapı aynı anda hem "Keynesci", hem de "Klasik" kon-

jonktürleri ortaya çıkarabilir.

Bununla birlikte, miktar uyumlaması yorumunun, iki bakımdan Keynes'in yaklaşımının özünü gözden kaçırdığı söylenebilir. Yaklaşım, hem statik bir çerçeveyi esas almakta, hem de para tipki Walras sisteminde olduğu gibi modelde sadece bir değişim aracı olarak kabul edilmekte, yani Keynes'in temel savlarından birisi olan paranın bir servet unsuru olma özelliği gözardı edilmektedir.

İlk sorun, miktar uyumlama modelinin, tümüyle statik bir çerçevedeki koordinasyon sorununu ele alması, dolayısıyla da değişim ve dengesizliğin söz konusu olabildiği dinamik bir yapıda uyumlama sürecinin nasıl olacağını gözardı ettiğini göstermektedir. Bu bakımdan aslında yaklaşımın, Keynes'in teorisinin Neoklasik çerçeveye indirgenmiş bir biçimi olduğu söylenebilir; piyasaların işleyişi temsili nitelikteki bireysel karar birimlerinin stilize edilmiş seçimleri üzerine oturtulmakta yani makro analiz bireysel baza "indirgenmektedir."⁴¹ Başka deyişle bu iktisatçıları "Walrasci Keynesçiler"⁴² olarak adlandırmak yanlış görünmemektedir.

İkincisi, belki de daha önemlisi, bu yorumun, Keynes'in temel analiz birimini oluşturan parasal ekonomiye uygulanıp uygulanmayacağı tartışmalıdır.⁴³ Sabit fiyat modelleri, yanlış değişimleri dikkate alabilmesine rağmen, paranın aynı zamanda bir servet tutma aracı olmasından kaynaklanacak sorunlar dikkate alınmamakta; para Walrasci olmayan durumların ortaya konmasında bir rol oynamamaktadır. Bundan daha da önemlisi, fiyat değişmezlikleri varsayımı Keynesci ve Walrasci teorik yapılar arasında bir köprü kurma bakımından yararlı olsa bile, Keynesci önermelerin tümüyle fiyat-ücret katılığına dayandığını ileri sürmek de zor görünmektedir.⁴⁴ Örneğin parasal ücret ve fiyatlar tümüyle esnek olsa da, parasal analizin temelinde yer alan belirsizlik yüzünden, tam istihdam dengesine ulaşmak mümkün olmayabilir. Ancak bunu görebilmek için Keynesci teorisinin belirsizlik kavramına dayanan yorumuna değinmekte⁴⁵ yarar bulunmaktadır.

2.3. diyakronik koordinasyon sorunu ve belirsizlik keynesciliği

Yukarıda anlatılan dengesizlik yaklaşımı, özünde statik karakterdedir; miktar uyumlaması yorumunda özellikle Keynes'in tüketim fonksiyonunun vurgulanması, zımni olarak, yatırımların veri olarak alındığı ve sermaye stokunun değişmediği bir çerçevenin kabul edildiğini düşündürmektedir.⁴⁶ Bu da aslında, bu yaklaşımda Keynes'in analizinin zaman boyutunun, özellikle yatırımlara ilişkin uzun dönem beklentilerinin ihmal edildiği (dışsal olduklarının varsayıldığı) bir çerçevenin benimsenmesiyle dikkate alınmadı-

Sabit fiyat-miktar Kısıtlı Modeller Yaklaşımının Keynes'in teorisinin Neoklasik çerçeveye indirgenmiş bir biçimi olduğu söylenebilir.

ğini göstermektedir. Her ne kadar dengesizlik yaklaşımında bilgi yetersizlikleri sonucu ortaya çıktığı varsayılan koordinasyon sorunları üzerinde durulmaktaysa da, geleceğe ilişkin beklentilerin ve dolayısıyla Keynesci belirsizlik kavramının dikkate alınmaması, analizin dinamik niteliğinin gözden kaçırılmasına yol açmaktadır.

Buna karşılık Keynes, kendi teorisini gelecekteki teoriden ayıran en önemli iki özelliğın belirsizlik yaklaşımı ile output için "bir bütün olarak" arz ve talep (efektif talep ilkesi) olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Belirsizlik Keynes'de gelecek hakkında sayısal olasılıklar ya da matematiksel beklentiler hesaplanmasının mümkün olmadığı bir durumu ifade edecek biçimde kullanılmaktadır.⁴⁸ Bu anlamıyla belirsizlik, en azından olasılık dağılımlarının ortaya konabildiği "risk" kavramından farklılaşmaktadır, çünkü belirsizlik bu tür dağılımları oluşturmada kullanılacak bilginin mevcut olmadığı durumu göstermektedir.⁴⁹ Keynes için örneğın rulet oyunu belirsizliğe tabi değilken "bir Avrupa savaşının çıkma olasılığı" ya da "yirmi yıl sonraki bakır fiyatı ve faiz oranı ya da 1970 yılında özel servet sahiplerinin toplumsal sistemdeki konumları belirsizdir. Bu sorunlar için herhangi bir hesaplanabilir olasılık oluşturmak için hiçbir bilimsel temel söz konusu değildir."⁵⁰ Böyle bir durumda ise bireylerin sübjektif olasılık yapıları her zaman beklenmedik dışsal kaymalara uğrayabilecek ve bireyler bunların objektif dağılımları yansıtmadığını fark edeceklerdir. Bireylerin beklentileri ve bu beklentilerin belirsizlik yüzünden kaymalara uğraması etkisini özellikle para, faiz ve yatırım üzerinde göstermektedir. Öncelikle paranın servet saklama aracı olması bütünüyle geleceğın belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır: "Bir servet saklama aracı olarak para tutma isteğımız, geleceğe ilişkin kendi hesaplamalarımız ve uzlaşmalarımıza (convention) olan güvensizliğimizin derecesini gösteren bir barometredir."⁵¹ Bu bakımdan çok genel olarak, insanların tahminlerine duydukları güvendedeki değişimler, gerçekte elde tutulan para miktarını değil, insanları para tutmamaya yöneltecek faiz oranını etkileyecektir.⁵² Bu kavrayışta, verilmiş her beklenti düzeyine ayrı bir likidite talep fonksiyonu karşılık gelmekte ve belirsizliğın yol açtığı beklenti kaymaları faiz oranını da doğrudan etkilemekte, hatta beklenti kaymalarının derecesinin artması, teorik olarak faiz oranının belirlenemezliğine de yol açabilmektedir.

Buna karşılık efektif talebin, tüketim eğilimi veriyken, asıl belirleyicisi olan yatırım hacminin belirlenmesinde de beklentiler önemli bir yere sahiptir. Yatırımlar temel olarak sermaye varlıklarının beklenen getirilerinin esas alındığı sermayenin marjinal etkinliğine ve parasal faiz oranına bağlıdır. Sermayenin marjinal etkinliğı kavramı,

yatırımlarda uzun dönem beklentilerini ön plana çıkarmaktadır. Sermaye piyasalarında belirlenecek bu uzun dönem beklentileri genel olarak piyasanın psikolojisine bağlıdır.⁵³ Yatırımcıların beklentilerini oluşturmada genel olarak izledikleri strateji, kendisinden daha iyi bilgilendiğini düşünödüğü diğer bireylerin ortak yargısına ulaşmaya çalışmak, yani çoğunluğın ortalama görüşünü tahmin etmek biçimindedir.⁵⁴ Böylece sermaye piyasalarındaki temel davranış biçimi, piyasada belirlenen "uzlaşımı" (convention) izleme eğilimi olacak ve bu uzlaşımın özü de, değişme beklemek için kesin nedenler olmadığı sürece, "varolan durumun sonsuza kadar devam edeceği" varsayımına dayanacaktır.⁵⁵ Buna rağmen, piyasa psikolojisine bağlı olan bu uzlaşım güvenilir niteliktedir ve anı değişimlere uğrayabilir.⁵⁶

Yatırım hacmi bir yandan faiz oranına, diğer yandan da sermayenin marjinal etkinliğine bağlı olduğundan ve bu iki büyüklük de doğrudan belirsizliğın etkisi altında olduğundan, yatırım hacminin zaman zaman önemli ölçüde dalgalanmalar göstermesi doğaldır.⁵⁷ Bunun istihdam açısından anlamı, ekonomide tam istihdamı sağlayacak efektif talebin ancak tesadüfen gerçekleştirilebileceğı ve daha önemlisi, sistemin kendi kendisine, bir kez sağlansa bile tam istihdam düzeyini sürdüremeyeceğidir. Başka bir deyişle, belirsizliklerle tanımlanan bir ortamda Say Yasasının geçerli olması ancak bir hayaldir.

Belirsizliğın öneminin kabul edilmesi, beklentilerin output ve istihdam üzerindeki etkilerinin dikkate alınmasını sağlayarak analize dinamik bir nitelik kazandırmaktadır. Bu açıdan, özellikle yatırım düzeyindeki dalgalanmaların analizi, Keynesci teorinin aynı zamanda bir devresel dalgalanma teorisini olarak görülebilmesini sağlayabilir. Nitekim Keynes, Genel Teori'nin 22. bölümünde, devresel dalgalanmaların temel nedenini sermayenin marjinal etkinliğindeki değişimlere bağlamaktadır.

Bununla birlikte, Genel Teori'nin belirsizlik yorumunun benimsenmesi, iki önemli analitik sorunu da beraberinde getirmektedir. İlk olarak Keynes'in belirsizlik altında piyasaların davranış biçimine ilişkin açık bir mekanizma ortaya koymaması, yalnızca "varolan durumun sonsuza kadar devam edeceği" varsayımının beklentilerde temel alındığını varsayması, aslında beklentilerin analizde dışsallaştırılmış olduğunu göstermektedir. Beklentilerin veri olarak alınması, efektif talep ilkesinin ortaya konmasında yararlı olduğu halde,⁵⁸ yukarıda sözü edilen dinamik çerçeveyi ortadan kaldıracak ve yalnızca beklenti düzeylerindeki kaymaların yol açtığı değişimlerin incelenebileceğı karşılaştırmalı statik bir yapıya, ya da en azından farklı beklenti düzeyle-

Keynes, kendi teorisini geleneksel teoriden ayıran en önemli iki özelliğın belirsizlik yaklaşımı ile output için "bir bütün olarak" arz ve talep (efektif talep ilkesi) olduğunu belirtmektedir.

te alan "kayan denge" (*shifting equilibrium*) yaklaşımının benimsenmesine yol açacaktır. Aslında, beklentiler dikkate alındığında, *Genel Teori*'de üç farklı modelin olduğundan söz edilebilir.⁵⁹ İlk olarak Keynes, kısa dönem beklentilerinin her zaman gerçekleştiğini ve bunların uzun dönem beklentilerinden bağımsız olduğunu, böylece efektif talep ilkesinin formüle edilebileceğini düşünmektedir. İkinci model, kısa ve uzun dönem beklentileri hala birbirinden bağımsız olsa da, efektif talepteki değişimleri dikkate alırken üçüncü, "köpeğin kendi kuyruğunu kovaladığı"⁶⁰ kayan denge modelinde bu iki beklenti düzeyi birbirinden bağımsız değildir; birisi değiştiğinde öteki de değişir. Ancak bunun ortaya çıkardığı önemli bir sorun söz konusudur: analogiyi sürdürürsek, köpek kuyruğunu hiçbir zaman yakalayamayabilir; her bir dönem içinde, farklı bir beklenti düzeyine karşılık gelen bir yatırımın marjinal etkinliği fonksiyonu ile bir faiz oranından söz etmenin mümkün olduğu böyle bir çerçevede, beklenti düzeyleri ya da piyasa psikolojisi değiştiğinde hem yatırım hem de hatta para talep fonksiyonları kaymalar göstermektedir. Bu ise analizin kapsamını önemli ölçüde daraltmaktadır, çünkü, Kalecki'nin *Genel Teori*'ye yönelik eleştirisinde⁶¹ belirttiği gibi, beklentiler piyasa psikolojisindeki değişimlere karşı böyle dalgalanmalar gösteriyorsa, özellikle bir dönemden diğerine geçişte yatırım ve istihdam hacminin belirlenemez olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durumu bir yandan denge istihdam ve gelir düzeyine ulaşmayı olanaksız hale getirirken, daha da önemlisi, her yeni beklenti düzeyine karşılık gelen farklı bir istihdam ve gelir düzeyi söz konusu olduğundan, beklentiler değiştiğinde denge düzeylerinin kendisi değişecektir. Bunun anlamı, veri efektif talep düzeyi ile beklentilere karşılık gelen bir denge gelir ve istihdam seviyesinin kendisinin sürekli kayması yüzünden sistemin uzun dönemde de olsa yakınsayacağı bir dengeden söz edilemeyeceğidir. Böyle bir sonucu engellemenin tek yolu beklentileri veri olarak almak, ancak bunların her zaman ani ve şiddetli kaymalara uğrayabileceğini gözden kaçırmamaktır.

Aslında böyle bir bakış açısı, kapitalist sermaye birikim sürecinin tümüyle dengesizliklerle, dalgalanmalarla dolu olduğunun da kabul edilmesi demektir. Bu düşüncenin bir adım ötesi de, sistemin kendi başına bırakıldığında, istikrarsızlık ya da hatta çöküş eğilimlerinin kaçınılmaz olduğunun kabul edilmesidir. Aslında bu, kapitalist bir ekonomideki sermaye birikim sürecinin, açıklanabilir bir süreç olmaktan çok tümüyle girişimcilerin "hayvani güdülerine" yani girişimciyi "eylemsizlik yerine eyleme yönelten, kendiliğinden gelen bir dürtü"⁶²ye bağlı olan bir süreç olduğu anlamına gelmektedir. Ne var ki

Keynes'e göre böyle bir durum sistemin doğal işleyişini nitelememelidir; çünkü böyle bir durum sistemin "tasarımından" değil, piyasa psikolojisindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Başka deyişle eğer "bir ülkenin sermaye gelişimi kumarhane etkinliklerinin bir yan ürününe dönüşüyorsa, bu işin kötü yapıyor olması kuvvetle muhtemeldir".⁶³ Ancak Keynes'e göre "bu rahatsız edici sonuç, kuşkusuz, tüketim eğilim ile yatırım oranının toplumun çıkarına yönelik olarak kontrol ediliyor olmak yerine bütünüyle *laissez-faire*'in etkilerine bırakılıyor olmaktan kaynaklanmaktadır".⁶⁴ Sermaye birikiminin böyle psikolojik ve kurumsal etkenlere bağımlı olması, dinamik bir ortamda, koordinasyon sorununun çözülmesinin, yani tüketim kararları ile yatırım kararları arasındaki uyumun sağlanmasının ne kadar zor ve rastlantılara bağlı olduğunu göstermektedir.⁶⁵ Bu durumda belki de asıl yapılması gereken, "yatırımın toplumsallaştırılmasında" olduğu gibi, belirsizlikleri ortadan kaldıracak kurumsal dönüşümleri gerçekleştirmektir.⁶⁶

3. dinamik düzen sorunu

Bununla birlikte, Keynes'in zamanın ortaya çıkardığı bu tür sorunlarla baş edebilmek için benimser görüldüğü karşılaştırmalı statik analiz ya da denge istihdam ve gelir düzeyinin kendisinin her seferinde değiştiği bir tür "kayan denge" analizi, sermaye birikiminin ve büyümenin söz konusu olduğu bir ortamda koordinasyon sorununun nasıl çözülebileceği sorusunu ortaya çıkarılmaktadır. Başka deyişle Keynes'in analizi, sermaye birikiminin söz konusu olmadığı kısa dönemle sınırlı olduğundan, aslında uzun bir dönem boyunca sürekli olarak ortaya çıkan dengesizliklerle dolu, hatta Schumpeterci bir "yaratıcı yıkım"⁶⁷ süreci ile nitelenen kapitalist sermaye birikim sürecinin yarattığı dinamik sorunlardan kaçınmaya çalışır görünmektedir.⁶⁸ Bir başka deyişle burada, sadece zamana göndermede bulunması anlamında "diyakronik" olan bir koordinasyon sorunundan değil, Schumpeterci anlamda "ekonomik sistemin bir normundan diğerine gerçekleşen geçişin çok küçük aşamalara bölünemeyeceği" türden geçişlerin varolması anlamında, "gelişme" kavramını temel alan "dinamik" bir süreç olarak koordinasyon ve düzen sorunundan söz etmek gerekmektedir. Bu bakımdan sorun, tam da Marshall'ın "İktisatçının Kabe'si" olan "İktisadi biyolojiye" ait görünmektedir.⁷⁰

Bu bakımdan bütün iktisadın, en azından Keynes'in de *Genel Teori*'de söz etmekten kendini alamadığı Bernard Mandeville'den bu yana,⁷¹ temel sorunu olan kapitalizmin sermaye birikim süreci içerisinde kendi kendine işleyen düzenin nasıl gerçekleştiği sorununa yanıt ara-

Sermaye birikiminin psikolojik ve kurumsal etkenlere bağlı olması, dinamik bir ortamda tüketim ve yatırım kararları arasındaki uyumun ne kadar zor olduğunu göstermektedir.

dığı söylenebilir. Doğal olarak Keynes de bir istisna değildir. Ancak bu soruya iktisadi düşünce tarihinde verilen yanıtlar farklı olsa da, sorunun bu dinamik boyutunun farkında olan yaklaşımlar daha çok Adam Smith ile Karl Marx'ın temsilcisi olduğu Klasik-Marksist iktisat⁷² ve, ilginç bir biçimde, Avusturya iktisadı (ve doğal olarak Schumpeter) olduğu söylenebilir.

Örneğin, Menger, Mises ve özellikle Hayek ile temsil edilen Avusturya iktisadı, rekabetin bir süreci betimlemekten çok bir durumu betimlediğini, dolayısıyla da kendi kendini sürdüren bir piyasa yapısını yaratma yeteneğine sahip olsa da, aynı zamanda piyasada dengesizlikler ya da dalgalanmalar yaratma eğilimi de taşıdığını düşünmektedir. Ancak, Hayek,⁷³ temel işlevi bireysel tüketici ve üreticilerin elinde parça parça halde bulunan bilgi kırıntılarını toplamak, bir araya getirmek ve piyasa fiyatları yoluyla bu bilgiyi diğer karar birimlerine iletmek olan rekabet sürecinin, hiç kimse planlamasa bile sanki bir plana uygun bir biçimde gerçekleşiyormuş gibi görünen bir "kendiliğinden düzeni" (spontaneous order) ortaya çıkaracak biçimde işlediğini ileri sürmektedir.⁷⁴ Bu kendiliğinden düzeni ortaya çıkaran mekanizma, bireylerin sadece kendileri için önemli olacak bilgileri kullanarak gerçekleştirecekleri, çıkar güdüsüne dayanan davranışlardır. Bir genel koordinasyon kurumu olarak işleyen rekabetçi bir piyasanın varlığı, bireylerin elindeki parça parça bilgileri, herhangi bilinçli bir müdahale olmadan bir araya getirerek işlemekte ve fiyatlar yoluyla bunun ekonominin tümüne yayılmasını sağlamaktadır.⁷⁵

Ne var ki, Hayek'in rekabetin kimi zaman dengesizlikler yaratan dinamik bir süreç olduğu görüşü ile, "kendiliğinden düzen" anlayışı arasında bir gerilim bulunmaktadır: Eğer, dinamik bir süreç olarak rekabet, dengenin yanı sıra dengesizliklerin de ortaya çıkmasına yol açıyorsa, bu durumda kendiliğinden düzen nasıl sağlanabilir? Ne yazık ki, bu konuda Hayek böyle bir düzenin nasıl ortaya çıktığını açıklamak yerine, yalnızca bu düzenin dışarıdan bir müdahale olmadığı sürece her zaman ortaya çıktığını ve varlığını sürdürdüğünü varsaymaktadır. Başka bir deyişle, Hayek, aslında bir *explanandum* olan kendiliğinden düzeni, *explanans* olarak kullanmakta, yani, aslında açıklaması gereken noktayı, açıklamada bir araç diye kullanarak döngüsel bir düşünüş içine girmektedir.

Öte yandan Klasik anlayışta, özellikle Smith ile Marx'da, rekabetin dengeye götürücü rolünün yanı sıra, onunla aynı anda işleyen bir dengesizlik yaratıcı rolünden de söz etmek mümkündür. Piyasa sisteminin, uzun dönemde bütün sektörler arasında eşitlenen kâr oranına karşılık gelen denge fiyatlarını tanımlayan "çekim merkezi" (*center of gravity*) ile nitelenen uzun

dönem dengesi, esas olarak sermayenin ekonomideki farklı sektörler arasında serbestçe hareket ettiğini öngören serbest rekabet tarafından sağlanmaktadır. Bununla birlikte "serbest rekabet", oynadığı bu dengeleyici rolün yanında uzun dönemde girişimcilerin kârlarını artırabilmeleri için yeni teknolojileri devreye sokarak teknoloji düzeyini ve sanayi yapısını değiştirmek biçimindeki daha dinamik bir rolü de yerine getirmektedir. Yani bir yandan rekabetin dengeleyici rolü vurgulanırken, öte yandan da sermaye birikiminin sürekli olmasını sağlayan, dinamik değişmeye ve dengesizlik yaratmaya dönük rolüne de işaret edilmektedir.⁷⁶ Dengesizliğe yol açan faktör, bir artık kategorisi olarak görülen kârların, varlığını ve sürekliliğini sağlamak için girişilen çabanın veya serbest rekabetin sonucu olarak kendisini göstermektedir. Analizde kârlar bir ödeme biçiminde olmadığı, bir mübadele ilişkisinin sonucunda ortaya çıkmadıkları için aslında statik bir dengeden söz etmek pek de mümkün değildir.⁷⁷

Bu bakımdan, özellikle Klasik ve Marksist yaklaşımda rekabet ve sermaye birikim süreçleri birbirinden ayrılmayan ve sürekli olarak dengesizlik yaratma potansiyeline sahip süreçler olarak görülmekte,⁷⁸ bu yüzden de kapitalist birikim sürecinin, Schumpeter'in⁷⁹ yerinde benzetmesiyle, "tekleyen" (*hitchbound*) bir makine biçiminde tasarlanmasına yol açmaktadır. Schumpeter'e göre "tekleyen" ekonomik modeller, ekonomik sistemde ortaya çıkan içsel durgunluk ya da duraklama eğilimlerinin sistemin kendi tasarımından kaynaklanan eğilimler olduğu savına dayanmakta; "teklemeyen" (*hitless*) modeller ise böyle içsel durgunluk eğilimlerinin bulunmadığı, sistemin yaşayabileceği sorunların sisteme dışarıdan empoze edildiğini varsaymaktadır. Bu bakımdan "tekleyen" modeller, sistemin dışarıdan bir müdahale olmasa bile, kendi işleyişi sonucunda duraklamaya ya da durmaya yöneldiği durumları dikkate almaktadır. Her ne kadar bu ayrım Schumpeter'de bütünün analitik nitelikte imiş gibi görünse de,⁸⁰ genel olarak Klasik ve Marksist yaklaşımların "tekleyen" bir bakış açısını öne çıkarmalarının esas olarak kann bir artık kategorisi olarak kavranmasından kaynaklandığını söylemek mümkün görünmektedir.

Kann bir maliyet unsuru olarak görülmesi yerine bir artık kategorisi olarak değerlendirilmesinin yarattığı en önemli sonuç, Say Yasası'nın geçersiz olmasıdır. Bunun nedeni, malın üretiminde kullanılan girdilere ödenen bedelin, yani üretim maliyetinin malın satış fiyatına eşit olabilmesi için, bu maliyetin içerisinde yalnızca emek (ve toprak) için yapılan ödemelerin değil, kannın da yer almasını gerektirmesidir. Eğer kar üretim maliyetlerinin bir parçası olarak görülür-

Bir genel koordinasyon kurumu olarak işleyen rekabetçi bir piyasanın varlığı, bireylerin elindeki parça parça bilgileri, herhangi bilinçli bir müdahale olmadan bir araya getirerek işlemekte ve fiyatlar yoluyla bunun ekonominin tümüne yayılmasını sağlamaktadır.

se, ekonomi genelinde üretilen toplam hası-
lanın satış değeri, faktörlere yapılan ödemelere,
toplam maliyetlere eşit olacaktır.⁶¹ Eğer kar bir
artık olarak ortaya çıkıyor ve bu artık sermaye
birikiminin temel itici gücü ise, bu durumda ya-
ratılan gelirin en azından bir bölümünün tüketim-
e yönlendirilmemesi, yani toplam arzın toplam
talepten fazla olması mümkün olacaktır. Daha
doğrusu, sermaye birikimi ve iktisadi büyüme-
nin var olduğu bir çerçevede, Say Yasası'nın
gerçekleşmesi ancak tesadüfe bağlı olarak orta-
ya çıkabilecektir. Bu da birikim sürecinin aslin-
de dengesizlik doğurmaya ne kadar yatkın oldu-
ğunu göstermektedir.

Bu bakımdan Keynes'in *Genel Teori*'si, Key-
nes'in dinamik koordinasyon sorununun önemi-
nin farkında olsa da, bu sorunların "etrafından
dolaşarak" uzun dönem sermaye birikim süreci
ile onun yarattığı dengesizlikleri gözardı ediyor
görünmektedir. Bunun bir nedeni, "kuyruğu pe-
şindeki köpeğin" hiç bir zaman kuyruğunu yaka-
layamayacak olma olasılığının yarattığı rahatsız-
lık yüzünden karşılaştırmalı statik bir analizin
benimsenmesinin tercih edilmesi olabilir. Bir
başka önemli neden, Keynes'in dönemindeki ik-
tisadın analitik alet kutusunun bu sorunları ele
alacak gelişmişlikte olmadığıdır.⁶² Ancak bura-
da önemli olan nokta, teknik ya da formel analiz
düzeyinde değil, daha çok "analiz öncesi viz-
yon" düzeyinde kapitalizmin işleyişine yönelik
"dinamik" bir anlayışın var olup olmadığıdır.
Böyle bir vizyonun eksikliği, özellikle kısa dö-
nemli efektif talep analizi ile uzun dönem serma-
ye birikimi analizleri arasındaki ilişkinin kurula-
maması sonucunu vermektedir. Keynes'in so-
runun farkında olmakla birlikte bu ilişkiyi kur-
makta çok da gönüllü olmadığı düşünülebilir.
Belki de Keynes'in belirsizliğin varlığına rağmen
uzun dönem beklentilerinin istikrarlı olduğunu
varsaymasının bir nedeni de budur. Bu durum-
da örneğin "varolan durumun sonsuza kadar
devam edeceği"⁶³ varsayımı, sistemin normal
durumu (uzun dönem denge durumu) geçerli
ise ya da en azından tanımlanabiliyorsa anlamlı
görünmektedir. Bu bakımdan Keynes'in, bu ya-
zının ilk bölümde sözü edilen, kapitalizme duy-
duğu güven, onun sistemin uzun dönemde
efektif talep üzerindeki müdahaleler yoluyla da
olsa, istikrarlı bir davranış sergilediğine ya da en
azından bu kapasiteye sahip olduğuna inandığını
düşündürmektedir. Eğer bu yorum doğruysa,
Keynes'in *Genel Teori*'sini, sistemin uzun dö-
nem istikrarını niteleyen bir "çekim merkezinin"
var olduğu, ancak kısa dönemde çoğu kez öngö-
rilemeyen ve kontrol edilemeyen faktörler yü-
zünden bu çekim merkezlerinden sapmaların
her an olabileceği gerçeği yüzünden kısa dönem
analizi üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ancak
bunun anlamı, *Genel Teori*'nin, tıpkı Hayek'te

olduğu gibi, uzun dönemde ortaya çıkacak bir
"kendiliğinden düzeni" varsayıyor olduğudur;⁶⁴
yani teori, aslında açıklanması gereken asıl nok-
tayı bir açıklayıcı olarak kullanmaktadır. Çünkü
böyle bir varsayım, teorik yapının belirlenemez
olma tehlikesini ortadan kaldırarak uzun dönem
istikrarlı bir düzenin ortaya çıkmasını sağlamak-
tadır. Bu ise sistemin kısa dönemli sorunlarının
giderilebilmesini sağlayan politika önlemlerinin
geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun
nedeni yatırımların "toplumsallaştırılması" ve
para kredi kontrolleri yoluyla sistemin denge du-
rumlarından sapmalarının ortadan kaldırılabil-
mesidir. Bu ise Keynes'in yaklaşımının belki de
en önemli karşıtı olan Hayek'ten çok da uzak ol-
madığını düşündürmektedir. Sistemin her za-
man kendiliğinden düzene ulaşacağını varsayan
ve onun yaşadığı sorunları her zaman sistem di-
şı kaynaklara (özellikle de para otoritesinin dav-
ranışlarına) atfeden Hayek'in bu tutumu, siste-
min doğrudan kendi işleyişi sonucu ortaya çıka-
bilecek "tekleme" rekabet analizi dışına itme
isteginden kaynaklanmaktadır. Ancak, sistemin
kendi işleyişinin yarattığı "tekleme" eğilimlerinin
farkında olan Keynes'in tutumunun da çok fark-
lı olduğu söylenemez. *Genel Teori*'nin, sistemin
istikrarsızlık eğilimlerinin bütün mantıksal so-
nuçlarını, özellikle sermaye birikiminin geçerli
olduğu uzun döneme uzatmadaki yönülsüzlüğü,
uzun dönemde sistemin kendi başansının, örne-
ğin Ricardó, Marx ya da Schumpeter'de olduğu
gibi, onun sonunu nitelediği durumlara ortaya çı-
karılabilecek bir teorik çerçeveden kaçınma iste-
ğiyle açıklanabilir görünmektedir.

SONUÇ

Genel Teori'de bir yandan esas olarak yatırı-
mlardaki dalgalanmalara dayanan dinamik bir
yapı, hatta giderek dinamik koordinasyonun ka-
pitalist bir ekonomide gerçekleşmesinin müm-
kün olmayabileceği düşüncesi kendisini göste-
rirken, kıftapta benimsenen analitik yapının daha
çok karşılaştırmalı statik ya da en çok kayan
denge analizini öne çıkarması ilginç bir çelişki-
dir. Bu bakımdan *Genel Teori*'nin, iki farklı "hort-
lak" ile bas etmeye çalıştığını söylemek yanlış
olmayacaktır: bir yandan sistemin kendi çokü-
sunu kendisinin hazırlayacağı gibi hazmedilme-
si güç bir savı ortaya atan Marx'ın hortlağı, öte
yandan da özellikle analitik yapı bakımından di-
namik analizi "Kabe" olarak görse de, mekanik
analojilerin ötesine geçilmemesini tavsiye eden
Marshall'ın hortlağı. Bu bakımdan, belki de as-
lında Keynes'in "alışıldık düşünce ve ifade bi-
çimlerinden kaçabilme savaşı",⁶⁵ Marx'ın da
temsili olduğu Klasik analizden kaçışı simge-
liyordu, yoksa Marshall'dan devraldığı mekanik
bakış açısı ve denge yönteminden kaçışı değil.
Bu bakımdan, Post Keynesci⁶⁶ okumaların (en

Keynes'in
Genel Teori'si
uzun dönem
sermaye
birikim süreci
ile onun
yarattığı
dengesizlikleri
gözardı ediyor
görünmektedir.

azından önemli bir bölümünün) belki de en açık üstünlükleri, *Genel Teori*'nin yapması gerektiği halde kaçındığı, Klasik-Marksist analiz okulunun kapitalizmin işleyişine yönelik ortaya koyduğu bir meydan okumayı kabullenmiş olmalarıdır. Buna karşılık "neoklasik sentez" Keynesçiliği daha çok Marshallcı çizgide ilerleyerek uzun dönem dengesinin kendiliğinden sağlanacağı inancıyla bu meydan okumadan kaçınmaktadır.

Bu ise, aynı kitabın neden birbirinden böylesine farklı yorumlara yol açabildiğini açıklayan önemli bir unsur gibi görünmektedir. Eğer gerçekten de yazıda savunulduğu gibi, Keynes'in kapitalizmin işleyişi konusunda sahip olduğu "vizyonun" *Genel Teori*'in analitik yapısını belirlediği düşüncesi doğruysa, bu durumda Keynes'in *Genel Teori*'de neden, sürekli olarak aksi yönde ipuçlarını verse de, kapitalizmin sürekli değişim, istikrarsızlık, dengesizlik ve hatta kriz yaratma potansiyeline sahip olduğu düşüncesini öne çıkarmadığını anlamak mümkündür. "Genel Teorinin yol açabileceği vizyon", ne otoriter ne de sosyalist bir kurumsal dönüşümün istenir olduğu ve kapitalizmin ufak tefek "kusurlarına" karşın en iyi sistem olduğu kabullerine dayandığından, *Genel Teori*'yi sistemi tehlikeye atmadan bu kusurları giderme çarelerinin teorik temellerini sağlama çabası olarak okumak da olanaklıdır. Ama eğer böyleyse bu, *Genel Teori*'nin "sentezci" yorumlarının, bugün bile⁸⁷ Post Keynesci anlayışlara kıyasla iktisatçılar arasında neden daha yaygın olduğunu da açıklayan önemli bir noktadır; çünkü iktisatçının bütün yapması gereken, varolan sistemin kusurlarını gerekli politika önlemleri tasarlayarak gidermektir.

dipnotlar

- 1 John Maynard Keynes, "Am I a Liberal?" Essays in Persuasion, (paperback edition), New York: W. W. Norton & Co., 1963, s. 337.
- 2 John Maynard Keynes, The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936 (bundan sonra kısaca Genel Teori diye belirtilecektir).
- 3 Joseph A. Schumpeter, History of Economic Analysis, New York: Oxford University Press, 1954, s. 3-41.
- 4 Schumpeter, History of Economic Analysis, a.g.e., s. 1171.
- 5 Schumpeter, a.g.e., s. 1171.
- 6 Karl Polanyi, The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time, New York: Rinehart & Co., 1944.
- 7 Polanyi, The Great Transformation, a.g.e., s. 239.
- 8 Keynes'in toplumsal vizyonunu ayrıntılı olarak sunan bir çalışma için bkz. John F. Henry, "Keynes' Economic Program, Social Institutions, Ideology, and Property Rights," Journal of Economic Issues, 35(13), September 2001, s. 633.
- 9 Keynes, Genel Teori, s. 378.
- 10 Keynes, "The End of Laissez Faire," Essays in Persuasion, (paperback edition), New York: W. W. Norton & Co., 1963, s. 318.
- 11 Keynes, Genel Teori, s. 378.

- 12 "The End of Laissez Faire," a.g.e., s. 321.
- 13 Essays in Persuasion, A.g.e., s. vii.
- 14 Keynes, "Liberalism and Labour," Essays in Persuasion, a.g.e., s. 379-80.
- 15 Genel Teori, s. 379-80.
- 16 A.g.e., s. 379.
- 17 A.g.e., s. 379.
- 18 A.g.e., s. 380.
- 19 Genel Teori, s. 380.
- 20 Genel Teori, s. 381.
- 21 Keynes, "A Short View of Russia," Essays in Persuasion, a.g.e., s. 299.
- 22 A.g.e., s. 300.
- 23 Keynes, "Liberalism and Labour," Essays in Persuasion, a.g.e., s. 344-45.
- 24 Keynes, "Am I a Liberal?" Essays in Persuasion, a.g.e., s. 324.
- 25 Schumpeter History of Economic Analysis, a.g.e., s. 1174-1180.
- 26 Alfred Marshall, Principles of Economics, Eighth edition London: Macmillan and Co., Ltd., 1920, p. 19. Aktaran: İbrahim Tanyeri "Marshall'da İkame," Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 3, sayı 1-2, s. 349.
- 27 Keynes, a.g.e., s. 25-36.
- 28 Tanyeri, "Keynes'in İstihdam ve Ücret Analizi", a.g.e., s. 37.
- 29 Keynes, Genel Teori, a.g.e., s. 30.
- 30 Keynes, Genel Teori, a.g.e., s. 30s.
- 31 Keynes'in Genel Teori'deki analitik yaklaşımı için bkz. İbrahim Tanyeri, "Keynes'de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği Ve Yatırım Analizi" Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 12, 1994, s. 33-50; İbrahim Tanyeri, "Keynes'in İstihdam Ve Ücret Analizi" Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 16, sayı 1-2, 1998, s. 29-46 ve İbrahim Tanyeri, "Keynes Ve Bölüşüm Analizi" Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 23, sayı 1, Haziran 2005, s. 29-57.
- 32 Gerçekten bu konu, Malthus ile Ricardo arasındaki ünlü "genel fazlalık" (general glut) tartışmasında olduğu gibi, Klasik İktisat içerisinde bir tartışmalıdır. Bu bakımdan Keynes Genel Teori'de kendi öncüllerinden en önemlilerinden birisinin, özellikle efektif talebi vurgulama bakımından, Malthus olduğunu belirtmektedir (Keynes, Genel Teori, a.g.e., s. 362-364).
- 33 Harry G. Johnson, "The General Theory After Twenty-Five Years" H.G. Johnson, Money, Trade and Economic Growth, Londra: Allen and Unwin 1968 içinde, s. 133. Ancak bu noktada, Joan Robinson'un "Piç Keynesçilik" terimini ilk kez Johnson'un kitabının eleştirisinde kullandığı, yani böyle bir yorumun Robinson tarafından paylaşılmadığı da unutulmamalıdır [J. Robinson, "Review of H. Johnson, Money, Trade and Economic Growth," Economic Journal, 72, s. 690-92; aktaran, Gary Mongiovi, "The Cambridge Tradition in Economics: An Interview with G. C. Harcourt," Review of Political Economy 13(4) s. 508].
- 34 İbrahim Tanyeri, "Keynes'in İstihdam Ve Ücret Analizi", a.g.e., s.35-36.
- 35 Keynes, Genel Teori, a.g.e., s. 32.
- 36 Bu iki Keynes yorumunun sunumu ve değerlendirilmesi için bkz. Hüseyin Özal, "Keynesçi Teorinin 'Yeniden' Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 1990, s. 117-128.
- 37 Miktar kısıtlanabilir modellerin Keynes yorumu için bakınız Robert Clower "The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical

Genel Teori'yi sistemi tehlikeye atmadan kapitalizmin ufak tefek "kusurlarını" giderme çarelerinin teorik temellerini sağlama çabası olarak okumak da olanaklıdır.

Appraisal", *The Theory of Interest Rates*, F.H. Hahn ve P.R. Brechling (eds.), Macmillan, 1965 içinde, s. 103-125; Robert Clower "Keynes and the Classics Revisited", *Keynes and the Public Policy After Fifty Years*, vol. I: Economics and Policy, O.F. Hamouda and J.N. Smithin (eds.), New York University Press 1988 içinde, s. 81-91, Robert Clower ve Axel Leijonhufvud, "The Coordination of Economic Activities: A Keynesian Perspective", *American Economic Review*, May, 65(2), 1975, s. 182-188; Yılmaz Akyüz, *Fiyat Mekanizması ve Makroekonomik Dengesizlikler*, Ankara: Yurt Yayıncılık, 1984, s. 52-62 ve Cem Somel "Miktar Kısıtlamaları Altında Üretim Kararları ve Türkiye İçin Bir Model Denemesi", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1986, s. 1-55; Elizabetta De Antoni, "The Auctioneerless Economics of Axel Leijonhufvud: The 'Dark Forces of Time and Ignorance and the Coordination of Economic Activity,'" *Cambridge Journal of Economics*, vol. 30, 2006, s. 85-103.

38 Somel, "Miktar Kısıtlamaları Altında Üretim Kararları...", a.g.e., s. 31 (virgü orijinal); ayrıca bkz. Clower ve Leijonhufvud, "The Coordination of Economic Activities..." a.g.e.,

39 "İkili Karar Hipotezi" olarak adlandırılan bu durum hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Clower "The Keynesian Counterrevolution", a.g.e. ve Somel, a.g.e., s. 20-24.

40 Somel, a.g.e., s. 24.

41 Alan Coddington, "Keynesian Economics: The Search for First Principles", *Journal of Economic Literature*, December (14), 1976, s. 1269.

42 Korkut Ertürk, "On the Keynesian Notion of Equilibrium and Dynamics," *Cambridge Journal of Economics*, 20, 1996, s. 374n.

43 Akyüz, *Fiyat Mekanizması ve Makroekonomik Dengesizlikler*, a.g.e., s. 158.

44 A.g.e., s. 159.

45 Böyle bir yorum, Hüseyin Özel, "Makroekonomik Bir Yaklaşım Olarak Rasyonel Beklentiler Hipotezi", H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, s. 13-23'te bulunabilir.

46 Yine de analizi, sermaye piyasalarındaki miktar kısıtlarının dikkate alındığı çerçeveye uzatmak mümkündür.

47 John M. Keynes, "The General Theory of Employment", *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Vol. XIV: *The General Theory and After, Part II: Defence and Development*, Londra: Royal Economic Society, 1973 içinde, s. 109-123.

48 Keynes, *General Theory*, a.g.e., s. 152, Tony Lawson, "Uncertainty and Economic Analysis", *Economic Journal*, December (95), 1985, s. 915; O. Hamouda ve J.N. Smithin, "Some Remarks on 'Uncertainty and Economic Analysis'", *Economic Journal*, March (98), 1988, s. 160-61. Bu bakımdan Keynesçi yaklaşımın sürekli değişme, dengesizliklerin ve tersinin olmayan zamanın geçeri olduğu "ergodik olmayan" (non-ergodic) bir analitik yapıyı tanımladığı söylenebilir. Bu konuda bkz. Paul Davidson, "Reality and Economic Theory," *Journal of Post Keynesian Economics*, Summer, cilt. 18, sayı 4, 1996, s. 479-508, belirsizlik yaklaşımını savunan belki de en önemli yazar kuşkusuz George Shackle'dir. Bkz. Shackle, *The Years of High Theory: Invention and Tradition in Economic Thought, 1926-1939*, Cambridge, Cambridge University Press, 1967 Shackle'in Post Keynesçi yaklaşıma yaptığı katkılar için bkz. "Memorialising George L. S. Shackle: A Centennial Tribute," *Cambridge Journal of Economics*, 29, 2005, s. 171-178. Yine de, Shackle'in yaklaşımına eleştirel bir bakış açısı için bkz. Matias Vernengo, "Sraffa, Keynes and 'The Years of High Theory,'" *Review of Political Economy*, 13(3),

2001 s. 343-354.

49 Hamouda ve Smithin, a.g.e., s. 162.

50 Keynes, "The General Theory of Employment", a.g.e., s. 113-114. Yine de Keynes'in belirsizlikten söz ederken, 1937 gibi geç bir tarihte bile "bir Avrupa savaşının gerçekleşmesini" belirsiz görmesi ilginçtir.

51 A.g.e., s. 116.

52 A.g.e., s. 116.

53 Keynes *General Theory*, a.g.e., s. 148-49.

54 Keynes, "The General Theory of Employment", a.g.e., s. 114.

55 Keynes, *General Theory*, a.g.e., s. 152.

56 A.g.e., s. 154.

57 Keynes, "The General Theory of Employment", a.g.e., s. 118.

58 Jan Kregel "Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and the Post-Keynesians," *Economic Journal*, cilt 86, Haziran 1976, s. 211-213.

59 Jan Kregel "Economic Methodology in the Face of Uncertainty..." a.g.e. Bu durum, Geoffrey Harcourt tarafından da vurgulanmaktadır. Bkz. Gary Mongiovi, "The Cambridge Tradition in Economics: An Interview with G. C. Harcourt," a.g.e., s. 510.

60 Gary Mongiovi, "The Cambridge Tradition in Economics..." a.g.e., s. 510.

61 Ferdinando Targetti ve Boguslawa Kinda-Hass, "Kalecki's Review of Keynes' General Theory," *Australian Economic Papers*, Aralık 1982, s. 251-53.

62 Keynes, a.g.e., s. 161.

63 Keynes, *Genel Teori*, a.g.e., s. 159.

64 Keynes, a.g.e., s. 219.

65 Böyle bir durumu Keynesçi büyüme analizindeki "bıçak sırtı" (knife-edge) kavramında kendini göstermektedir. Uzun dönemde koordinasyon sorununun çözümünü nitelleyen bir büyüme oranına ulaşmak ancak rasyantıyla mümkün olacak, bir kez bu orandan uzaklaşıldığında sistem kendi kendine bu dengeye geri dönmeyecektir.

66 Dolayısıyla, geriye bakıldığında, bu önerilerin ekonomik politikaların ötesinde, "refah devleti" adı verilen bir kurumsal dönüşümü öngördüğü söylenebilir. Bu konuda bkz. Hüseyin Özel, "Closing the Open Systems: Two Examples for the 'Double Hermeneutics in Economics,'" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, cilt 30, 2003, s. 239-244.

67 Joseph A. Schumpeter, (1943), *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5th baskı, Londra: George Allen and Unwin, 1976, s. 83.

68 Malcolm Sawyer'ın öncülüğünü yaptığı, Kalecki'nin yaklaşımını kullanarak Keynesçi analizi sermaye birikim sürecinin dengesizlik ve devrevi dalgalanmaları da ele alabilecek biçimde genişletmeye yönelik kimi "Post Keynesçi" çabalar, özellikle yabınılan bu tür dalgalanmaların temel nedenleri arasında görmektedir. Bkz. Sawyer, *The Economics of Michal Kalecki*, M.E. Sharpe, 1985; Sawyer "Post-Keynesian Macroeconomics" A Guide to Modern Macroeconomics. D. Greenway et. al (eds.), London, Routledge 1996; Joan Robinson "Kalecki and Keynes", *Problems of Economic Dynamics and Planning: Essays in Honour of Michal Kalecki*, T. Kowalik et al. (eds.) Warsaw: Polish Scientific Publishers, 1964, s. 339. Kalecki'nin genel yaklaşımı için bkz. Hüseyin Özel, "Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz", H.Ü. İ.B.F. Dergisi, cilt 22, sayı 1, 2004, s. 1-22. Yine de, Kalecki'nin yönteminin de Keynes'in kayan denge yöntemi ile benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Bkz. Elizabeth Webster, "Kalecki's ceteris paribus

Dynamics," *Review of Political Economy*, 11(1), 1999, s. 19-32.

69 J. A. Schumpeter, "Development," *Journal of Economic Literature*, vol. XLIII, March 2005, s. 115;

70 Son yıllarda giderek yaygınlaşan evrimci iktisat anlayışının temelinde de bu türden bir "gelişme" kavramı yatmaktadır. Evrimci iktisadın temel özellikleri için bkz. Jan Fagerberg, "Schumpeter and the Revival of Evolutionary Economics: An Appraisal of the Literature," *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 13, 2003, s. 125-159 ve J. S. Metcalfe ve John Foster (eds.), *Evolution and Economic Complexity*, Cheltenham: Edward Elgar, 2004.

71 Genel Teori, a.g.e., s. 359-361.

72 Klasik-Marksist iktisat okulu için bkz. Hüseyin Özel, "İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?" Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2001, s. 19-38 ve Hüseyin Özel, "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadın Analiz Yöntemi", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt 2, sayı 4, Kasım 2002, s. 146-171

73 Hayek'in rekabet konusundaki görüşleri için bkz. F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 1948. Hayek, "Competition as a Discovery Procedure", Nishiyama, C. ve K. Leube (ed.), *The Essence of Hayek*, Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1984 içinde, s. 254-265. Ayrıca bkz. Bruce Caldwell, *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography*, Chicago: Chicago University Press, 2004.

74 Hayek, "Economics and Knowledge", 54.

75 Hayek, "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order*, a.g.e., içinde, s. 77-91.

76 Bu bkz. İbrahim Tanyeri, "Adam Smith'in Rekabet Analizi Üzerine", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, no. 18, sayı 1, 2000, s. 307-320.

77 Martin Hollis and Edward Nell, *Rational Economic Man: A Philosophical Critique of Neo-Classical Economics*, Londra: Cambridge University Press, 1975, s. 18.

78 Bu, fiyat-bölüşüm ve birikim teorilerinin bütünleştirilmesini, yani rekabet sürecinin hem sistemi dengeye doğru götüren "çekim" etkisinin, hem de dengesizliğe yol açan "merkezkaç" etkisinin bir arada ele alınmasını gerektirmektedir. Bkz. Korkut Ertürk, "On the Keynesian Notion of Equilibrium", *Cambridge Journal of Economics*, sayı 20, 1996, s. 373-74.

79 Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York: Oxford University Press, 1954, s. 565.

80 Schumpeter, *History of Economic Analysis*, a.g.e., s. 565-567.

81 Ümit Erol, *Eleştirel Bir Gözle Serbest Piyasa*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1997, s. 213-214.

82 Genel Teori'den bugüne Keynesciler tarafından kullanılan

farklı denge analizleri için bkz. Ertürk, "On the Keynesian Notion of Equilibrium and Dynamics", a.g.e., s. 378-79. Dinamik koordinasyon sorunu ancak yeni yeni, evrimci iktisadın gelişmesiyle ele alınır hale gelmektedir. Bkz. John Foster, "Competitive Selection, Self-organization and Joseph A. Schumpeter," *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 10, 2000, s. 311-328.

83 Keynes, *General Theory*, a.g.e. s. 152.

84 Keynes ve Hayek arasındaki yöntem benzerlikleri için bkz. Anna Carabelli ve Nicolo de Vecchi, "Hayek and Keynes: From a Common Critique of Economic Method to Different Theories of Expectations," *Review of Political Economy*, 13(3), 2001, s. 269-284.

85 Genel Teori, a.g.e., s. viii.

86 "Post Keynesci" iktisat sınıflamaları için bkz. Alfred S. Eichner ve Jan Kregel, "An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics," *Journal of Economic Literature*, December 1975, s. 1293-1314; Geoffrey Harcourt ve Omar F. Hamouda, "Post-Keynesianism: From Criticism to Coherence?" *Bulletin of Economic Research*, vol. 40, no. 1, 1988, s. 1-33; Post Keynesci iktisadın genel çerçevesi için bkz. Paul Davidson, "Restating the Purpose of the JPKE after 25 Years", *Journal of Post Keynesian Economics*, 25(1), 2002, s. 3-7; Luigi L. Pasinetti, "The Cambridge School of Keynesian Economics," *Cambridge Journal of Economics*, 29, 2005, s. 837-848; Prue Kerr, "A History of Post-Keynesian Economics," *Cambridge Journal of Economics*, 29, 2005, s. 837-848. Böyle tutarlı genel bir çerçevenin bulunmadığı görüşü ve bir karşı yanıt için bkz. B. Walters, and D. Young, "On the Coherence of Post Keynesian Economics," *Scottish Journal of Political Economy*, 44(3), 1997, s. 329-49; Philip Arestis, Stephen Dutt ve Malcolm Sawyer, "Post Keynesian Economics and Its Critics", *Journal of Post Keynesian Economics*, 21(4), Summer 1999, s. 527-49. Yöntembilgisel iki çalışma için bkz. Sheila C. Dow, *Macroeconomic Thought: A Methodological Approach*, Oxford: Blackwell, 1985 ve Tony Lawson, *Economics and Reality*, London: Routledge, 1997.

87 Aslında Hicks, Samuelson, Solow gibi iktisatçıların temsil ettikleri, "büyük neoklasik-Keynes sentez" ya da "IS-LM" Keynesçiliğinin, son dönemdeki "Yeni Keynesci" görüşleri de içerdiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan, Keynesci iktisadi ötekî genel (ve daha ortodoks) makroiktisadi yaklaşımlarla bir arada ele alan bir çalışma için bakınız: , Bill Gerrard, "Competing Schools of Thought in Macroeconomics: An Ever-emerging Consensus?" *Journal of Economic Studies*, vol. 23, no. 1, 1996, s. 53-69.1.

İktisat biliminin bir tarihi olacak mı?

giriş

George J. Stigler'in 1969 yılında, şimdilerde İktisadi düşünce tarihi çalışmalarının en prestijli dergisi olan *History of Political Economy* dergisinin ilk cildindeki yazısının başlığı "Does Economics Have a Useful Past? (İktisadın işe yarar bir geçmişi var mı?)" şeklindeydi. İktisadi düşünce tarihinin niteliğine ilişkin tartışmalarda dönemin ruhuna uygun bir soruydu bu. Çünkü ilgili dönem bir yandan hakim neoklasik teörün 1930'larda başlayıp 1950'li yıllarda olgunlaşan formelleşmesinin iyice yerleşiklik kazandığı, diğer yandan da İktisadi düşünce tarihi çalışmalarının kendisine bir alt disiplin olarak meşruiyet talep etmeye başladığı yıllardır. Bu dönemde İktisadi düşünce tarihi çalışmaları, akademik ortamın uzmanlaşma eğilimine de uygun olarak İktisadın bir alt disiplini olarak tanınmayı talep etmeye başladı ve bunu kabullendirmenin ilk adımı olarak da düşünce tarihi çalışmalarının yararlarını ortaya koymayı seçti.

Bir alt disiplin olarak İktisadi düşünce tarihinin yararları argümanına dayanan savunmacı tutum, düşünce tarihi çalışmalarının alt disiplinleşmesine yaradıysa da, bu alt disiplinin İktisat bilimi içerisindeki görece ağırlığının hızla azalmasını engelleyemedi. Alt disiplinin görece önemini yitirisinin boyutlarını Blaug'un bu konuyu tartıştığı, (2001) makalesinin başlığı iyi vermektedir: "No History of Ideas, Please, We're Economists (Düşünce Tarihi mi, Hayır Lütfen, Bizler İktisatçıyız)". Çağdaş düşünce tarihi çalışmalarının önde gelen isimlerinden Weintraub'un (2002) İktisadi düşünce tarihinin durumuna ilişkin kongreyi açılış bildirisinin "Will Economics Ever Have a Past Again? (İktisadın Yeniden Bir Geçmişi Olacak mı?)" başlığı da bu yeni dönemin ruhuna uygun bir soruyu gündeme getirmektedir.

Bu başlıklar ilgili zaman aralığı içerisinde, İktisadi düşünce tarihi çalışmalarının İktisat disiplini içerisindeki konum ve algılanışını ve bu algının evrimini oldukça iyi özetlemektedir. İktisadi düşünce tarihi yirminci yüzyılın son çeyreğinde alt disiplinleşme konusunda önemli adımlar atmış olmasına karşın, disiplin içi pozisyonu itibarıyla önem kaybetmiştir. Üstelik bu önem kaybı disiplinin sosyolojisi çerçevesinde algılanabilecek ve bu anlamda dönemsel akademik ilgilerin konjektürü ile açıklanabilecek bir durum olmanın ötesine geçmeye adaydır. Seçilen uç başlığın ima ettiği durum da budur. Yani söz konusu olan sorun sadece sosyolojik bir mevki kaybının ötesinde epistemolojik yer ve önem kaybını da içermektedir. Bir alt disiplin olarak İktisadi düşünce tarihinin yararları argümanı ile başlayan tartışma, şimdilerde böyle bir alt disiplinin gerekliliğinin sorgulanmasına kadar varmıştır. Bu yönüyle İktisadi düşünce tarihi çalışmaları İktisadi 'bilgiye' hiçbir şey katmamakta, antik dillere duyulan bir ilgi mesabesinde marjinal addedilmektedir. Yani İktisadi düşünce tarihi çalışmaları sosyolojik açıdan etkisiz boyutlarda kalırken, İktisadın epistemmesine hiçbir şey katmaktığıyla da anlamsız bir uğraşa dönüşmektedir.

Öte yandan uzmanlaşmanın ve bunun akademik meşruiyetinin açtığı kapıdan girerek, giderek artan sayıda İktisadi düşünce tarihi çalışmaları ortaya konmakta, bu alanda yayın yapan uzmanlık dergilerinin sayısı artmakta ve alan dahilindeki kitap yayınında da hatırı sayılır bir artış gözlenmektedir. Yani alt disiplin görece sosyolojik önemini yitirirken, mutlak rakamlar olarak ilgili alandaki çalışmaların arttığı görülmektedir. Üstelik bu durum önde gelen Amerikan üniversitelerindeki lisans üstü ders programlarından düşünce tarihi çalışmalarının neredeyse bütünüyle kaldırıldığı bir döneme paralel olarak ve dolayısıyla paradoksal olarak ortaya çıkmaktadır.

Yayın olanakları artarken ilgili alt disiplinin görece önemini hızla yitirisi, düşünce tarihçilerinin bu sorunu asma yönünde çaba ve önerilerini de gündeme getirmiştir. Ortaya atılan önerilerin bir kısmı düşünce tarihi çalışmalarının kalitesinin yükseltilmesinin önemine değinirken, bir kısmı da, daha radikal bir çözümle, İktisadi düşünce tarihinin İktisattan ayrılıp bilim tarihi bölümlerine geçmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Her durumda sorun, bir alt disiplinin hakim teori nezdindeki meşruiyeti ve prestij tartışması olarak ele alınmaktadır. Oysa sorun büyük ölçüde ortodoks İktisat teorisinin, yani neoklasik teörünün, doğasının tarihsel şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Neoklasik İktisadın sosyal bilimler içerisindeki özel konumu ve pek de 'sosyal' olmayan doğası, ilgili sorunun en temel sebebini oluşturmaktadır. Neoklasik İktisadın tanımladığı İktisat disiplini, düşünce tarihinin teorik çerçeveye katkı olanağı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla neoklasik İktisat için, düşünce tarihi çalışmaları epistemolojik açıdan gereksiz hale gelmiştir. İşlevsiz ve arkaik bir lüksü ifade eden ve çok da katlanılması gerekmeyen bir uğraşa dönüşmüştür. Üstelik teörünün formel-matematiksel doğası, düşünce tarihinin pedagojik bir unsur olarak dahi çalışılmasını gereksiz adanmaktadır, çünkü İktisat öğrencilerinin hatalarını tarihini öğrenmekten elde edebilecekleri bir

Feridun Yılmaz*

İktisadi düşünce tarihi yirminci yüzyılın son çeyreğinde alt disiplinleşme konusunda önemli adımlar atmış olmasına karşın, disiplin içi pozisyonu itibarıyla önem kaybetmiştir.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

kazanç yoktur.

İktisadi düşünce tarihinin bir alt disiplin olarak sosyolojik görünümünün bu denli karamsar olduğu bu tabloda bu çalışmanın amacı iktisadi düşünce tarihinin iktisat disiplini içerisindeki yerini, sorunun ortaya çıkışını ve çözüm yollarını savunmacı olmayan ama eleştirel bir tarzda sorgulanmaktadır. Öncelikle bu alt disiplinin sosyolojik olarak mevki kaybının göstergeleri ele alınmaktadır. Daha sonra ilgili mevki kaybının asıl temelini oluşturan neoklasik iktisadın formalizasyonunun tarihsel seyri ele alınmaktadır. Bu tarihsel seyir teorisinin formel matematiksel doğasını ortaya koyma amacı taşımaktadır. Çünkü çalışmanın temel iddialarından birisi, düşünce tarihi çalışmalarının iktisat içerisindeki epistemolojik zemininin ortadan kalkmış olduğudur ki bu da neoklasik teorisinin tarihsel seyriyle yatan doğasını izlemeyi gerektirmektedir. Son olarak da düşünce tarihi çalışmalarının muhtemel çıkış yolu arayışları tartışılmaktadır.

2. mevki kaybeden bir alt disiplin olarak düşünce tarihi

İktisadi düşünce tarihi, iktisat biliminin bir alt disiplini olma meşruiyetini kazanmışsa da, disiplin içindeki hızlanan marjinalleşmesini engelleyememiştir. Bu alt disiplinin 'sosyolojisi' yapıldığında görülmektedir ki sahip olduğu konum hızla erimekte ve yerini kaybetmektedir. İktisadi düşünce tarihinin sosyolojik konumunu kaybetme yönündeki evrimi merkezden çevreye doğru yayılmakta ve düşünce tarihi konusunda daha köklü geleneklere sahip ülkeleri de hızla etkisi altına almaktadır. Genelde akademik endüstrinin ve özelde iktisat biliminin merkez ülkesi olan Amerika'da iktisadi düşünce tarihinin konum kaybı diğerlerine göre çok daha hızlıdır. Üstelik bu durum doktora eğitimi söz konusu olduğunda çok daha belirgindir. Gayer'in (2002, 35) ifadesine başvurmak gerekirse, "Eğer iktisatta cari lisans üstü eğitim programları bir göstergesi ise, bu durumda iktisatçıları topluluğu iktisadi düşünce tarihini geleceğin profesyonel iktisatçı kuşaklarının eğitimi için çok sınırlı ya da gereksiz bir şey olarak adanmaktadır. Hemen hiçbir doktora programı iktisadi düşünce tarihini temel programlarının bir parçası yapmamakta, görece olarak az sayıda program da iktisadi düşünce tarihini bir yan ya da seçmeli ders olarak sunmaktadır". Gayer'in (2002) Amerikan üniversiteleri özelinde doktora programlarındaki iktisadi düşünce tarihi derslerinin konumu ile ilgili yaptığı ayrıntılı çalışmanın da gösterdiği gibi bu dersler yerlerini giderek kaybetmektedirler. Üniversitelerin kalite dereceleri arttıkça iktisadi düşünce tarihine verilen önem azalmakta, düşünce tarihinin ana ders sayıldığı üniversite sayısı azalmakta ve buna paralel olarak düşünce

tarihçilerinin istihdam olanakları daralmakta, uzmanlık alanı düşünce tarihi olan Amerikan İktisatçıları Birliğine üyelerinin sayısı 1990'lı yıllar ve sonrasında hızla azalmaktadır. Buna çok benzer bir manzara İngiliz üniversite sistemi için de geçerlidir (Backhouse 2002). İktisadi düşünce tarihi çalışmalarının iktisat biliminin bir alt disiplini olarak değil de, iktisadın temel parçalarından birisi, iktisat yapmanın yollarından birisi olarak görüldüğü İtalya (Marcuzzo ve Rosselli 2002), Fransa (Deleplace 2002) ve Almanya (Scheffold 2002) gibi köklü iktisadi düşünce geleneklerine sahip ülkelerde de akademik endüstrinin merkezinden yayılan dalga etkili olmaya başlamış ve düşünce tarihi çalışmaları konumlarını hızla kaybetmeye başlamışlardır.

İktisadi düşünce tarihinin sosyolojik konumunu tespit için bakılması gereken diğer bir alan olan yayın piyasasında ise ironik bir biçimde piyasa olanaklarının arttığı görülmektedir. Amerikan kökenli *History of Economics Society* (HES) (İktisat Bilimi Tarihi Topluluğu), Avrupa kökenli *European Society for the History of Economic Thought* (ESHET) (Avrupa İktisadi Düşünce Tarihi Topluluğu) gibi kurumların üye sayıları artmakta, iktisadi düşünce tarihçilerinin yayın yapabileceği dergiler çoğalmaktadır. Gerçi bu dergilerin *History of Political Economy* (Politik Ekonomi Tarihi) hariç hemen hiçbir akademik prestij sıralamasında belirleyici olan SSCI'te yer almıyor olsa da hem dergilerin sayısında bir artış, hem de bu dergilerdeki çalışmaların kalitesinde gözle görülür bir artış söz konusudur. Yayın piyasasında iktisadi düşünce tarihi çalışmalarının yer bulmasını kolaylaştıran bir diğer unsur da, heterodoks karakterli dergilerin düşünce tarihi çalışmalarına daha açık bir tutum sergiliyor oluşlarıdır. Üstelik heterodoks iktisat okullarının ve dolayısıyla dergilerinin 1970'li yıllar ve sonrasında çeşitlendiği ve kurumsallaştığı da bilinmektedir.

3. İktisadın düşünceden 'arınması': formalizasyon

İktisatta düşünce tarihi çalışmalarının marjinalleşmesinin en önemli sebebi disiplinin yaşadığı formalizasyondur. Söz konusu formalizasyon, iktisadın dilini matematikselleştirerek disiplinin baştan beri özlemini duyduğu doğa bilimlerine benzeme arzusunu biçimsel düzeyde de olsa gerçekleştirmiştir. Teorisinin formalizasyonuna giden bu tarihsel seyir aslında onun felsefeden ve düşünceden 'arınmasının' da seyrini oluşturmuştur. Bu 'arınma' sürecidir ki düşünce tarihi çalışmalarını bütünüyle epistemolojik temelden mahrum bırakmıştır.

İktisadın 1950'li yıllar sonrasında asıl olgunluğuna erişecek olan formalizasyonunun temelleri marjinalist devrime kadar geri gitmekte-

Genelde akademik endüstrinin ve özelde iktisat biliminin merkez ülkesi olan Amerika'da iktisadi düşünce tarihinin konum kaybı diğerlerine göre çok daha hızlıdır.

dir. Mirowski'nin de (1984, 363) belirttiği gibi öncüler yeni bir teori ortaya attıklarının fazlasıyla bilincindeydiler ve örnek aldıkları bilim de fizikti. Jevons kendi mübadele eşitliklerinin doğa bilimlerinden genel karakter olarak farklı olmadığını dile getirmekteydi (Jevons 1931, 147). Hatta Jevons'a göre mekanik için enerji ne anlama geliyorsa iktisat için de değer kavramı o anlama gelmektedir. Jevons'ın yazdıklarının yarısından biraz fazlasının mantık ve bilim felsefesi üzerine olan çalışmalar olduğu düşünülürse, fizik bilimini onun yalnızca bir metafor olarak değil ama iktisat için birleştirici bir ilke olarak düşündüğü ortaya çıkar. Jevons'ın insani tecrübenin izahını fizik bilimlere benzeri bir metodolojiye indirgeme arzusu olduğu oldukça aşıkardır (Mirowski 1991, 218-219).

Jevons'la birlikte (1931, 37), haz ve elem 'iktisadın kalkülüsünün' nihai nesnelere olurken, hazın maksimizasyonu ilkesi iktisadın temel problemi haline geldi. Bu da niceliklerle ilgilenen iktisat biliminin en temelde matematiksel bir bilim olması gerekliliğini getirmekteydi. Jevons'ta iktisadın matematikselleşmesi vurgusu çok öne çıkmaktadır. Ona göre (Jevons 1931, 3) iktisat, eğer bilim olacaksa, matematiksel bir bilim olmalıdır. Bir çok kişi matematiğin fizik bilimleri için geçerli olduğunu ve bu yüzden moral bilimler için farklı bir yöntem uygulanması gerektiğini düşünüyorsa da, Jevons buna katılmamaktadır. Onun iktisat teorisi pür bir biçimde matematikseldir. İktisat teorisi differansiyel kalkülüsün servet, fayda, değer, talep, arz, sermaye, faiz, emek ve diğer nicelksel nosyonlara uygulanmasından oluşmaktadır. Eğer diğer bilimlerin tamamlanmış teorileri bu kalkülüsü kullanıyorsa, iktisadın bundan mahrum kalması düşünülemez. Onun meşhur sözleriyle söylemek gerekirse "bilimimiz matematiksel olmalıdır, çünkü miktarlarla ilgilenmektedir. Değerlendirilen şeylerin azlığı ya da çokluğundan bahsedilen yerde, kanunlar ve ilişkiler doğası gereği matematiksel olmalıdır" (Jevons 1931, 3).

Marjinalizmin diğer öncüsü Walras'da da fizik bilimini taklit ve dolayısıyla matematiksel bir dile sahip olma tutkusu merkezi öğelerdendir. Ona göre "Eğer iktisadın pür teorisi ya da mübadele teorisi ve mübadeledeki değer, yani kendisiyle değerlendirilen sosyal refah, mekanik ya da hidrodinamik gibbi fiziko-matematik bir bilimse, o halde iktisat matematiğin dilini ya da yöntemlerini kullanmakta çekinmemelidir. Matematik yöntem deneysel değil rasyonel bir yöntemdir" (Walras 1977, 71). Walras'ın fiziğin metodunu iktisatta kullanma yönündeki yaklaşımı 1909 tarihli "İktisat ve Mekanik" başlıklı makalesinde daha da açık bir şekilde ifade edilmektedir (Walras 1990) Bu makalede neoklasiklerin, dengenin rasyonel mekaniği ve bireyler

arası ilişkilerin matematiksel ifadesi şeklindeki iki favori metaforu öne çıkarılmaktadır. Nitekim makale de iktisat biliminin niceliklerle uğraşan bir bilim olarak matematiksel olması gerektiği yönündeki Jevons'ın yukarıda alıntılanan meşhur yargısını epigrafına alarak başlamaktaadır.

Walras ve Jevons'ın iktisat teorisini yeni bir evreye taşıdıkları açıktır. Teori bu haliyle çok daha kendine güvenen, matematiksel dilin kullanımına uygun ve bilimsel kesinlik ısrarını daha güçlü dile getirebilecek bir hale dönüşmüştür. Bu iki isme matematikselleşme konusunda ciddi bir destek de Francis Ysidro Edgeworth ve Vilfredo Pareto'dan gelmiştir (Mirowski 1991, 220-221). Özellikle Pareto dengeyi belirleyen eşitliklerin kendisine hiç yabancı olmadığını, bunların bütünüyle rasyonel mekaniğin eşitlikleri olduğunu belirtmekte ve bu yüzden pür iktisadın bir çeşit mekanik olarak görmekteydi.¹ Hatta matematik veya rasyonel mekaniği bilmeyenlerin kendi kitabını anlama şanslarının olmadığını öne sürmektedir.

Pareto'nun 1892-1900 yılları arasındaki doğa bilimlerini taklitten hareketle deneysel yöntemle dayalı epistemolojik tutumu, değer ölçülebilirliği tartışmalarının ordinalist bir mecraya doğru yönelmesini sağlamıştır. Bu, 1930'lu yıllarda Hicks ve Allen tarafından tamamlanacak olan teorik bir devrimin de başlangıcı sayılmalıdır. Yani ordinalizm, faydanın ölçülebilirliğine ilişkin salt mantıksal bir problemden öte, metodolojik bir devrimin sonucunu göstermektedir. İktisat bu sayede fayda kavramının temelindeki faydacı felsefenin her türlü felsefi ve psikolojik hipotezden kurtulup, çok daha formel bir teori geliştirme imkanı yakalamıştır (Marchionatti and Gambino 1997, 1341). Marjinalizmin kurucu üçlüsü içerisinde sayılmasa da Pareto, iktisadın bilim olma yönündeki doğabilimlerinin yöntemini taklit etme iştiağının önemli isimlerinden birisini oluşturmuş ve ordinal fayda kavramına geçişte Fisher ile birlikte yaptığı katkılarla teorisinin yirminci yüzyıldaki yönelimini etkileyen isimlerden birisi olmuştur.

Neoklasik teorisinin 1870'lerdeki ilk büyük atılımının devamı, teorisinin kendi iç tutarlılığı ve birleşmiş bir yapıya ulaşma yönündeki büyük hamlesi 1930'larda geldi. Pozitivizm bilim felsefesi tartışmalarından ilk kez iktisat metodolojisi tartışmalarına bu dönemde taşındı. Teori Lionel Robbins ile (1948, 16) bugün de geçerli olan "iktisat, insan davranışını alternatif kullanımları olan kit araçlar ile amaçlar arasındaki ilişki olarak inceleyen bir bilimdir" şeklindeki meşhur tanımına kavuştu. Bu yolla iktisadi davranış da belirli bir sınır dahilinde tanımlanmış oldu. Kit kaynakların yarışan amaçlar arasında dağılımı ile ilgili her davranış türü iktisadi davranış tanımına girmektedir ve iktisat teorisi de bu davra-

Jevons'la birlikte, haz ve elem 'iktisadın kalkülüsünün' nihai nesnelere olurken, hazın maksimizasyonu ilkesi iktisadın temel problemi haline geldi.

niş türünün implikasyonlarını tasvire çalışmaktadır (Hollis and Nell 1975, 201). İktisat bilimi ile birlikte iktisadi davranışın da bu tarzda belirlenmesi önemlidir, çünkü 1960'lı yıllar sonrası iktisat disiplininin metodolojik emperyalizmi de bu tanıma dayanarak gerçekleştirilecektir. Kurumsal iktisat 1960'lı yıllar sonrasında yeniden canlanışına değin teorik arenadan neredeyse geri çekildi. Neoklasik teori kendi iç gidişatında Marshall'ın daha eklettik yöntemi ve onun uzantıları ile mi yoksa kökleri Walras'a dayanan daha formal bir yapıya mı bürüneceğinin kararını vermiş oldu.² Walrasçı genel denge yaklaşımı tercih edilen taraf oldu ve özellikle 1930'lu yıllarda Hicks'in çabaları bu yönelimin 1950'li yıllardaki neo-Walrasçı genel denge yaklaşımına doğru evrilmesinin altyapısını oluşturdu.

İlgili dönemde fayda tartışmaları bir sonuca bağlanmış oldu ve Hicksci ya da ordinalist devrim yaşandı (Cooter and Rappoport 1984, 507). Hicks'e göre (1978, 17-18), Pareto'nun teoriye basit bir geometrik ilave olarak görülen katkısı büyük bir metodolojik önem taşımaktadır.³ Değer teorisinde 'veri isteklerden' ya da 'veri beğenilerden' neyin kastedildiğinin tanımlanabilmesi gereklidir. Jevons, Walras ve Avusturyalılarda olduğu gibi Marshall'da da 'veri istekler' veri bir fayda fonksiyonu, özel bir mal grubuna karşı veri yoğunluğtaki bir arzu olarak yorumlanmaktaydı. Bu varsayım da bir çok kişiyi pek tatmin etmeyen bir varsayımdı. Pareto ile birlikte bu varsayım ihtiyacı ortadan kalkmıştır. 'Veri istekler' veri bir tercihler skalası şeklinde uygun bir tarzda tanımlanabilirdi. Varsaymamız gereken tüketicinin bir mal grubunu diğerine göre %5 daha fazla arzuladığı değil, tüketicinin bir mal grubunu diğerine tercih ettiğiydi. Bu bir yandan faydacı felsefenin yükünden teoriyi kurtarmakta, diğer yandan da piyasayı açıklamak için faydanın hesaplanabilirliği gereğini ortadan kaldırmaktadır.

Ordinalist devrim Hicks ve Allen'in (1934, 54) belirttiği gibi subjektif değer teorisinin genel bir seçim teorisine dönüştürülme imkanını vermiştir. Bu da ilgili yaklaşımın daha geniş bir insan davranışları kümesine uygulanabilirliğini artırmıştır. 1930'larda Hicks ve Allen'in çabasıyla Pareto'dan beri bilinen ordinalist fayda kavramı neoklasik teorisin sınırları dahilinde kendi yerini bulmuş, üstelik fayda kavramının faydacı felsefenin yükünden nihai olarak kurtulmasını sağlamıştır. Faydacı felsefenin bu dönemde gözden düşmesinin iki önemli sebebinden bahsedilebilir (Walsh 1996, 35-37). Bunların ilki bütünüyle iktisat teorisi içindeki gelişmelerle ilgilidir. Aslında faydacı felsefenin terk edilip yerine seçim mantığını koyabilmek için gerekli araçların temininde ilk adımlar Edgeworth ve Pareto tarafından atılmıştı. Kendisi bir faydacı olmasına karşın Edgeworth farksızlık eğrileri analizi ile tercihler skala-

sı arasından bir seçim imkanını gündeme getirmiştir. Pareto'nun bu yöndeki katkısına ise değinildi. Fakat bu imkan başlarda pek ilgi çekmedi ve faydacı felsefe Pigou'nun refah iktisadında kendine yer buldu. Pigou'nun çalışması 1930'ların İngilteresinde toplumun faydasının, gelirin daha eşit dağıldığı bir durumda daha yüksek olacağı sonucunu ortaya koyunca bu ortodoksi için hayli can sıkıcı bir durum ortaya çıkardı. Robbins faydanın kişiler arası mukayese-i imkanına şiddetle saldırdı. Ama asıl teorik destek Hicks ve Allen'den geldi. Hicks ve Allen, Edgeworth ve Pareto'dan beri bilinen tercih ve farksızlık eğrileri kavramlarını neoklasik teorisin merkezine yerleştirecek hamleyi yaptılar. Teori içerisinde Hicks-Allen devrimi ya da ordinalist devrim olarak bilinen bu atılım aslında daha sonra üzerinde durulacak olan 1950'lerdeki neo-Walrasçı denge teorisinin formalizasyonuna giden yolu açacaktı.⁴ Hatta denebilir ki neo-Walrasçı genel dengenin gerçek ruhu Hicks-Allen devriminde yatmaktadır. Hicks ve Allen tarafından informal olarak elimine edilen faydacı felsefe kalıntısı Arrow-Debreu ile birlikte formal olarak da elimine edilecektir.

1930'larda faydacı felsefenin devreden çıkarılmasında rol oynayan ikinci önemli sebep de mantıkçı pozitivistimin bu dönemde İngiltere'ye ulaşmış olması ve iktisatçılar arasında da yaygınlık kazanmasıdır. Mantıkçı pozitivistimin değerden bağımsız bilim idealine ulaşmayı hedef edinen iktisatçılar faydacı felsefe gibi kavramların yükünü çekmek istemiyorlardı.

1930'lu yıllarda başlayan matematiksel yönelim 1950'li yıllarda büyük ölçüde tamamlanmıştır. Arrow ve Debreu'nun rekabetçi bir ekonomide genel dengenin varlığını ortaya koyan yazıları (Arrow and Debreu 1954) 1950'li yıllar sonrası teorisin temelini oluşturmuştur.

4. İktisadi düşünce tarihi: alt disiplin olmanın makûs talihi

1950'li yıllar itibarıyla iktisadın felsefeden ve aslında düşünceden bütünüyle 'arındırılma' projesi olgunluğuna ermiştir. İktisadın ulaştığı bu evrede matematiği bir araç olarak kullandığını söylemek, eksik kaldığından dolayı, gerçeği pek ifade etmemektedir. Çünkü iktisat teorisi artık matematiği yalnızca bir araç olarak kullanmamakta (çünkü bir şeyi amaçtan ya da kullanan-dan bağımsız, yalnızca araç olarak kullanılmak mümkün değildir), bizzat matematik icra etmektedir. Teoriden anlaşılan şey felsefenin ya da sosyal teorisin anladığı şey değildir, Teoriden anlaşılan şey yeni matematiksel kurgular üretmekten ibarettir. Matematikselleşmenin iktisadın kullandığı bir araç değil de bizzat onun dili haline gelmesi, ortodoks teoriye yöneltilen gerçektikten kopmuş olma eleştirisini de temelsiz

**Kurumsal
İktisat 1960'lı
yıllar
sonrasında
yeniden
canlanışına
değın teorik
arenadan
neredeyse
geri çekildi.**

kılmaktadır. Çünkü sorun teorinin gerçekliği temsil yeteneğinin derecesinde değil, sorun, hem sosyal bilim olup hem de dili matematik olan bir disiplinin aynı anda varolup olamayacağına yatmaktadır.

Gelinen noktada görünen odur ki iktisat ulaştığı dil ile felsefeden ve dolayısıyla düşüncenin kendisinden, ilgili düşüncenin tarihine ihtiyaç duymayacak kadar uzaklaşmıştır. Bu yüzden iktisadi düşünce tarihi çalışmalarının marjinalleşmesinin gayet doğal olduğunu kabul etmek gerekmektedir. İktisadi düşünce tarihi çalışmaları kendilerini bir alt disiplin olarak meşru kılmaya çalıştıkça paradoksal olarak iktisadın teknik patronlarınca aşağılanmayı da göze almış olmaktadır. Çünkü doğa bilimlerine biçimsel düzeyde benzemiş olan iktisadın asıl uygulayıcıları için düşünce tarihi hataların tarihidir (history of errors) ve bu yüzden hiç de gerekli olmayan bir alt disiplindir. Onlara göre iktisat teorisi mevcut haliyle geçmiş hatalardan arınmış ve bu arınmayla olgunlaşmış bir teoridir. Yani teori, süreç içerisinde hem felsefeden ve hem de hatalarından arınarak ilerlemiştir. Bu yönüyle hakim teori nezdinde iktisadi düşünce tarihinin epistemolojik temeli ortadan kalkmış durumdadır.

Eğer düşünce tarihçileri alt disiplin olma iddiasıyla meşruiyet arayışını sürdürecekler ise, Schabas'ın da önerdiği (2002, 209) bilim tarihi kürsülerinde kendilerine yer aramaları daha makul gibi görünmektedir. Çünkü iktisat içinde, epistemolojik zemini yitirdikleri gibi, pedagojik (ki Schumpeter'in (1972, 4) düşünce tarihçilerine biçtiği rollerden birisidir) anlamlarını bile yitirmektelerdir.

Düşünce tarihçilerinin yaslanabileceği ikinci iddia, kendi işlevlerinin mevcut teorinin yeniden yapılandırılması ve yeniden yorumlanmasında yaptığı dile getirmeleridir. Bu konuda felsefe ve sosyal teoriden devşirebilecekleri oldukça fazla sayıda argüman olduğu bilinmektedir. Fakat disiplinin sosyolojisi açısından düşünüldüğünde bu çözüm ya da iddianın pek de bir karşılığının olmadığını atlamamak gerekmektedir. Çünkü disiplinin ortodoks söylemi herhangi bir özgüven problemine sahip olmadığı gibi aksine son çeyrek yüzyıl içerisinde önemli bir metodolojik emperyalizm atağını da gerçekleştirmiştir. İlgili metodolojik emperyalizm hem sosyoloji, politikbilim, tarih, hukuk gibi komşu disiplinlere doğru hem de ortodoks teorinin daha önceleri ihmal ettiği kurum, firma ve organizasyon gibi kendi kavramlarına doğru gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2003). Ortodoksinin bu gücü karşısında düşünce tarihi çalışmalarının çok felsefi yeniden yorumlama geleneğine atıfla teorinin açılımını gerçekleştirmeleri, yaptıkları işi teorik bütünlüğün bir parçası olarak kabul ettirmeleri pek mümkün

görünmemektedir. İlgili durum şimdilik yalnızca heterodoks iktisat okulları için geçerli gibi görünmektedir. Heterodoks iktisat okullarının birçoğu için hem metodoloji literatürü ve hem de iktisadi düşünce tarihi çalışmaları teorik tartışmanın ve bütünlüğün bir parçası olarak işlev görmektedir. Zaten bu yüzden düşünce tarihi çalışmaları daha çok heterodoks eğilimli dergilerde daha rahat yer bulmaktadır.

5. sonuç

Bir alt disiplin olarak iktisadi düşünce tarihi iktisat içerisindeki meşruiyet ve konumunu hızla kaybetmektedir. Söz konusu gerileme yalnızca alt disiplinin sosyolojik konumunda değil, aynı zamanda onun epistemolojik meşruiyetinde de ortaya çıkmaktadır. Alt disiplin üzerine düşünenlerin ağırlıklı olarak vurgu yaptıkları nokta ilk sorun olan sosyolojik gerilemedir. Bunun en önemli göstergeleri düşünce tarihi derslerinin prestijli üniversitelerin lisans üstü eğitim programlarından çıkarılması, düşünce tarihi çalışmalarının prestijli akademik dergilerde yer bulmuyor oluşudur.

Fakat asıl sorun iktisadi düşünce tarihi çalışmalarının konum kaybı değildir. Çünkü en nihayetinde her alt disiplinin disiplin içi hiyerarşide aynı konumda olmayacağı bilindiğine göre, düşünce tarihinin daha az prestijli bir alan olması anlaşılabilir bir şey olarak kabul edilebilirdi. Üstelik iktisadın bizzat gündelik hayatın işleyiş pratiğine uygulamacı olarak katılma isteği de göz önüne alınırsa, düşünce tarihinin iktisat içi alt disiplin hiyerarşisinde gerilerde yer alması da normal karşılanabilir. Bu yönüyle bu tarz bir çalışma alanı için alt disiplin olma talebinin kendisi zaten hiyerarşinin alt katmanlarını talep etmek anlamına gelmektedir. Oysa iktisadi düşünce çalışmalarının asıl sorunu, konum kaybının çok daha ötesinde ve derininde yatmaktadır. O da bu çalışmaların epistemolojik meşruiyet kaybına uğramış olmalarındadır. Epistemolojik meşruiyet kaybı, iktisadi düşünce tarihi çalışmalarının, iktisadın mevcut teorik tartışma zemininin dışında kalmaları, bu çalışmaların bizzat iktisadın bir parçası olarak algılanmamaları anlamına gelmektedir. Marcuzzo and Rosselli'nin (2002, 99) İtalya'nın 1970'li yıllar iktisat çalışmaları için söyledikleri 'iktisat bilimi yapmak olarak iktisat bilimi tarihi' ortamı bütünüyle ortadan kalkmıştır. Örneğin sosyolojide ya da politikbilimde temel düşünürler üzerine yapılan çalışmalar ilgili disiplinin teorik tartışmaları içerisinde yer alırken, iktisat için böyle bir şey söz konusu değildir. İktisadın kurucu düşünürlerinin metinleri, heterodoks iktisatçılar bir ölçüde hariç tutulursa, bütünüyle arkaik bir ilginin konusu olarak görülmektedirler. Yani ortodoksi için iktisadi düşünce tarihi epistemolojik meşruiyetini yitirmiştir.

Gelinen noktada görünen odur ki iktisat ulaştığı dil ile felsefeden ve dolayısıyla düşüncenin kendisinden, ilgili düşüncenin tarihine ihtiyaç duymayacak kadar uzaklaşmıştır.

Çok daha temeldeki bu sorun bütünüyle iktisadın sosyal bilimler içerisindeki kendine has(unique) seyri ile ilgilidir. Sosyal karakterini neredeyse bütünüyle yitirmiş bir disiplin olarak iktisat, felsefe ve düşünceden arınmış haliyle, kendi metinlerinin yeniden düşünülmesi, yeniden yorumlanması yoluyla bilgi üretimi ve teori inşası imkanlarını büyük bir gönüllülükle terk etmiştir. Ortaya çıkan şey, öykünün kökeninde yer alan niceliklerle uğraşan matematiksel bir bilim olma arzusunun radikal gerçekleşiminden başka bir şey değildir.

kaynaklar

Arrow, Kenneth J. and Gerard Debreu (1954), "Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy", *Econometrica*, 22:3, ss.265-290.

Backhouse, Roger E. (2002), "The Future of the History of Economic Thought in Britain", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss. 79-97.

Blaug, Mark (2001), "No History of Ideas. Please, We're Economists", *Journal of Economic Perspectives*, 15:1, 145-164.

Colander, David C. and Kenneth J.Koford (1979), "Realistic and Analytic Syntheses of Macro- and Microeconomics", *Journal of Economic Issues*, 13:3, ss.707-732.

Cooter, Robert and Peter Rappoport (1984), "Were the Ordinalists Wrong About Welfare Economics?", *Journal of Economic Literature*, 22, ss.507-530.

Deleplace, Ghislain (2002), "The Present Situation of the History of Economic Thought in France", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss. 110-124.

Gayer, Ted (2002), "Graduate Studies in the History of Economic Thought", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss. 35-61.

Hicks, Jon R. and R.G.D.Allen (1934), "A Reconsideration of the Theory of Value Part I", *Economica*, 1:1, ss.52-76.

Hicks, John,R. (1978), *Value and Capital An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*, second edition, Oxford: Clarendon Press.

Hollis,Martin and Edward Nell (1975), *Rational Economic Man A Philosophical Critique of Neo-Classical Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Jevons,W.Stanley (1931), *The Theory of Political Economy*, London: Macmillan.

Katouzian, Homa (1980), *Ideology and Method in Economics*, New York: New York University Press.

Marchionatti, Roberto and Enrico Gambino (1997), "Pareto and Political Economy as a Science: Methodological Revolution and analytical Advances in Economic Theory in the 1890s", *Journal of Political Economy*, 105, ss.1322-1348.

Marcuzzo, Maria Cristina and Annalisa Rosselli (2002), "Economics as History of Economics: The Italian Case in Retrospect", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss. 98-109.

Mirowski, Philip (1984), "Physics and the 'Marginalist Revolution' ", *Cambridge Journal of Economics*, 8, ss.361-379.

Mirowski, Philip (1991), *More Heat than Light, Economics as Social Physics: Physics as Nature's Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Robbins, Lionel (1948), *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London: Macmillan.

Schefold, Bertram (2002), "Reflections on the Past and Current State of the History of Economic Thought in Germany", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss. 125-136.

Schumpeter,Joseph A. (1972), *History of Economic Analysis*, London: George Allen and Unwin.

Stigler, George J. (1969), "Does Economics Have a Useful Past?", *History of Political Economy*, 1:2, ss. 217-230.

Walras, Leon (1977), *Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth*, (İngilizceye çeviren William Jaffe), Fairfield: Augustus M.Kelley.

Walras, Leon (1990), "Economics and Mechanics", (İngilizceye çevirenler Philip Mirowski ve Pamela Cook), Warren J.Samuels (ed.) *Economics as Discourse An analysis of the Language of Economists*, Boston: Kluwer Academic Publishers, ss.206-214.

Walsh, Vivian (1996), *Rationality, Allocation, and Reproduction*, Oxford: Clarendon Press.

Weintraub, E.Roy (1986), *Microfoundations the Compatibility of Microeconomics and Macroeconomics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Weintraub, E.Roy. (2002), "Will Economics Ever Have a Past Again?", E.Roy Weintraub (ed.), *The Future of the History of Economics*, Durham, Duke University Press, ss.1-14.

Yılmaz, Ferudun (2003), "İktisat ve sosyoloji: Rakip Kardeşlerin Hakimiyet Kavgası", *Toplum ve Bilim*, 95, ss. 61-84.

dipnotlar

1 Pareto'nun genel denge analizinin Walras'ın doktrinlerinin çok daha parlak bir biçimde yeniden ifadesi olduğu yönünde iktisatçılar arasında genel bir kanaat vardır (Hicks 1978, 12).

2 Neoklasik teoride bu ayırma yönelik farklı adlandırma ve gruplandırmalara rastlamak mümkün. Ama genel olarak formalizasyon ile daha informal bir teorik yapı arasında bir ayırım konusunda herkesin hemfikir olduğu söylenebilir. Örneğin Katouzian (1980, 15) ve Colander and Koford (1979, 718) Marshallcı Cambridge okulu ile Walrasçı Lozan okulu ayırımı yaparken, Cooter and Rappoport'da (1984) maddi refah okulu ile ordinalist devrimciler ayırımına rastlamak mümkün. Aslında Robbins'ın (1948, 1-4) yaptığı iktisadın 'kıtık' temelli tanımı ile iktisadın 'maddi' temelli tanımı arasındaki ayırım da buna paraleldir.

3 Hicks and Allen'e göre (1934, 52), fayda kavramının ölçülebilirlik problemlerinden kurtarılıp bir tercih skalası olarak anlaşılmasına imkan verilmesi genelde zannedildiği gibi yalnızca bir yaklaşım farkını değil temel bir metodolojik farkı da göstermektedir. Bu, gözlenebilir davranışların tercihler skalasını teorik bir inşaya konu etmesine imkan tanımaktadır.

4 Weintraub'a göre de (1986, 58) Hicks makro iktisadın mikro iktisadi temellerini tanımlayarak neo-Walrasçı devrimin gerçekleşmesinin önünü açmıştır.

Epistemolojik meşruiyet kaybı, iktisadi düşünce tarihi çalışmalarının, iktisadın mevcut teorik tartışma zemininin dışında kalmaları, bu çalışmaların bizzat iktisadın bir parçası olarak algılanmaması anlamına gelmektedir.

marshall planı ve türkiye uygulaması

Türkiye'nin kapitalist gelişmesi üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalar bu sürece dair önemli bilgileri açığa çıkarmış, yaşanan sürecin ne anlama geldiği farklı biçimlerde anlamlandırılmış ve buradan hareketle bir dizi farklı değerlendirmenin ve dolayısıyla ileriye dönük bir dizi projeksiyonun yapılabilmesini mümkün kılmıştır. Ancak, Türkiye'de yakın dönem toplumsal tarih araştırmalarında yaygın ve önemli eksikliklerden biri, süreci sermaye birikimi aksında izleyerek analiz etmemiş olmalarıdır. Dolayısıyla söz konusu analizler, sürecin bütünsel işleyişi ve bu bütünsellik bağlamında anlam kazanan süreklilik ve kopuşları kendi tarihsellikleri içinde ele alamamaktadır.

Elbette sermaye birikimi aksında bir bakma biçimi bazı kabullere bağlı olarak şekillenecektir. Bu anlamda söz konusu bakma biçiminin ilk ve en önemli kabulü "sermaye"nin bir toplumsal ilişki olarak anlaşılması olacaktır. Sermaye'ye böyle bir anlam atfetmek yaşanan birikiminin "teknik" bir süreç olarak algılanmasının önüne geçecektir. Bu anlamda yukarıda değinildiği gibi bir diğer dikkat edilmesi gereken kabul ise, birikim sürecini kendi bütünselliği içinde değerlendirmektir. Bu bütünsel bakış açısına anlam verecek olan ise birikim sürecinin süreklilik arz eden, bu anlamda yapısal olan özellikleriyle, sürecin farklılaşan, bu anlamda konjonktürel olan özelliklerinin eş anlamlı değerlendirilebilmesidir. Elbette burada bir ölçek ya da bağlam meselesi de kendiliğinden ortaya

çıkacaktır. Diğer bir deyişle, birikimin "ulusal" ve "uluslararası" ölçek ya da bağlamlardaki seyrini izleyebilmek ve karşılıklı etkileşimi görmek bu aşamada önem kazanacaktır.

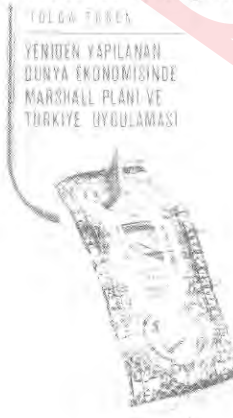
Kapitalist sermaye birikiminin dünya ölçeğinde izlediği seyir ve sahip olduğu eğilimler ile Türkiye'de yaşanan kapitalist sermaye birikiminin seyri ve sahip olduğu eğilimler arasındaki karşılıklı etkileşimi görmek, izlemek ve analize dönük olarak kullanmak, bu çerçevede yapılmış ve yapılacak olan çalışmaların isabetli tespitlere ulaşabilmeleri için bir ön gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapitalizmin tarihsel bir sistem olarak ortaya çıktığı ve geliştiği sürecin zaman ve mekâna dönük izleri, yukarıda sermaye birikimine dair yapılan vurgular göz önüne alınarak takip edildiğinde II. Dünya Savaşı'nın bitmesini izleyen dönem, kritik bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Söz konusu dönemi tanımlayan aslı dinamikler; ABD hegemonyasının tesisi, Soğuk Savaş'ın başlangıcı, üretici sermayenin uluslararasılaşması, eski sömürgelerin ulus devletler biçiminde örgütlenmeleri olarak ifade edilebilir. Birbirleriyle tamamlayıcılık ilişkisine sahip bu dinamiklerin söz konusu konjonktürün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bütünsel işleyişini anlayabilmek için anlama çabamızı, sermaye birikimi aksında konsolide edebilmemiz gereklidir.

Kapitalist sermaye birikiminin dünya ölçeğinde işleyişini söz konusu konjonktürde konsolide eden aslı araçlardan en öne çıkanı şüphesiz bu süreçteki "yardım" formülasyonu olmuştur. Elbette, sınıflar arası ve sınıf içi çatışma, mutabakat ve gerilimlerin biçimlendiği ilişki alanları olarak ulusal devletlerin belirli bir hiyerarşi içinde farklı güç ve pozisyonda var olmalarının tanımladığı uluslararası sistemin işleyişinde ABD hegemonyasının tesisi ve dolayısıyla mevcut iş bölümünün yapılandırılıp işler hale gelmesi kritik bir öneme sahipti, ABD Doları'nın dünya parası olması ve bu zemine kurgulanan sabit kur rejimi, sürecin işleyişinin önünü açan uygulamalar olmuş ve bu zeminde ABD'nin önerip uygulamaya soktuğu Marshall Planı yeniden yapılanmanın aslı aracı olarak işlev görmüştür.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde hegemonik bir devlet olarak ABD'nin yaşanan yeniden yapılanma çerçevesinde ve bu süreçin

Mehmet Türkay*

SAV
T.C. İKTİSADİ VE İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
2007

mantığına uygun bir biçimde sürece dair müdahalelerini “yardım” olarak formüle etmesi, bunu ilgili tüm çevrelere kabul ettirmesi müdahale pratiğinin meşrulaştırılması açısından gayet başarılı sonuçlar vermiştir. Bu koşullarda bir müdahale pratiği olarak uluslar arası yardımın müdahale aracı biçiminde işlevlendirilmesi ve uygulanması sermaye birikim sürecinin konjoktürel ihtiyaçları açısından önemli bir işlev yerine getirmiştir. Bu anlamda, kapitalist sermaye birikim sürecine hakim olan eğilimlerden eşitsiz ve bileşik gelişme dinamiğinin söz konusu konjonktürde hayata geçme biçiminin bir ifadesi olarak “uluslararası yardım” ilişkisinin işlevini kendi tarihselliği içinde yerine oturtulması önem kazanmaktadır.

Böyle bir bağlamda bu çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada kapitalist sermaye birikiminin dünya ölçeğinde işleyişi ve sahip olduğu tarihsel eğilimler, Türkiye’de kapitalist birikiminin özgünlükleri ile karşılıklı etkileşim içinde analiz edilmekte ve bu anlamda yukarıda vurgulanan, sermaye birikimi aksında bütünsel ve tarihsel bir analiz yapılmaktadır. Bütünsel ve tarihsel bir analizin iç teorik

örgüsünün desteklenmesi açısından gerekli olan “malzeme” bu çalışmada ziyadesiyle mevcut.

Elbette eldeki malzemenin belirli bir yöntem çerçevesinde amaca uygun bir biçimde kullanılması kritik bir öneme sahiptir ve bu çalışmada söz konusu malzeme teorik amaçla kendiliğinden bir uyum içinde hizmet edecek biçimde titizlikle kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, bu çalışmada Marshall Planı, Türkiye’de ilk kez bu çapta bir araştırmanın konusunu oluşturmuş ve bu durumun gerektirdiği sorumluluğunun altından başarıyla kalktığı, kullanılan teorik çerçeveye eldeki malzemenin bu çerçeveye uydurulmaya çalışılmadan, birbirini destekler olduğunun kendiliğinden ortaya çıkması çalışmanın isabetini ortaya koymaktadır. Bu çalışmayı başından sonuna kadar izleme olanağı bulan bir sosyal bilimci olarak, Tolga Tören’in çalışmasının bu konudaki boşluğu önemli oranda dolduracak bir niteliğe sahip olduğu çalışma okunduğunda kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

becya

İFMC MAIL ORDER FORMU

Tarih :
Görevli :
Adı :
Soyadı :
T.C. Kimlik No :

A- Aidat Bedeli (Yıllık)
60 YTL

B- Dergi Abone Bedeli
50 YTL
40 YTL (üye-öğr-öğr. gör)

Banka

Kart Tipi

Geçerlilik tarihi

Visa
Master
Diğer

.../.../.....

Kredi Kart numarası: -----

Toplam tutar:

İmza

Hesap Numaraları

Üyelik aidatı için

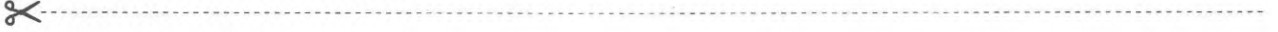
İş Bankası Taksim Şubesi 544077
Akbank Taksim Şubesi 7102
Garanti Bankası Harbiye Şb. 6299801

Dergi aboneliği için

İş Bankası Taksim Şb 709365
Akbank Taksim Şb. 41007
Garanti Bankası Harbiye Şb. 6299680

iktisat

dergisi AYLIK DERGI

ABONE FORMU

Adı Soyadı

Adres

Vergi Dairesi

Vergi No

Tel

Faks

E-Mail

BANKA HESAP NUMARALARIMIZ

BANKA YOLU İLE ÖDEMEK İSTİYORUM

KREDİ KARTI İLE ÖDEMEK İSTİYORUM

CEMİYET

VISA

MASTER

3 TAKSİT

Garanti Harbiye Şb. 6299801

Akbank Taksim Şb. 7102

İş Bankası Taksim Şb. 544077

Yapı Kredi Taksim Şb. 1104673-9

Finansbank Elmadağ Şb. 10324938

Kredi Kartı No :

Son Kullanma Tarihi :

Güvenlik kodu :

İKTİSAT DERGİSİ

Garanti Harbiye Şb. 6299680

Akbank Taksim Şb. 41007

İş Bankası Taksim Şb. 709365

Dışbank İstanbul Şb. 0068

İKTİSATLILAR EVİ

Garanti Harbiye Şb. 6299610

Akbank Taksim Şb. 7097

İş Bankası Taksim Şb. 709378

Abone
İmza

Yetkili
Onay
İmza

ADRES

Cemiyet Genel Merkezi:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İST.

Tel: 0212.250 50 34 - 235 61 55 Fax: 0212.255 17 73

e-posta: bilgi@ifmc.org.tr

Türkiye'nin En Ekonomik İktisat Dergisi

*1964'ten bu tana yayınlanan
iktisat dergisi siyasal, toplumsal ve
sosyal pek çok konuya iktisadi
perspektiften yorum getiren
makaleleriyle, iktisadın disiplinler arası
etkinliğini gündeme getirdi.
Kendi alanının en uzun soluklu
dergisi olma niteliğini taşıyan
iktisat dergisi, okumayı seven
herkesi yeni sayılarında ağırlamak
üzere bekliyor...*

iktisat
dergisi AYLIK DERGI

Türkiye'nin lokomotifi Ziraat,
çağdaş bankacılık hizmetleriyle yanınızda.

Çağdaş bankacılık hizmetlerimiz ve yaygın şube ağımla,
144 yıla yaklaşan yeniliklere imza attık.
144 yıldır hiç durmadık. Ve şimdi Türkiye'nin geleceği için daha da hızlanıyoruz.

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş.
TÜRKİYE'NİN LOKOMOTİFİ

Hem sizin özel avantajlarınız var,
hem de **"İktisatlılar Evi"** nin.

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti üyelerine özel IFMC Kredi Kartı'nızla hem CardFinans'ın sunduğu tüm avantajlardan yararlanacak, hem de kredi kartınızı kullandıkça, hiçbir ek ödeme yapmaksızın "İktisatlılar Evi" ne destek sağlayacaksınız. (Finansbank, IFMC Kredi Kartları ile yapılan harcamaların belirli bir oranını, "İktisatlılar Evi" destek fonuna bağış olarak aktarmaktadır.)

Her Karınca, IFMC Kredi Kartı kullandıkça, "İktisatlılar Evi" kısa sürede hayat bulacak...

- "CardFinans avantaj işareti" gördüğünüz üye kuruluşlarda* çok özel indirim ve taksit avantajlarından yararlanırsınız.
- Kartınızı kullandıkça ParaPuan kazanırsınız.
- ParaPuan'larınızla istediğiniz havayolundan bedava uçak bileti ya da Varan'dan otobüs bileti alırsınız.

